

ТОМАС ПІНЧОН

ТОМАС ПІНЧОН

НЕТАМУЩИЙ УЧЕНЬ

НЕТЯМУ-
ЩИЙ УЧЕНЬ

TEMP
PORA

ТЕМПОРА

ТОМАС ПІНЧОН

ТОМАС ПІНЧОН

НЕТЯМУЩИЙ УЧЕТИЬ

НЕТ-
ЯМУЩ-
ИЙ У-
ЧЕ НЬ

TEMP
PORA

ТЕМПОРА

TEMP
PORA

ТОМАС ПІНЧОН

НЕТЯ-
МУ-
ЩИЙ
УЧЕНЬ

Київ
2018
Темпора

Переклад
Максима
Нестелеєва

УДК 821-3(73)*06

ББК 84-4(7)6

ПЗ2

Видання, з якого зроблено переклад:
Thomas Pynchon. *Slow Learner: Early Stories*.
New York, Boston, London: Little, Brown and
Company, 1985. First paperback edition. 195 p.

Переклад із англійської: Максим Нестелеєв
Редакторка: Богдана Романцова
Коректорка: Ніка Чулаєвська
Дизайнерка: Ірина Мамаєва

Пінчон Т.

ПЗ2 Нетямущий учень. - К. : Темпора, 2018. - 306 с.

ISBN 978-617-569-375-9

Єдина збірка короткої прози Томаса Пінчона вміщує 5 його ранніх оповідань, із яких почалася стрімка кар'єра одного з найкращих і найпотаємніших письменників сучасної Америки. Пінчон звертається до улюблених тем: ентропії, теорії змови, механізації сучасного світу - і поєднує їх з численними покликаннями на американську популярну культуру й інтелектуальну літературу. Передмова до збірки - один з небагатьох авторських коментарів щодо своєї творчості та водночас дотепний і непересічний погляд на ХХ століття.

Copyright © 1984 by Thomas Pynchon
Ukrainian translation rights arranged with
Melanie Jackson Agency, LLC

© Темпора, 2018

ISBN 978-617-569-375-9

ЗМІСТ

ВСТУП	7
ДРІБНИЙ ДОЩ	32
НИЗОВИНА	67
ЕНТРОПІЯ	96
ПІД РОЗОЮ	120
ТАЄМНА ІНТЕГРАЦІЯ	170

Мала проза Томаса Пінчона:
контексти та підтексти

<i>Максим Нестелеєв</i>	238
-------------------------	-----

ВСТУП

Наскільки можу пригадати, ці оповідання написані між 1958 і 1964 роками. Чотири з них я написав, коли був у коледжі, п'яте, «Таємна інтеграція» (1964), - це радше зусилля підмайстра, а не учня. Можливо, всім і так відомо, яким ударом для Я може бути перечитування будь-чого, написаного вами двадцять років тому, хай навіть ідеться про погашені чеки. Моя перша реакція, коли я перечитав ці оповідання, була «О Боже мій» і супроводжувалася фізичними симптомами, на яких не хотілося б дуже затримуватися. Потім я подумав про те, щоб геть-чисто їх переписати. Ці два імпульси поступилися місцем одному з періодів заспокоєності, характерних для середнього віку, і тепер я вдаю, що трохи зрозумів тодішнього молодого письменника. Ну, я ж бо не можу просто так витурити цього хлопця зі свого життя. Хоча якби завдяки певній, ще поки не розробленій технології

я натрапив на нього сьогодні, чи було б мені зручно позичити йому гроші або бодай піти випити пива і погомоніти про старі часи?

Справедливо буде також попередити найлюб'язніше налаштованих читачів, що тут є декілька доволі занудних, до того ж неповнолітніх і правопорушних пасажів. Водночас я покладаю найбільші сподівання на те, що ці часом претензійні, дурнуваті та погано продумані оповідання з усіма їхніми вадами, які я не виправив, можуть бути корисними як ілюстрація типових проблем творів початківців, а також як застереження щодо певних прийомів, яких молоді письменники воліли б уникнути.

«Дрібний дощ» - моє перше надруковане оповідання, деталі для якого надав друг, що два роки відслужив у армії, поки я був на флоті. Ураган насправді стався, і мій друг із підрозділу зв'язківців був на завданні, описаному в оповіданні. Більшість із того, що мені не подобається в моїй писанині, є тут як у зародковому стані, так і в розвиненіших формах. Для початку - бодай таке: я не спромігся розпізнати, що головний персонаж має справжню і цікаву проблему, яку досить було лише розкрутити. Мені, мабуть, здавалося, що треба накласти цілий додатковий шар дощових образів і покликань на «Безплідну землю» і «Прощавай, зброє». Я керувався девізом «Зроби літературно» - поганенька порада, яку я сам вигадав і прийняв.

Так само мене бентежить мій Кепський Слух, який спотворив значну кількість діалогів, особливо наприкінці твору. У ті часи моє розуміння регіональ-

них вимов було, в найліпшому разі, примітивним. Я помітив, як військові голоси перетворилися на єдиний і однорідний американський провінційний голос. Італійські дітлахи з вулиць Нью-Йорка починають згодом говорити, як твої домашні, моряки з Джорджії повертаються з відпусток, скаржачись, що їх ніхто не може зрозуміти, бо вони говорять, наче янкі. Я - з півночі, і те, що мені чулося як «південна вимова», насправді було вимовою військовослужбовців, та й по всьому. Мені здавалося, що я чув *уу* замість *оу* в голосі цивільних поблизу припливного регіону Вірджинії¹, але не знав, що в людей може бути багато різних вимов у різних місцевостях цього справжнього чи цивільного півдня і навіть у різних частинах Вірджинії. Цей огріх також помітно у фільмах про ті часи. У сцені в барі моя особлива проблема полягала не лише в тому, що луїзіанська дівчина говорила з дифтонгами припливного регіону, які я від самого початку хибно розчув, а й у тому - і це було значно гірше, - що я настійливо прагнув зробити це сюжетним елементом. Це мало значення для Левіна, а отже, впливало на те, що відбувається в оповіданні. Моя помилка полягала в тому, що, ще не маючи слуху, я намагався ним похизуватися.

Виришальним і найтривожнішим дефектом оповідання є саме те, як оповідач - майже, але не зовсім я - реагує на тему смерті. Врешті-решт, коли кажуть про «серйозність» у літературі, то говорять про ставлення до смерті - наприклад, те, як персонажі можуть діяти, якщо вона трапляється, чи як вони дають собі раду

з нею, коли вона не така нагальна. Усі про це знають, але навряд чи цю тему колись обговорювали з молодими письменниками, бо марно давати таку пораду в учнівському віці. (Я підозрюю, що одна з причин, чому фентезі та наукова фантастика приваблюють так багато молодих читачів, полягає в тому, що в змінених просторі й часі про смертність говорять дуже рідко, щоб дозволити персонажам вільно мандрувати крізь континуум будь-куди, уникаючи фізичних загроз і хронологічних невідворотностей.)

Персонажі в «Дрібному дощі» зовсім не по-дорослому реагують на смерть. Вони уникають цієї теми: сплять допізна, шукають евфемізми. А коли все ж згадують про смерть, то жартома. Але найгірше, що вони пов'язують її із сексом. Наприкінці оповідання, як ви помітите, відбудеться своєрідна сексуальна зустріч, хоча із самого тексту про це неможливо дізнатися. Мова раптово стане надто вигадливою для читача. І, можливо, це була не лише моя підліткова нервовість щодо сексу. Пригадуючи, я думаю, що то могла бути загальна нервовість усієї субкультури студентів коледжів. Схильність до самоцензури. А ще то була доба «Виття»², «Лоліти», «Тропіка Рака» й усіх надмірностей правоохоронних органів, що призвели до появи таких творів. Навіть доступне тоді американське софт-порно вдавалося до безглузлого й символічного затягнення, аби уникнути опису сексу. Тепер усе це видається неактуальним, але тоді воно відчутно обмежувало наше письмо.

Тепер у цьому оповіданні мене найбільше цікавить не химерність та інфантильність ставлення, а класовий аспект. Якщо служба в мирний час і може дати щось хороше, то це чудовий вступ до розуміння структури суспільства загалом. Навіть для молоді очевидно, що невизнаний розподіл цивільних чітко і безпосередньо виражається у військовому розділенні на «офіцерів» і «людей». Хтось робить дивовижне відкриття: обтяжені важкими обов'язками дорослі, які закінчили коледж і тепер походжають поблизу в хаки з латунними значками, насправді можуть бути ідіотами. І робітничому класу в білих безкозирках, який теоретично здатний до ідіотизму, набагато властивіше виявляти уміння, мужність, людяність, мудрість та інші чесноти, що їх освічені класи асоціюють із собою. Конфлікт Салозада Левіна в цьому оповіданні – нехай і в літературних термінах – полягає в тому, до кого виявити лояльність. У 50-ті я був аполітичним студентом, а тому про це навіть не підозрював – хоча зараз гадаю, що опрацьовував саме ту дилему, яка так чи так непокоїла більшість тодішніх письменників.

На найпростішому рівні це пов'язано з мовою. Нас заохочували з багатьох сторін: Керуак і бітники, манера Сола Беллоу в «Пригодах Огі Марча», поява таких голосів, як Герберт Голд³ чи Філіп Рот – щоб ми побачили, як у літературі можна дозволити співіснувати принаймні двом дуже різним видам англійської. Дозволити! І що насправді так писати – нормально! Хто ж тоді знав? Проте цей дуже позитивний ефект захоплював і вивільняв. То було не або/або, а розширення

можливостей. Не думаю, що ми тоді свідомо намацували якийсь синтез, хоча, певно, варто було б. «Нові ліві» наприкінці 60-х були приречені на обмежений успіх через невдачу створення політичної спілки між молоддю з коледжів і блакитними комерцями. Одна з причин - наявність справжніх невидимих класових силових полів на шляху сполучення між цими двома групами.

Один з багатьох тодішніх приглушених конфліктів. Його художня версія сформувалася як протистояння традиційної та бітницької літератур. Одним із віддалених театрів воєнних дій, про який ми постійно чули, був Чиказький університет. Там, наприклад, була поважна й шанована «чиказька школа» літературної критики. Водночас у «Чикаго Рев'ю» відбулася посадова чистка, внаслідок чого з'явився журнал «Біг Тейбл», орієнтований на бітників. «Те, що сталося в Чикаго» стало умовним позначенням для якоїсь неймовірної підривної загрози. Тоді багато сперечалися. Усупереч незаперечній силі традиції, нас вабили такі відосередкові принади, як есей Нормана Мейлера «Білий негр», широкодоступні джазові записи та книжка Джека Керуака «На дорозі», яку я й досі вважаю одним з великих американських романів.

Хай там як, але для мене побічним ефектом були «Мандрівні спудеї»⁴ Гелен Водделл, перевидані на початку 50-х, - розповідь про молодих середньовічних поетів, які масово полишали монастирі та блукали дорогами Європи, уславлюючи в піснях той ширший життєвий простір, який можна знайти поза

стінами їхніх навчальних закладів. Враховуючи тодішне університетське життя, було нескладно побачити паралелі. Ні, перебування в коледжі не було аж таким занудним, але завдяки всім цим альтернативним відомостям про дно життя, які продовжували підступно просотуватися крізь університетський плющ, ми нарешті дізналися, що десь поруч гуде інший світ. Дехто не зміг опиратися спокусі піти подивитися, що відбувається. Досить багато з них потім повернулися з новинами з перших рук, щоб заохотити інших також спробувати – попередники тих недоуків, які масово кидали коледжі в 60-х.

Я задовольнився лише побіжним знайомством з рухом бітників. Як і решта, я проводив багато часу в джаз-клубах, цмулячи свій мінімум у два кухлі пива. Увечері я надягав темні окуляри в роговій оправі, відвідував вечірки на горищах, на які дівчата дивно вдягалися. Мене дуже звеселяли всі різновиди маріхуанового гумору, хоча розмова була тим жвавішою, що менше було цієї корисної речовини. 1956 року в Норфолку (Вірджинія), я зайшов у книгарню і знайшов там перший номер «Евергрін Рев'ю»⁵, яке тоді стало раннім дискусійним майданчиком щодо біт-вразливості. Це було прозріння. Тоді я служив на флоті, але вже знав людей, які сідали кружкома на палубі й чудово співали за ролями всі ті ранні рок-н-рольні пісні, грали на бонго й саксофонах і щиро засмутилися, коли помер Берд⁶, а пізніше – Кліффорд Браун⁷. Коли я повернувся в коледж, то виявив, що університетські викладачі глибоко стурбовані поточною обкладинкою

«Евергрін Рев'ю», не кажучи вже про те, що було всередині. Ставлення деяких начитаних людей до бітників скидалося на ставлення деяких офіцерів на моєму кораблі до Елвіса Преслі. Зазвичай вони наближались до членів корабельних компаній, що видавалися вірогідними джерелами, наприклад, мали зачіски, як у Елвіса. «Що він каже? - стурбовано допитувалися вони. - Чого він хоче?»

То був перехідний етап, дивний післябітниковий період культурного часу, коли в нас уже були різні захоплення. Як боп і рок-н-рол розхитували музику і повоєнну естраду, так і це нове письмо робило те саме щодо більш усталеної модерністської традиції, під яку ми підпадали в коледжі. На жаль, іншого вибору тоді не передбачалося. Ми були спостерігачами: парад пройшов, і нам все перепало вже з других рук, ми споживали те, що постачали тогочасні ЗМІ. Це не завадило нам перейняти бітницькі пози та реквізит, а також, як принагідним постбітникам, підійти й глибше зазирнути в те, що, врешті-решт, було розумним і підходящим підтвердженням наших переконань щодо американських цінностей. Коли за десять років відбулося відродження хіпі, перед тим уже деякий час панувала ностальгія та було чути виправдання. Пророків-бітників воскресили, люди почали грати альт-саксофонні ритми на електрогітарах, а східна мудрість знову ввійшла в моду. Було як раніше, тільки інакше.

Одним з мінусів було те, що обидві форми руху робили велику ставку на молодість у її вічній різно-

манітності. Натоді, звісно, я вже згаяв свою молодість, але знову згадаю про інфантильний погляд, бо, окрім незрілого ставлення до сексу й смерті, можна зауважити, як легко деякі мої підліткові цінності могли закрастись і зруйнувати симпатичного в усіх смислах персонажа. Таким нещасливим випадком у «Низовині» є Денніс Флендж. Певною мірою це більше нарис персонажа, ніж оповідання. Друзяка Денніс аж ніяк не «росте» впродовж оповіді. Він лишається статичним, його фантазії стають дошкульно живими - оце й майже все, що відбувається. Можливо, я вияскравив центральну тему, але проблему не розв'язав, тому там не дуже багато руху чи життя.

Тепер не таємниця, особливо для жінок, що багато американських чоловіків, навіть середнього віку, які носять костюми та тримаються за робочі місця, насправді досі всередині лишаються маленькими хлопчиками, хай як неймовірно це звучить. Флендж - схожий персонаж, хоча, коли я писав оповідання, думав, що він досить крутий. Він хоче дітей - незрозуміло чому, - але не ціною побудови якогось спільного реального життя з дорослою жінкою. Його рішення - Нерісса, жінка-дитина за розміром і поведінкою. Зараз уже не згадаю, але, здається, я хотів лишити певну неоднозначність щодо того, чи є вона витвором його фантазії, чи ні. Легко сказати, що проблема Денніса - це моя проблема, перекладена на нього. Хай там як, але проблема *могла* бути загальнішою. На той час я не мав безпосереднього досвіду ні шлюбу, ні батьківства, й, імовірно, я вловив настрої

серед чоловіків, які тоді не тільки витали в повітрі, а й були задокументовані на сторінках чоловічих журналів, зокрема «Плейбой». Не думаю, що цей журнал був проекцією особистих цінностей лише його видавця: якби чимало американців не розділяли таких цінностей, «Плейбой» швидко збанкрутував би й зник зі сцени.

Як не дивно, я взагалі не планував, що це буде оповідання про Денніса - передбачалося, що він буде партнером для гумориста Паця Бодіна. Тож насправді моєю відправною точкою був справжній антагоніст цього малоприємного матроса. Коли я служив на флоті, помічник артилериста на моєму кораблі розповів історію, яка трапилася з ним під час медового місяця. Ми несли берегову патрульну службу в Портсмуті, Вірджинія. Наш район був пустельним шматком верф'яного периметру: загорожі із сітки-рабиці, залізничні гілки. Настала негостинно прохолодна ніч, і не було жодного закордонного моряка, що поведився б неналежно, і ніщо не вимагало нашого втручання. Тож мій товариш, як старший член патруля, мусив збавляти час морськими оповідками, і це була одна з них. Саме події, що насправді сталися з ним під час медового місяця, лягли в основу того, що відбулося з Деннісом Фленджем. Мене сильно насмішив не так зміст оповіді, як загальне зауваження, що ніхто б так не вчинив. Як виявилось, горілчаний друг мого напарника був героєм більшості наших корабельних анекдотів. До того, як я став на берегову службу, його кудись перевели, але він

уже встиг стати легендою. За день до дембеля я на решті його побачив, нас тоді саме рано-вранці муштрували поряд з казармами норфолкської морської бази. Закладаюся, що тієї ж миті, коли я його вгледів, ще не почувши, як він озивається на своє ім'я, я вже мав дивне ЕСС⁸ знання, хто це. Не буду надмірно драматизувати ту мить - але мені й досі дуже подобається Паць Бодін, тому я відтоді раз чи двічі ввів цього персонажа в романи, бо приємно згадати, що наші стежки хай і примарно, але все ж таки перетнулися.

Той неприпустимий рівень расистських, сексистських і протофашистських розмов, що точаться в оповіданні, викличе в сучасних читачів щонайменше огиду. Хотів би я сказати, що це лише голос Паця Бодіна, але, на превеликий жаль, це був і мій тодішній голос. Найкращий аргумент, який я маю на свій захист, - що для того часу цей голос, імовірно, був цілком вірогідним. Джеймс Бонд, рольова модель Джона Кеннеді, невдовзі стане популярним, розкидаючи навсібіч людей з третього світу, - таке собі продовження хлопчачих пригодницьких оповідок, на яких ми вирости. Деякий час панував набір неоголошених і незаперечних припущень і розрізень, які найкраще вловив Арчі Банкер⁹, телеперсонаж 70-х. Усе ще може виявитися, що расові відмінності не такі важливі, як питання грошей і сили. Але ці відмінності служать практичній меті й часто лишаються в інтересах тих, хто на них найбільше нарікає, лишаючи нас незгуртованими й тому відносно бідними й безсилими. Та все

ж цей, так би мовити, голос оповідача в творі лишається голосом хитрозадого шмаркача, який не знав нічого ліпшого, і я за це перепрошую.

Зараз «Низовина» видається мені неприйнятною, але це не зрівняти з тим сердешним смутком, який я відчуваю, коли мушу переглядати «Ентропію». Оповідання - чудовий приклад процесуальної похибки, щодо якої завжди застерігають письменників-початківців. Точно не варто починати з теми, символу чи іншого абстрактного об'єднувального чинника, а потім силкуватись узгоджувати з цим персонажів і події. На противагу цьому, проблематичні, хай і по-іншому, персонажі «Низовини» принаймні були тим, з чого я починав. Теоретичний матеріал я привніс пізніше, щоб надати проекту інтелегентного вигляду. Бо інакше цей текст оповідав би лише про декількох неприємних людей, нездатних розв'язати складнощі у своєму житті - і кому таке треба? Тому маємо принагідні лекції про пересуди та геометрію.

Оскільки це оповідання декілька разів потрапляло до антологій, люди думають, що я знаюся на ентропії більше, ніж це є насправді. Навіть Дональд Бартелмі, якому зазвичай годі замилити очі, в журнальному інтерв'ю припустив, що в мене на це слово своєрідне право власності. Що ж, згідно з ОСАМом¹⁰, у 1865 році Рудольф Клаузіус¹¹ вигадав його за зразком слова «енергія», що, на його думку, грецькою означало «вміст роботи». Ентропію, чи «перетворення вмісту», ввели як спосіб дослідження змін, які тепловий двигун прохо-

дить за звичайний цикл перетворення тепла на роботу. Якби Клаузіус дотримувався своєї рідної німецької та натомість назвав її *Verwandlungsinhalt*¹², вона б могла мати геть інший вплив. А сталося так, що після 70-80 років обмеженого використання ентропію підхопили деякі теоретики комунікацій і спричинилися до того космічного морального повороту цього поняття, що продовжує впливати на теперішній вжиток цього слова. Так сталося, що я прочитав «Людське використання людських істот» Норберта Вінера¹³ (переробка його більш спеціалізованої «Кібернетики» для зацікавлених непрофесіоналів) десь тоді ж, коли й «Виховання Генрі Адамса»¹⁴, і «тема» оповідання здебільшого випливає з того, що ці двоє чоловіків мали сказати. У ті дні мені видавалася слушною, сподіваюсь, доволі поширена серед юнацтва поза похмурої втіхи від будь-якої думки про масове знищення чи занепад. Як відомо, жанр сучасного політичного трилера фактично наживається на таких широкомасштабних чи принадних картинах смерті. Зважаючи на мої тодішні студентські настрої, здавалося, що Адамсове відчуття неконтрольованої сили разом із вінерівським видовищем теплової смерті Всесвіту і математичного спокою були саме тим, що треба. Але віддаленість і грандіозність цього задуму призвели до того, що в оповіданні бракувало людей. Думаю, вони вийшли штучними та недостатньо живими. Подружню кризу, як у Фленджів, я описав непереконливо й спрощено. Урок сумний, як завжди каже Діон¹⁵, але правдивий: текст надто умоглядний,

ти надто добрий і відсторонений, і твої персонажі гинуть на сторінці.

Довгий час я хвилювався лише через те, що вибудував усе довкола температури, а не енергії. Коли я згодом дещо почитав на цю тему, то дійшов висновку, що це була не аж така кепська тактика. Однак не варто недооцінювати обмеженості мого розуміння: наприклад, я обрав за точку рівноваги 37 градусів за Фаренгейтом тому, що 37 градусів за Цельсієм - температура людського тіла. Незле, еге ж?

Згодом виявилось, що не всі розглядали ентропію так туманно. Знову ж таки, згідно з ОСАМом, Клерк Максвелл¹⁶ і П. Г. Тет¹⁷ використовували її, принаймні недовго, у протилежному до Клаузіусового сенсі: як міру доступної, а не недоступної для роботи енергії. Віллард Гіббс¹⁸, який століття тому в цій країні присвоїв право на теоретичні деталі, вважав її, принаймні у вигляді діаграми, засобом для популяризації термодинаміки, зокрема її другого закону.

Проте тепер у цьому оповіданні мене вражають не затемнені місця про термодинаміку, а те, як вони відображають деякі з уявлень про 50-ті. Гадаю, що в цьому тексті я тоді найближче з усього написаного підійшов до бітниківської оповіді, хоча, думаю, дещо ускладнив той бітницький дух вживаною наукою. Я написав «Ентропію» в 58-му чи 59-му - коли в оповіданні я кажу про 57-й як про «минулі часи», це майже сарказм. У ті часи один рік скидався на інший. Один з найзгубніших наслідків 50-х полягав у переконанні людей, які дорослішали в те десятиліття, що

це триватиме вічно. Довкруги відбувалося багато безцільних подій, аж поки Джон Кеннеді, якого тоді сприймали за конгресмена-вискокчу з дивною зачіскою, не почав привертати до себе увагу. Поки Айзенгавер був коло керма, видавалося, що немає жодної причини, чому б усе не тривало так, як триває.

З того часу, як написав це оповідання, я постійно намагався збагнути ту ентропію, але що більше я читав, то менше мав певності. Я спроможний простежити всі визначення в ОСАМі, те, як ентропію пояснює Айзек Азімов, і навіть дещо з математики. Однак у моїй голові якість і кількість ніяк не складуться до купи в якийсь одне поняття. Слабка втіха виявити, що сам Гіббс передчував цю проблему, коли характеризував опис ентропії як «надуманий... невиразний і складний для розуміння». Коли я тепер думаю про свою власність, то дедалі більше пов'язую її з часом, тим людським односпрямованим місцевим часом, із яким ми всі стикаємося і який, подекуди, завершується смертю. Не лише термодинамічні, а й медичні процеси часто не можна відмінити. Рано чи пізно ми всі це безпосередньо з'ясуємо.

Пишучи «Ентропію», я загалом цим не переймався. Я був більше зайнятий тією безліччю надуживань, які вчинив на папері, зокрема нагромадженням слів. Не обтяжуватиму вас детальним обговоренням усіх надуживань у цих оповіданнях, хіба лише скажу, як мене засмучує та кількість вусиків-пагінців, які постійно з'являються. Я і досі не певен, що таке вусик-пагонець. Думаю, я запозичив це слівце в Т. С. Еліота¹⁹.

Я особисто нічого не маю проти вусиків-пагінців, але моє надмірне використання цього слова - гарний приклад того, що може статися, коли витрачаєш забагато часу й енергії тільки на слова. Це часто й переконливо радять усі й усюди, але саме моя помилка в тодішній хибній послідовності дій полягала в тому - вірте чи ні, - що я переглядав тезаурус і відмічав слова, які звучать круто, хіпово чи, ймовірно, створять мені гарний імідж. При цьому я не переймався тим, щоб дізнатися зі словника, що вони означають. Звучить дурнувато, бо так воно й було. Принагідно згадую про це лише тому, що інші, можливо, так чинять, навіть поки ми це обговорюємо, і їм, може, буде якась користь з моїх помилок.

Ту саму безкоштовну пораду можна дати й щодо тем. Усім кажуть писати про те, що вони знають. Поширена проблема полягає в тому, що на ранніх етапах життя ми думаємо, що знаємо все - або, якщо висловитися практичніше, ми часто не усвідомлюємо масштабу й специфіки нашого невігластва. Невігластво - не лише порожній простір на розумовій мапі особистості. Воно узгоджене й наділене обрисами, а також, як мені відомо, правилами роботи. Тож до логічного висновку, що писати варто про те, що знаєш, можливо, варто додати ще й пораду дізнатися про власне невігластво й ризик зруйнувати через це невігластво гарне оповідання. Оперним лібрето, фільмам і телесеріалам дозволяють вийти сухими з води з усіма їхніми помилками в деталях. Якщо проводити забагато часу перед Телеком, то письменник може пові-

рити в те саме й щодо літератури. Але це не так. Може, й не геть погано вигадувати (я і досі так роблю) те, чого не знаю чи що мені ліньки з'ясувати, проте липові дані найчастіше з'являються саме в тих доволі делікатних епізодах, де вони важливі, а тому вони гублять свою маргінальну чарівність, яку мають поза контекстом оповідання. Доказом є приклад з «Ентропії». В образі персонажа Каллісто я намагався показати наслідки своєрідного середньоевропейського розчарування і тому вписав фразу *grippe espagnole*²⁰, яку побачив в анотації на обкладинці платівки «L'Histoire du Soldat»²¹ Стравінського. Я, певно, подумав, що то якесь духовне нездужання після Першої світової чи щось подібне. І згодом випадково дізнався, що воно означає саме те, що й сказано, - іспанську інфлюенцу. А видобуте мною покликання насправді стосувалося глобальної повоєнної епідемії грипу.

Урок тут очевидний, але його час від часу ігнорують, - просто треба перевіряти свої дані, особливо здобуті випадково, скажімо, з чуток чи зворотного боку вінілових альбомів. Врешті-решт ми перейшли до ери, коли, в принципі, кожен може поділитися неймовірним обсягом інформації, просто натиснувши кілька клавiш на пристрої введення. Більше немає жодного виправдання дрібним дурнувачим помилкам, і, сподіваюсь, це також призведе до значно суворішого самостримування від крадіжки даних у надії, що ніхто цього не помітить.

Літературне пограбування - це захоплива тема. Як і в кримінальному кодексі, тут є різні ступені.

Вони варіюються від плагіату до просто «видобутку», але все це різновиди хибних дій. А якщо, скажімо, вважати, що немає нічого оригінального і всі письменники «запозичують» з «джерел», усе одно лишається питання наявності рядків вдячності чи покликань на джерела. Я спромігся на це лише в «Під розою» (1959), де, хай і опосередковано, висловив вдячність епонімному путівнику Карла Бедекера²², чий довідник про Єгипет 1899 року був головним «джерелом» для мого оповідання.

Я нагледів цю книжку в корнелльському кооперативі. Усю осінь і зиму в мене була творча криза. Я ходив на письменницький семінар, який проводив Бакстер Гетевей²³. Саме того семестру він повернувся до університету після нетривалої відсутності. Людина-загадка, що лякала мене. Курс уже якийсь час тривав, а я й досі нічого не подав. «Подавай, - радили мені, - він хороший хлопець. Не переймайся». Вони так кепкували, чи що? Проте це вже перетворювалося на чималу проблему. Нарешті, коли вже минуло десь півсеместру, мені поштою надійшла листівка з мультяшною картинкою, на якій була туалетна кабінка, вкрита графіті. «Ти вже досить потребував» було на картинці. А всередині листівки - «А тепер пиши!». І підпис - Бакстер Гетевей. А чи не міг я, уже розплачуючись за неї на касі, підсвідомо планувати зробити цей бляклий червоний том основою свого оповідання?

Чи міг Віллі Саттон²⁴ пограбувати сейф? Для мене здобиччю з Бедекера стали всі ті подробиці часу, а та-

кож місця, де я ніколи не бував - аж до імен дипломатичного корпусу. Хто зміг би вигадати ім'я на кшталт Хевенгюллер-Метш? Щоб інші не зазіхали на прийом, що звабив і далі зваблює мене, зазначу, що це паскудний спосіб писати оповідання. Тут і в «Ентропії» та сама проблема: я починав з чогось абстрактного - термодинамічних неологізмів чи інформації з довідника - і лише потім намагався розвинути сюжет і персонажів. Це попросту, як ми, письменники, кажемо, через дупу. Якщо не брати за основу людську дійсність, можна лишитися з черговою учнівською правпою, яку так нагадує це оповідання.

Я теж міг красти чи, скажімо, «видобувати», якщо говорити витонченіше. Я ріс, читаючи багато шпигунських детективів і гостроцікавих романів, зокрема Джона Бакена²⁵. Тепер усі пам'ятають лише одну його книгу, «Тридцять дев'ять сходинок», але він написав ще з півтора десятка інших добрих, а то й кращих творів. Вони всі були в бібліотеці мого рідного міста. А ще Е. Філіпс Оппенгайм²⁶, Гелен Макіннес²⁷, Джеффри Гаусголд²⁸ і багато інших. Зрештою, сукупний ефект мав би вибудувати в моєму некритичному мозкові своєрідне тіньове бачення історії, що передувала двом світовим війнам. Політичний процес прийняття рішень та офіційні документи важили в ньому не більше за приховані рішення, шпигування, діяльність підставних осіб і психологічні ігри. Значно пізніше я знав двох інших потужних впливів: книжки нарисів «На Фінляндський вокзал» Едмунда Вільсона²⁹ і трактату «Державець» Нікколо Мак'явеллі, що допомогли

мені сформулювати цікаве запитання, на якому базується оповідання: якою є наша історія - особистою чи статистичною? Тоді я читав багатьох вікторіанців, дозволяючи Першій світовій війні набути в моїй уяві вигляду милої підлітковому розуму принадної прикраси - апокаліптичного зіткнення.

Я не збираюся дивитися на це крізь пальці. Наш спільний кошмар Бомба теж там є. 59-го було доволі кепсько, а тепер - і поготів, оскільки рівень небезпеки продовжує зростати. І тоді, і тепер усі чудово його усвідомлювали. Крім низки божевільних злочинців, які від 1945-го користуються владою, включно з правом якимось на це впливати, більшість з нас, бідної отари, не полишав простий і типовий страх. Думаю, ми всі намагалися подолати цю повільну ескалацію нашої безпорадності й жаху небагатьма доступними нам способами: від недумання про все це до втрати глузду. Десь у цьому спектрі безсилля перебуває і написання текстів про ті часи - вряди-годи, як оце тут, не шкодуючи барв для опису часу й місця.

«Під розою», що має слабку, але добру концепцію, дратує мене менше, ніж більш ранні речі. Думаю, що персонажі тут трохи кращі й уже не лежать трупами на столах, а принаймні починають трохи смикатися й розплющувати очі, хоча їхні діалоги все ж страждають через мій багаторічний Кепський Слух. Завдяки невпинним зусиллям Суспільного мовлення³⁰ нині кожен аж надто добре ознайомлений з найтоншими нюансами тієї мови, якою говорять англійці. А в ті дні я мав залежати від кіно та радіо, які не були

стовідсотково надійними джерелами. Звідти й усі ці біп-біп і ату-нуге, які сучасному читачу видадуться стереотипними й невірогідними. Читачі також можуть почуватися пригніченими, бо майстерніший за інших Джон Ле Карре³¹ підняв планку цілого жанру. Тепер ми очікуємо складності сюжету і глибини персонажа, яких немає в цих моїх спробах. На щастя, переважна частина оповідання - сцени переслідування, в описі яких я лишаюся переконаним бевзем: це єдина частка мого непозбувного дівтвацтва. Я за те, щоб мультики про Дорожнього Бігунця³² ніколи не зникали з відеохвиль.

Уважні шанувальники Шекспіра помітять, що ім'я Їжатець³³ я поцупив з «Гамлета» (Дія 1, Сцена 5). Це рання версія слова «дикобраз»³⁴. Ім'я Кротомолд³⁵ походить зі старотевтонського *mole* - не шпиг, а тварина. Я думав, що дотепно буде назвати людей на честь двох дружніх волохатих тваринок, які обстоювали б долю Європи. Також у творі є менш свідоме відлуння імені вимушеного шпигуна Вормолда з «Нашого резидента в Гавані» Грема Гріна - ця книжка тоді саме з'явилася.

На «Під розою» також вплинув сюрреалізм, тоді ще зановий для мене напрям, щоб так ним зловживати, але відтоді я постійно це роблю. Я відвідував один з факультативних курсів «Сучасного мистецтва», і саме сюрреалісти привернули мою увагу. Натоді практично не маючи доступу до світу своїх сновидінь, я прогавив саму суть цієї течії і натомість був зачарований простою ідеєю, що в межах однієї рамки можна поєднувати

елементи, які зазвичай разом не трапляються - щоб створити нелогічні та приголомшливі ефекти. Уже пізніше мені довелося дізнатися, що цим процесом необхідно керувати досить дбайливо й ретельно: абияка стара комбінація деталей не спрацює. Спайк Джонз-молодший³⁶, син Спайка Джонза, чий оркестрові записи справили на мене в дитинстві глибоке й незабутнє враження, в одному інтерв'ю сказав: «Люди не розуміють у татовій музиці одного: якщо замінюєш до-дієз пострілом, це має бути постріл у до-дієзі, бо інакше воно звучатиме жахливо».

Все могло бути ще гірше, як те очевидно з опису крамниці барахольника чи якості багатьох безладно змонтованих сцен у «Таємній інтеграції». Але оскільки це оповідання мені радше подобається, ніж ні, я більше ганитиму його за захарашеність предметами, накопиченими в кімнатах пам'яті. Як і «Низовина», це оповідання про рідне місто, один з небагатьох випадків, коли я намагався безпосередньо описувати краєвид і переживання, з якими зростав. Тоді я помилково думав, що Лонг-Айленд - це величезна й невиразна пісочниця без історії, місце, звідки можна вирватися й не відчувати з ним особливого зв'язку. Цікаво, що в обох оповіданнях я наклав комплект доволі ускладнених топографічних мап на те, що вважав порожнім простором. Тоді я, певно, вважав, що це спосіб зробити місце трохи екзотичнішим.

Однак я не лише ускладнив простір Лонг-Айленду, а ще й обвів лінією весь район, підняв його і змістив все у Беркшири³⁷, де ніколи й не бував. Знову старий беде-

керівський фокус. Цього разу я знайшов потрібні подробиці в регіональному путівнику Беркширами, надрукованому в 1930-х Федеральним письменницьким проектом УГР³⁸. Це чудове зібрання загальнодержавних і регіональних видань, які, можливо, досі доступні в бібліотеках. Яке ж це повчальне і приємне читиво. Деякі матеріали в беркширській книзі були такими гарними, такими багатими на подробиці й глибокі почуття, що я навіть соромився звідти красти.

Тепер мені вже незрозуміло, чому я тоді засвоїв таку стратегію перенесення. Уже принаймні в «Дрібному дощі» я використав прийом переміщення власного досвіду в інше середовище. Частиною цього була прикра нетерпимість до художньої літератури, яка мені тоді видавалася «надто автобіографічною». Чомусь я вирішив, що особисте життя не може мати нічого спільного з літературою, тоді як насправді, як усім відомо, якраз навпаки. Ба більше, довкруги все засвідчувало протилежне, однак я вирішив ці свідчення ігнорувати. Насправді мене й тоді, як і тепер, зворушувала й тішила надрукована і ненадрукована література, яка стала осяйною і беззаперечно вірогіднішою завдяки тому, що її знайшли та витягнули, завжди дорогою ціною, із глибших, загальніших рівнів життя, де ми насправді й живемо. Ненавиджу думати, що я цього не розумів, бодай і помилково. Можливо, просто оренда була задорогою. У будь-якому разі я, малий дурник, віддавав перевагу біганині заплутаними маршрутами.

Хоча знов-таки, можливо, іншим чинником була просто клаустрофобія. Я не єдиний з тих, хто тоді

писав, відчуваючи певну потребу випростатися, виділитися. Причиною могло бути наукове оточення, яке, можливо, надало такої привабливості американському авантюрному життю, притаманному, як здавалося, письменникам-бітникам. Учням в усіх галузях і за всіх часів кортить стати мандрівними підмайстрами.

Коли я дописав «Таємну інтеграцію», то заходився коло цього етапу роботи. Я надрукував свій перший роман і думав, що вже дещо знаю, але саме тоді, гадаю, я також уперше замовкнув і почав дослухатися до довколишніх американських голосів, а ще піднімати очі від друкованих джерел і позирати на несловесну американську дійсність. Нарешті я був *на горозі*, збираючись відвідати місця, описані Керуаком. Ці містечка, голоси «Грейгаунда»³⁹ і нічліжок опинилися в моєму оповіданні, і я цілковито задоволений тим, як воно тримається купи.

Зрозуміло, що його в жодному разі не можна вважати досконалим. Наприклад, у дечому хлопці видаються не надто кмітливими, це достеменно не зграйка хлопчаків 80-х. А ще можна було б з легким серцем скоротити переважну частину безвідповідального сюрреалізму. Досі не можу повірити, що написав деякі уривки. Мабуть, за ці кількадесят років туди прокралася компанія ельфів і вчинила на оповідання замах. Проте, як стає видно зі злетів і падінь кривої мого учнівства, було марно очікувати, що я так довго триматимуся цього позитивного й професійного напрямку. Наступним я написав оповідання «Виголошення

лоту 49», яке продавали як «роман», і вже там я, здається, забув більшість з того, що, як гадав, вивчив.

Мабуть, більшість моїх почуттів до цього останнього оповідання можна звести до звичайної ностальгії за тим періодом мого життя, за тим письменником, який, як тоді здавалося, саме з'являвся - з його поганими звичками, дурнуватими теоріями та випадковими митями продуктивної тиші, впродовж яких він міг побіжно побачити те, як це оповідання зроблено. Врешті-решт, саме зміни - це те, що найбільше приваблює у молоді, не фото завершеного персонажа, а кіно, душа в постійному русі. Можливо, така моя легка прихильність до минулого - ще один випадок того, що Френк Заппа⁴⁰ називав купою старих друзяк, які сидять кружкома і грають рок-н-рол. Однак, як нам усім відомо, рок-н-рол і освіта, як завжди каже Генрі Адамс, ніколи не помруть і триватимуть вічно.

ДРІБНИЙ ДОЩ

Надворі ротний опорний пункт повільно підсмажувався на сонці. Незворушно висіло сире повітря. На піску довкола казарм, де розташувався ротний радіозв'язок, жовтіли сонячні відблиски. Усередині не було нікого, крім сонного днювального, який курих, притулившись до стіни, і млявої постаті в камуфляжній робі, що лежала на ліжку й читала книжку в м'якій обкладинці. Днювальний позіхнув і плюнув у гарячий пісок, а постать на ліжку, яку звали Левін, перегорнула сторінку і поправила під головою подушку. Біля шибки дзижчав великий комар, звідкись долинала лисвілльська рок-н-рольна радіостанція, а зовні постійно гуркотіли та сновигали джипи й 2,5-тонки⁴¹. Це було десь у середині липня 57-го у Форт-Роучі (Луїзіана). Для Натана «Салозада» Левіна, спеціаліста третього рангу⁴², минуло вже тринадцять і наближався чотирнадцятий місяць відтоді, як його приписали

до саме того батальйону, саме тієї роти та саме того ліжка. Ці обставини та Роуч як дуже своєрідний військовий об'єкт могли багатьох звичайних людей довести до межі самогубства чи принаймні божевілля; і так воно насправді й відбувалося, згідно зі здебільшого вилученою статистикою. Проте Левін був не зовсім звичайний. Він був одним з небагатьох тут, хто вислужувався перед восьмим підрозділом, кому дійсно *подобався* Форт-Роуч. Він тихо і ненав'язливо перейняв місцеві звичаї: кутасті краї його бронкського акценту притупились і пом'якшали до видозміненої протяжної вимови; він виявив, що самогон, переважно чистий або змішаний з чимось, що, траплялось, лилося тоді з ротного автомата з колою, був по-своєму такий же приемний, як і віскі з льодом; тепер у барах сусідніх містечок він тямився на сільських оркестрах і так само ними захоплювався, як колись Лестером Янгом⁴³ і Джеррі Маллігеном⁴⁴ у «Бердленді»⁴⁵. Він був понад шість футів заввишки, гнучкий, зі статурою плугатаря, як його колись описали студенточки в Сіті⁴⁶, сухорлявий і з підтягнутими м'язами, але після трьох років уникання командної роботи заплив смальцем. Тепер він мав гарне пивне черевце, яким до певної міри пишався, і величезний зад, який уже не викликав у Левіна надмірних гордощів, та й, власне, саме через нього Левін і заробив своє прізвисько.

Днювальний кинув недопалок у пісок і сказав:

- Ти диви, хто йде.

- Якщо це генерал, скажи йому, що я сплю, - попросив Левін.

Він запалив цигарку і позіхнув.

- Ні, - відповів днювальний, - це Шустрик.

Він знову прихилився до стіни й заплющив очі. Ганком простукотіли дрібні ніжки, й голос з вірджинським акцентом сказав:

- Капуччі, нікчемна падлюка.

Днювальний розплющив очі.

- Іди в сраку, - відказав він.

До казарми ввійшов ротний писар Шустрик Дуган і, невдоволено закопиливши губи, попрямував до Левіна.

- У кого після тебе буде ця книжка про хвойд, Левін? - запитав він.

Левін, використовуючи підшоломник як попільничку, струсив попіл.

- Сподіваюсь, у якогось військового, - всміхнувся він.

Шустрикові губи витяглися в тонку лінію.

- Тебе хоче бачити лейтенант, - сказав Дуган, - тож піднімай свій салозад і шуруй до канцелярії підрозділу.

Левін перегорнув ще одну сторінку і продовжив читати.

- Агов, - гукнув ротний писар.

Левін невиразно всміхнувся. Дуган був призовником. Після двох років його викинули з Вірджинського університету, і, як і більшість ротних писарів, він був трохи садистом. І не лише це. Наприклад, для Дугана було очевидно, що НАСПКП⁴⁷ - це політична кліка комуністів, яка віддано займалася стовідсотковим

шлюбним змішуванням білої та чорної рас, і що вірджинський джентльмен був справжнім *Übermensch*, який насамкінець не зміг виконати своє високе призначення лише через зловмисну змову нью-йоркських євреїв. Саме через останніх він і Левін не надто добре ладнали.

- Лейтенант хоче мене бачити, - сказав Левін. - От тільки не кажи, що вже маєш мої папери на відпустку. Чорт... - Він поглянув на годинник. - Лише трохи за 11. Мої вітання, Дуган. На п'ять з половиною годин раніше.

Він захоплено похитав головою. Дуган самовдоволено посміхнувся:

- Не думаю, що це щодо твоєї відпустки. Певно, з цим тобі доведеться ще почекати.

Левін відклав книжку і загасив цигарку об підшоломник. Він звів очі на стелю.

- Господи Ісусе, що я тепер зробив. Не кажи, що вони збираються посадити мене на губу. Невже знову.

- Це ж лише кілька тижнів минуло від твого останнього покарання, так? - запитав ротний писар.

Левін знав цей викрутас. Він вважав, що Дуган уже давно облишив спроби його рознервувати. Але такі хлопці, як він припускав, ніколи не здаються.

- Скажу одне - забирайся геть зі свого ліжка, - продовжив Дуган.

Він вимовляв «геть» як «гуть». Левіна це дратувало. Він взяв книжку і повернувся до читання.

- Гарзд, - сказав він, салютуючи. - Іди звідси, біла людино.

Дуган люто на нього глянув і нарешті пішов. Виходячи, він, вочевидь, перечепився через М1⁴⁸ днювального, бо зчинився гуркіт, і Капуччі сказав:

- Боже, яка ж ти неоковирна падлюка.

Левін згорнув книжку, перевернувся і засунув її у задню кишеню. Він полежав ще хвилину чи більше, спостерігаючи за тарганом на підлозі, що біг якимсь власним приватним лабіринтом. Нарешті Левін позіхнув і схопився з ліжка, витрусив на підлогу недопалки та попіл з підшоломника і криво натягнув його на очі. Виходячи, злегка стиснув голову днювального.

- Що це трясеться? - спитав Капуччі.

Левін примружився на яскраве важке повітря надворі.

- А, то знову Пентагон, - сказав він. - Ніяк не хочуть лишити мене в спокої.

Відчуваючи сонце навіть крізь підшоломник, він зачовгав по піску до будівлі, де розташувалася канцелярія підрозділу. Будівлю оперізувала смужка зелені, єдина трава на ротному опорному пункті. Попереду й ліворуч можна було побачити чергу на вранішній прийом їжі, яка вже формувалася біля їдальні. Він завернув на гравійну стежку, що вела до канцелярії. Левін очікував, що Дуган буде як не надворі, то принаймні видивлятиметься з вікна, але, коли він увійшов, писар сидів за столом у глибині кімнати і щось енергійно друкував. Левін перехилився через огорожу перед столом першого сержанта.

- Привіт, серж.

Перший сержант звів очі.

- Де ти, чорт забирай, був, знову читав про хвойд?

- Саме так, серж, навчався на сержанта.

Перший сержант спохмурнів.

- Тебе хоче бачити лейтенант.

- Я це вже чув. Де він?

- У кімнаті відпочинку, решта теж там.

- Що відбувається, серж, щось особливе?

- Зайди й дізнаєшся, - буркнув сержант. - Йй-богу, Левін, ти вже мав би знати, що мені ніхто нічого не розповідає.

Левін вийшов з канцелярії й обійшов будівлю, щоб зайти до кімнати відпочинку. Крізь сітчасті двері вже було чути голос лейтенанта. Левін штовхнув двері. Лейтенант, десь із десятків РПК⁴⁹ і спеціалістів з роти Bravo⁵⁰ сиділи та стояли довкола столу і дивилися на мапу із круглими плямами від кавових чашок.

- Дігранді та Зігель, - саме казав лейтенант, - Ріццо і Бакстер. - Він звів очі й побачив Левіна. - Левін, ти будеш з Пікніком.

Він недбало згорнув мапу і поклав до задньої кишені.

- Усе зрозуміло?

Усі кивнули.

- Гарзд, тоді до першої поки все. Виведіть до того часу вантажівки з автопарку, й рушаємо. Побачимося в Лейк-Чарлзі⁵¹.

Він надів капелюх і вийшов, а за ним затріснулися сітчасті двері.

- Час для кока-коли, - сказав Ріццо. - Хтось має коку?

Левін сів на стіл і запитав:

- Що відбувається?

- О Боже, - сказав Бакстер, маленький блондинчик з пенсильванської ферми. - Вітаємо в клубі, Левін. Це знову ті кляті каджуни⁵². Вони, звісно, понаставляли там різноманітних знаків. «Собакам і Армії по газону не ходити» й таке інше. Але як щонайменша халепа, до кого вони йдуть плакатися?

- 131-й батальйон зв'язку, - сказав Ріццо, - ось до кого.

- А куди ми всі їдемо о першій? - спитав Левін.

Пікнік підвівся й рушив до автомата з колою.

- Кудись за Лейк-Чарлз, - відповів він. - У них там ніби буря була. Зв'язку немає.

Він закинув п'ятицентовик і, як завжди, нічого не сталося.

- Рота Браво, на допомогу.

Його голос лунав заспокійливо й улесливо.

- Ну ж бо, *bebi*⁵³, - звернувся він до автомата з колою і злісно його копнув. Нічого не сталося.

- Обережно, її так просто не розхитаєш, - сказав Бакстер.

Пікнік застукав по дбайливо відібраних точках на автоматі. Щось клацнуло, і полилися два струмки: один з газованою водою, а інший з сиропом. Якраз перед тим, як вони вимкнулися, порожній стаканчик перекинувся, і його збоку залило сиропом.

- А симпатично, їй-богу, - сказав Пікнік.

- Це невротичне, - проказав Ріццо. - Воно збожеволіло через спеку.

Вони трохи погомоніли, розмірковуючи та кленучи каджунів і армію, курячи, п'ючи колу, аж поки врешті Левін встав і запхав руки в кишені, випнувши черево.

- Ну, - сказав він, - мабуть, треба йти збиратися.

- Зажди, - сказав Пікнік. - Я піду з тобою.

Вони пройшли крізь сітчасті двері, потім гравійною стежкою назад до піщаної місцини перед казармами радіопідрозділу. Вони пленталися по піску, пітніючи на безвітрі та гарячому жовтому сонці.

- Не вгавають ні на хвилину, Бенні, - сказав Левін.

- Боже ж ти мій, - відказав Пікнік.

Вони зайшли до казарм, човгаючи, як в'язні, й коли Капуччі запитав, що сталося, одночасно й відточено, наче водевільна трупа, показали йому середні пальці.

Левін витягнув свою речову торбу і почав закидати в неї робу, спідне й шкарпетки. Наостанок поклав свій набір для гоління і, трохи подумавши, запхав збоку стару блакитну бейсболку. Деякий час стояв насуплений, а потім гукнув:

- Агов, Пікнік.

- Угу, - відказав Пікнік з іншого краю казарми.

- Я в цей наряд їхати не можу. У мене відпустка починається о 16.30.

- Тоді чого ти збираєшся?

- Та оце думаю, може, піти й переговорити з Пірсом.

- Скоріше за все, він зараз їсть.

- Ну, і нам треба попоїсти. Ходімо.

Знову вийшли на сонце і по піску в обхід поленталися до задніх дверей їдальні. Лейтенант Пірс саме сидів за порожнім столом біля роздавальної лінії. Левін підійшов до нього.

- Я оце подумав...

Лейтенант звів очі.

- Якись негаразди з вантажівками?

Левін почухав живіт і насунув підшоломник назад на голову.

- Не зовсім, - сказав він, - але у мене відпустка з 16.30, і я оце гадав...

Пірс упустив виделку. Та впала на тацю з гучним брязкотом.

- Ні, - відказав, - доведеться тобі трохи почекати з цією відпусткою, Левін.

Левін вишкірився; широка ідіотська посмішка, він знав, рознервує лейтенанта.

- Чорт, і відколи це я такий незамінний для роти?

Пірс роздратовано зітхнув.

- Диви, ти ж, як і решта, знаєш ситуацію в цій роті. І в наказі сказано: спеціалісти, досвідчені спеціалісти. На жаль, у нас таких немає. Але маєш робити; все, що маємо, - такі самі ледаща, як ти.

Пірс закінчив СПОР⁵⁴ і був випускником МТІ⁵⁵. Він нещодавно став першим лейтенантом і з усіх сил намагався не відчувати своєї влади. Говорив завжди з чітким і сухим бікон-гіллівським акцентом⁵⁶.

- Лейтенанте, - сказав Левін, - ви ж теж колись були молодим. Мене дівчина чекає в Новому Орлеані.

Подаруйте молодості бодай день. Є сотні кращих за мене спеціалістів.

Лейтенант похмуро всміхнувся. Щоразу, коли між ними виникало щось схоже, в кожного одразу з'являлося неявне й взаємне визнання цінності іншого. Зовні нікому з того не було жодної користі, але кожен мав туманне відчуття, що вони подібніші, ніж бажали це визнавати, може, навіть брати, але десь дуже глибоко в душі. Щойно Пірс прибув до Роуча і дізнався Левінову історію, то спробував з ним переговорити.

- Ти марнуєш своє життя, Левін, - казав він тоді. - От поглянь, ти після коледжу, найвищий IQ у цьому клятому батальйоні, і що ти робиш? Сидиш тут у найжалюгіднішому гадючнику в усіх збройних силах, і зад твій щомісяця ширшає. Чому б тобі не піти в ОКШ?⁵⁷ Якби захотів, ти міг би й у Пойнт⁵⁸ потрапити. А чого ти взагалі пішов в армію?

І Левін завжди відповідав з непевною посмішкою, не дуже вибачливою, але й не зневажливою:

- Та я оце чогось вирішив, що краще лишитися в рядових і вже звідси робити кар'єру.

Спершу лейтенант на ці слова щоразу вибухав незв'язною промовою. Згодом він відвертався й ішов геть, та врешті-решт взагалі здався і з Левіном більше не розмовляв. Тепер сказав:

- Ти в армії, Левін. Відпустка - це не право, а привілей. Левін засунув руки до задніх кишень.

- А. Ну гаразд.

Він повернувся і, тримаючи руки в кишенях, повільно пішов геть до стійки з тацями. Взяв тацю,

ложку-виделку й вистояв чергу. Знову було рагу. Четвер - здається, завжди день рагу. Він підійшов до столу, де їв Пікнік, і сказав:

- Спробуй вгадати.
- Я здогадався, - відповів Пікнік.

Вони поїли, а потім мильо йшли з їдальні через пісок і бетон, мовчки соваючи ногами. Сонце за-сліплювало їх своїм блиском і підшкварювало шкіру на голові крізь підшоломники й волосся. За п'ятнадцять хвилин перша вони дійшли до автопарку й виявили, що там уже зібралась більшість, а ще стояли шість вантажівок 750-ок⁵⁹ з радіообладнанням у кузові. Левін і Пікнік залізли до кабіни, Пікнік сів за кермо, і слідом за іншими машинами вони поїхали до роти. Біля казарм взяли свої торби та закинули в кузов.

Потім через болото й повз ниви вантажівки рушили на південний захід. Коли вони наближалися до містечка Де Ріддер, південь затягнуло хмарами.

- Дощ? - запитав Пікнік. - Господи Ісусе.

Левін у темних окулярах знову читав книжку в паперовій обкладинці, штукенцію під назвою «Болотяна дівка».

- Що більше про це думаю, - сказав він ліниво, - то більше певен, що якимось я таки дам тому лейтенантові в пику.

- Ну, хіба не лажа, - погодився Пікнік.

- Тобто, - сказав Левін, кладучи книжку на червоно обкладинкою вниз, - інколи я майже хочу повернутися в Сіті. А це вже біда.

- Чого біда? Я б краще будь-коли повернувся до Академії, ніж займався цим лайном.

- Ні, - похмуро відказав Левін, - ти не повертаєшся. Наскільки можу згадати, я лише раз повертався, і то до баби. І це теж була біда.

- Ага, ти розповідав. Ти маєш повернутися. І мені б хотілося. Бодай в казарму, а там уже поспати.

- Ти будь-де можеш спати. Я от можу.

Біля Де Ріддера вони повернули на південь. Попереду скупчувалися сірі загрозливі хмари. Навколо було моховите сіре смердюче болото, що часом поступалося вбогому краєвиду нив.

- Хочеш після мене почитати? - запитав Левін.
- Незле написана. Про болота. І дівку, яка там живе.

- Серйозно? - запитав Пікнік, понуро дивлячись на вантажівку попереду. - Хотілось би мені знайти бабу в одному з цих боліт. Я збудував би собі халупу подалі від усіх, десь посеред болота, щоб Дядько Сем ніколи мене не знайшов.

- Не сумніваюся, що так би ти й зробив.

- А я достобіса певен, що й *ти* теж.

- У всякому разі, поки від цього не втомлюся.

- Чому б тобі не облаштуватися, Натане? Знайдеш гарненьку тиху дівчину і поїдеш жити на північ.

- Я ж армію люблю, - відказав Левін.

- Усі ви, тридцятирічні, однакові. А Пірс досі вірить у всі ті бздури про надстрокове зарахування?

- Не знаю. Навряд, нащо воно йому? Але тоді я, може, говорив правду. Я сподіваюся просто дочекатися і побачити, коли настане слухний час.

Так вони проїхали ще близько двох годин, і машини по одній відпадали й лишалися на узбіччі, щоб встановити радіорелейний зв'язок з Роучем, поки на околицях Лейк-Чарлза не лишилося тільки дві вантажівки. Ріццо і Бакстер з передньої машини помахали, щоб Левін і Пікнік злазили. Небо тепер повністю захмарилося, і повіяв вітерець, надто пронизливий для їхніх вологих камуфляжних роб.

- Пошукаємо бар, - сказав Ріццо. - Почекаємо, поки лейтенант наздожене.

Ріццо був штаб-сержантом, а ще ротним інтелектуалом. Він міг лежати на своєму ліжку та читати щось на кшталт книжок «Буття і ніщо» чи «Форма й цінність у сучасній поезії»⁶⁰, нехтуючи вестернами, порнографічними романами та детективчиками, які йому постійно намагалися позичити побратими. Він, Пікнік і Левін часто влаштовували довгі нічні посиденьки в магазині воєнторгу чи кав'ярні, і зазвичай говорив Ріццо. Вони вїхали до містечка і біля школи виявили затишний бар. Якщо не враховувати кількох школярів, там було порожньо. Вони сіли за столиком у глибині кімнати, і Ріццо одразу ж попрямував до туалету. Бакстер натомість рушив до дверей.

- За хвилику повернусь, - сказав він, - хочу придбати газету.

Левін сидів, пив пиво і міркував. У нього була звичка міцно, як Марлон Брандо, стуляти губи та чухати під пахвою. Іноді, коли мав настрій, він ще тихцем наслідував звуки, які видають мавпи. Нарешті Левін сказав:

- Пікнік, прокидайся. Наближається генерал.
- У сраку генерала, - відказав Пікнік.
- Якийсь ти кислий, - сказав Ріццо, обернувшись.
- Роби, як я чи Салозад. Покладайся на галай-балай.
- Саме тоді вбіг розхвильований Бакстер з газетою.
- Гей, ми на перших шпальтах.

Він тримав лейк-чарлзівську газету, і коли її розгорнули на столі, всі побачили величезний заголовок: «250 ПРОПАЛИХ БЕЗВІСТИ ПІСЛЯ УРАГАНУ».

- Ураган? - запитав Пікнік. - А якого біса нам ніхто не сказав про ураган?

- Може, флотські не можуть підняти літак, - припустив Ріццо, - тому вони хочуть, щоб ми виявили око бурі, чи як там його.

- І все ж цікаво, що там відбувається, - замислено сказав Бакстер. - Боже, певно, справи кепські, якщо з ними немає геть жодного зв'язку.

Як виявилось, ураган уцент знищив маленьке селище Креоле, розташоване вздовж затоки на острові чи радше на узвишші, біля рукава річки, десь за 20 миль від Лейк-Чарлза. Виглядало так, що вся справа була прорахунком Бюро погоди: в середу опівдні, коли мешканців містечка почали евакуювати, бюро заявило, що урагану не буде до ночі з четверга на п'ятницю. Людей закликали не скупчуватися на дорогах. Часу вдосталь. Десь між північчю і третьою в четвер здійнявся ураган, і його епіцентром стало Креоле. Далі в статті йшлося про прибуття Нацгвардії, а також Червоного Хреста, армії й військово-морських сил. Вони намагалися підняти літаки з авіабази в Білоксі⁶¹, але

льотні умови були дуже несприятливі. Одна велика нафтова компанія надала декілька буксирів, щоб допомогти в рятувальних операціях. Креоле, вочевидь, оголосять районом стихійного лиха. І так далі. Вони випили ще пива, погомоніли про ураган, і всі погодилися, що наступні кілька днів вони, мабуть, тут дупу надірвуть. Все це завершилося декількома непристойними й неприхильними заявами про сутність Армії США.

- Зарахують як надстрокове, - сказав Ріццо, - часу ще вдосталь, ти маєш на це всі права. Ось у мене ще 382 клятні дні. Боже, я не переживу.

Левін усміхнувся.

- Дурниці, - сказав він, - то ти просто якийсь кислий.

Коли вони вийшли, надворі дощило і було холодно. Вони залізли у вантажівки й поплюскотіли з містечка назад до пункту збору, який призначив лейтенант Пірс. Його поки не було на місці. Левін і Пікнік припаркувались і лишилися сидіти в кабіні, слухаючи, як дощ відстрибує від даху. Левін витягнув з кишені «Болотяну дівку» і знову заходився читати.

Невдовзі прийшов Ріццо і постукав у вікно.

- Генерал їде, - сказав він, вказуючи на дорогу.

Крізь дощ вони ледве розгледіли за кермом каламутний силует у хакі. Джип пригальмував поруч із вантажівкою Ріццо, з нього виліз водій і, хитаючись, підбіг до них. Він був неголений і з червоними очима. Хакі мав подерте й брудне, а коли заговорив, його голос трохи тремтів.

- Хлопці, ви з Нацгвардії? - запитав він голосніше, ніж треба.

- Ха, - гаркнув Ріццо. - Боже, ні. Може, й схожі, але ми не звідти.

- Ех! - він відвернувся, і Левін, трохи шокований, усвідомив, що у військового на плечах було по дві срібні нашивки. Він похитав головою.

- Там жорсткувато, - пробурмотів він і рушив до свого джипа.

- Вибачте, сер, - гукнув йому Левін, а потім тихіше: - Боже, Ріццо, ти це бачив?

Ріццо засміявся.

- Війна - це пекло⁶², - неприхильно сказав він.

Вони ще посиділи півтори години, доки нарешті з'явився лейтенант. Вони розповіли йому про капітана, який шукав Нацгвардію, і дали газетний допис про ураган.

- Добре, поїхали, - сказав Пірс. - Бо вони вже перерізлися там через зв'язок.

Виявилось, що армія заволоділа Макнізьким коледжем на околиці міста і влаштувала в ньому операційну базу. Уже споночило, коли дві вантажівки зїхали з тихої вулички кампуса на величезне поросле травою подвір'я у формі чотирикутника.

- Агов, - заволав Пікнік до Бакстера, - нумо навипередки, хто перший поставить їх сторчма.

Вони почали встановлювати сорокафутові антени, і Бакстер з Ріццо перемогли.

- От чорт, - сказав Левін, - коли налаштуємо весь цей мотлох, з мене пиво.

Пікнік заходився коло ТСС-3⁶³, а Левін налаштував AN/GRC-10⁶⁴. Десь опівночі вони вже мали зв'язок.

До кузова устромив голову Бакстер.

- Хлопці, ви мені пиво винні, - нагадав він.

- Як думаєш, тут поблизу є бар? - запитав Левін.

- Ви ж у нас зі студентів, - сказав Бакстер, - ти й Ріццо. Тобі й карти в руки - організуй нам десь тут випускний.

- Ага, Натане, - ввічливо відповів Пікнік, виглядаючи із ТСС-3. - Ти ж маєш почуватися як старий випускник.

- Звісно, - додав Левін, - звісно, саме тиждень зустрічі випускників. А чому б мені просто не затопити тобі в пику, га?

- А чому б тобі не купити нам пива? - запитав Бакстер.

За декілька кварталів звідти вони знайшли невеличкий, студентського штибу бар. У Макнізі саме тривала літня сесія, тож усередині було лише кілька пар, які танцювали під записи ритм-енд-блюзу. А ще там була полиця, на якій стояли пивні кухлі з іменами людей. Отаке місце.

- Ну, гаразд, - бадьоро сказав Бакстер, - пиво всюди однакове.

- Заспіваеть студентських застільних пісень? - запропонував Ріццо. Левін поглянув на нього.

- Ти що, серйозно? - запитав він.

- Ось я, - сказав Бакстер, - ніколи цих студентських бздурів не сприймав. Я так вважаю: досвід не проп'єш.

- Ти - селюк, - сказав Ріццо, - а тут присутні три першорядні армійські інтелектуали.

- Я не з вашого гурту, - спокійно відказав Левін.
- Я просто кар'єрист.

- Агов, Натане, я про те й кажу, - відказав Бакстер. - У тебе диплом коледжу, і ти не кращий за мене, а я навіть школи не закінчив.

- Проблема Левіна, - сказав Ріццо, - у тому, що він, мабуть, найлінівіша падлюка в нашій армії. Працювати не хоче і, отже, боїться пустити коріння. Він - зерно, яке кинули на ґрунт кам'янистий, де не було землі багато.

- І як зійшло сонце, - усміхнувся Левін, - воно випалило мене, і я всох⁶⁵. А чого, думаєш, я так довго просиджую в казармі?

- Ріццо правду каже, - мовив Бакстер, - у Луїзіані не знайти кам'янистішого місця, ніж Форт-Роуч.

- І сонця спекотнішого теж не знайти - це, чорт забирай, запевно, - сказав Пікнік. Вони сиділи, пили та балакали до третьої ранку. Уже у вантажівці Пікнік сказав:

- Чувак, той Ріццо багато говорить.

Левін склав руки на животі й позіхнув.

- Ну, гадаю, хтось же має, - відповів він.

На світанку Левін прокинувся від того, що на подвір'ї так потужно ревіло й стукало, що аж голова розколювалася.

- Грррр, - сказав він, стискаючи голову, - що воно за чортівня.

Уже не дощило, і Пікнік виліз назовні.

- Ти лише поглянь на них, - сказав він.

Левін вистромив голову і глянув. За сто метрів від них один за одним, наче велетенські комахи, здіймалися

гвинтокрили, які летіли подивитися, що лишилося від Креоле.

- Хай мені чорт, - сказав Пікнік. - Вони ж були там усю ніч.

Левін заплющив очі й відкинувся назад.

- Ночі тут до біса темні, - сказав він і знову пішов спати.

Він прокинувся опівдні, голова пульсувала, і хотілося їсти.

- Пікнік, - простогнав він, - чорт забирай, а де б тут поїсти?

Пікнік хропів.

- Гей! - Левін схопив його за голову й заторсав.

- Що таке? - спитав Пікнік.

- Кажу, цікаво, чи є в них десь тут польові кухні абощо?

Ріццо виліз зі своєї вантажівки та підійшов до них.

- Боже, ну ви й ліниві, - сказав він. - Ми вже з десятиї на ногах.

На подвір'ї здіймалися та сідали гвинтокрили зі вцілілими. Там на них уже чекали наготові машини швидкої допомоги та рій медиків і санітарів. По всіх усюдах стояли 2,5-тонки, джипи та вантажівки 750-ки, а між ними тинялися військовослужбовці з різних частин, більшість у камуфляжних робах, деінде майоріло хакі та спалахувала начальницька латунь.

- Боже, - сказав Левін, - що ж в цьому місці сталося?

- Тут ще газетярі, фотографи з «Лайфу» і, мабуть, також кілька кінореporterів, - сказав Ріццо. - Зараз це район стихійного лиха. Офіційно.

- Ну й добре, - сказав Пікнік, підморгуючи. - Чувак, поглянь лише на цю перепілочку.

І дійсно, видавалося, що студенточки, які тинялися серед оливково-сірої юрми, були занадто привабливі, як на час літньої сесії. Бакстер бурхливо радів.

- Я знав, що коли надовго застрягнути в Роучі, обов'язково відбудеться щось хороше.

- Наче нічна Бурбон-стріт⁶⁶ у день платні.

- І не нагадуй, - сказав Левін. І трохи подумавши, додав: - А втім, який тут, на біса, Новий Орлеан.

Десь за двадцять ярдів звідти він помітив 2,5-тонку, на боці якої був напис «131-й батальйон зв'язку». Їй бракувало одного крила, і вся вона була якась прим'ята.

- Агов, Дугласе, - заволав Левін.

Довготелесий рудий РПК, що присів на передне колесо, звів очі.

- Ну, бляха, - відгукнувся. - Хлопці, чого так довго? Левін підійшов.

- Ви коли сюди прибули? - запитав він.

- Та хай йому, - сказав Дуглас, - вони всю ніч намагалися відправити мене й Стіла, якраз коли це сталося. Клятий ураган здув цю стареньку 2,5-тонку з дороги.

Левін поглянув на вантажівку.

- Як воно там? - запитав він.

- Складно сказати, - відповів Дуглас. - Там був один міст, а тепер і його немає. Вони змусили інженерів дупу надривати, щоб зробити там понтонний міст. Чув, як казали, що такого роздовбаного міста ніколи

не бачили. Воно десь на 8 футів під водою, і єдине, що там лишилося стояти, - будинок суду, і лише тому, що він бетонний. А трупакі, чувак, вони тягають їх буксирами та складають, наче дрова. Смердить - просто жах.

- Ну, все, досить, безжурна ти падлюко, - сказав Левін. - Я ж іще не снідав.

- Чувак, та ти якийсь час житимеш на тих сандвічах і каві, - сказав Дуглас. - У них різні баби бігають і пропонують. Тобто - сандвічі та каву пропонують. А інших харчів я поки там і не бачив.

- Не хвилюйся, - сказав Левін, - побачиш. Ми всі побачимо. Краще б нам таки побачити, бо я не згаю свою відпустку на абищо. - Він повернувся до вантажівки. Пікнік і Ріццо, зіпершись на крило машини, їли сандвічі та пили каву.

- Де ви їх знайшли? - запитав Левін.

- Та баба тут одна приходила, - сказав Ріццо.

- Хай мені біс, - сказав Левін. - Оце вперше той нікчемний дурисвіт правду розповів.

- Далеко не тікай, - сказав Ріццо. - Ще одна пройде.

- Не знаю, - сказав Левін. - Я, може, до того вже помру від голоду. Така моя вдача. - Він кивнув головою на купку студенточок і, відчуючи дивне співпереживання, що довгий час лежало баластом, звернувся до Ріццо:

- Ех, давно це було.

Ріццо засміявся.

- Ти що - за рідними тужиш, чи як? - запитав він. Левін похитав головою.

- Не зовсім. Це ж щось на кшталт замкнутого ланцюга. Усі на тій самій частоті. А згодом забуваєш про решту спектра й починаєш вірити в те, що це єдина справжня частота чи принаймні єдина, яка має значення. Тоді як зовні, на вершинах і в низинах, існують чудові кольори і досі ллються рентгенівське й ультрафіолетове випромінювання.

- А ти вважаєш, що Роуч - теж замкнутий ланцюг? - запитав Ріццо. - Макніз - це ж ще не весь світ, та й Роуч не спектр.

Левін похитав головою.

- Усі ви, призовники, однакові, - відказав він.

- Знаю, знаю. На всіх шляхах стоїть регулярна армія. Та куди ведуть ті шляхи?

Тендітна блондинка підійшла з повним кошиком сандвічів і паперової тари з кавою, і Левін сказав:

- Саме вчасно, дорогенька. Ти врятувала мене від неминучої смерті.

Вона йому всміхнулася:

- Ой, а виглядаєте нівроку.

Левін узяв декілька сандвічів і чашку кави.

- Ти теж, - сказав він, ласо поглядаючи на дівчину. - Сенбернари в них тепер достобіса милі, не те що раніше.

- Дуже сумнівний комплімент, але це найкраще, що я сьогодні чула.

- Як тебе звать, бо раптом я знову зголоднію? - спитав Левін.

- Мене звать Дрібна Квіточка, - відповіла вона, сміючись.

- Гумористка, - сказав Левін. - Чому б тобі не загуляти з Ріццо? Він хлопець з коледжу. Можете пограти у «Вгадай цитату» чи щось схоже.

- Не зважай на нього, - сказав Ріццо. - Він просто плугатар-плейбой.

Вона засяяла.

- І який твій улюблений спосіб плужити? - запитала дівчина.

- Потім розповім, - сказав Левін і відсьорбнув каву.

- Домовилися. Побачимося на подвір'ї.

Ріццо недоладним тенором заспівав «Студенточку Бетті»⁶⁷ та криво посміхнувся.

- Стули пельку, - сказав Левін, - не смішно.

- Ух, будеш сперечатися, так? - спитав Ріццо.

- А хто сперечався? - запитав Левін.

- Гей, - заволав до них Дуглас, - я їду джипом до пірса. Хто зі мною?

- Я лишуся на лінії зв'язку, - сказав Пікнік.

- Їдьте, - відповів Бакстер. - Я краще побуду там, де баби.

Ріццо засміявся.

- Я маю доглядати за молодшим, - додав, - він може втратити незайманість.

Бакстер глянув спідлоба:

- Та в тебе наступна й буде першою.

Левін заліз в один з батальйонних джипів одразу за Дугласом, і вони, підстрибнувши, рушили. На краю кампуса вони виїхали на дорогу із жорстви, яка неухильно погіршувалася, що ближче вони були до

Затоки. Лишилося небагато доказів, що тут про-йшов ураган: лише кілька повалених дерев і до-рожніх знаків, декілька розкиданих довкола улам-ків черепиці й дощок-вагонок. Дуглас і далі комен-тував ситуацію, здебільшого наводючи статистику з других вуст, а Левін неухважно кивав. У нього почала вимальовуватися туманна ідея, що Ріццо, врешті-решт, міг і не бути Споконвічним студентом – і що вряди-годи цьому сержантику таки вдавалося злови-ти відблиск правди. Він також розхвилювався: ли-бонь, після трьох років піску, бетону й сонця передчу-вав якісь кардинальні зміни. З одного боку, так могло бути тільки тому, що це був перший коледжський кам-пус, поріг якого він переступив після закінчення Сіті-Коледжу, а з другого, можливо, саме настав час для змін. Гайнути в самоволку, коли повернеться до Роуча, чи на три дні піти в запій – усе може допомогти полег-шити ту одноманітність, яку він саме почав помічати.

На пірсі було так само велелюдно, як і на чоти-рикутному подвір'ї, лише темп повільніший і, во-чевидь, рівномірніший. Буксири нафтової компанії підвозили купи трупів, одна робоча команда їх вивантажувала, санітари обприскували бальзаміч-ним розчином, щоб убезпечити від розкладу, інша команда завантажувала мерців до 2,5-тонок, і ті їх відвозили.

– Тіла тримають у якомусь шкільному спортзалі, – повідомив Левіну Дуглас, – там усюди лід. Уяви, яке там пекло – піди їх розпізнай. Кажуть, вода дуже по-псувала їхні обличчя.

У повітрі висів запах гниття, подібний, як видалося Левіну, до вермуту, коли його пити цілу ніч. Спецгрупа працювала акуратно й ефективно, наче конвеєрна лінія. Зрідка хтось із вивантажувачів відвертався, щоб поблювати, але праця плавно текла далі. Левін і Дуглас сиділи та дивилися на них, аж доки небо не потемніло, гублячи дедалі більше сонця, якого все одно ніхто б не побачив. До них підійшов старий майстер-сержант, прихилився до джипа збоку, і вони трохи погомоніли.

- Я був у Кореї, - сказав він після того, як одне тіло через незграбне поводження розпалося на шматки, - я можу зрозуміти *хлопців*, що стріляють і вбивають одне одного, але це, - він похитав головою, - Боже збав.

Поруч походжала начальницька латунь, але жоден не надокучав Левіну чи Дугласу. Операція, попри те, що її ефективність була ледве не машинного рівня, мала ауру неформальності: майже ніхто не носив капелюхів, а полковник чи майор могли спинитись і побалакати із санітарами.

- Наче якийсь бій, - сказав сержант. - Усі правила накрились. Та й кому вони, чорт забирай, треба.

Вони лишалися там до пів на шосту, а потім поїхали назад.

- А ви знайшли душ, - запитав Левін, - чи ні?
РПК посміхнувся.

- Мій товариш учора вночі мився в жіночому гуртожитку, - сказав він. - А я вважав, що його де завгодно, бляха, можна знайти.

Коли вони повернулися до вантажівок, Левін зазирнув до Пікніка.

- Кидай це, - сказав він, - даси мені знати, якщо десь тут знайдеш душ.

- Чорт забирай, твоя правда, - сказав Пікнік. - Липень, як-не-як.

Левін сів на його місце біля «Злої десятки» і якийсь час слухав лінію зв'язку; нічого особливого не відбувалося. За півгодини повернувся Пікнік.

- Якого біса, - сказав він. - Ріццо отам стоїть і слухає. Він хоче бути в регулярній армії, а ми чого повинні над цим гріть чуприну? Тобі треба пройти десь квартал повз каплицю, там буде гуртожиток. Не прогавиш. Там різний народ швендяє.

- Дякую, - сказав Левін. - П'ять хвилин. Потім підемо на пиво.

З торби він дістав чисту переміну спіднього, робу, набір для гоління та вийшов у теплу важку темряву. Гвинтокрили досі приземлялися й злітали, а вогні попереду та на хвості робили їх подібними на щось з науково-фантастичних фільмів. Левін знайшов гуртожиток, увійшов, помився, поголився і перевдягнувся. Коли він повернувся, побачив, що Пікнік читає «Болотяну дівку». Вони вийшли й одразу ж натрапили на інший бар, гамірніший, набитий характерним для п'ятничної ночі народом. Там вони вгледіли Бакстера, який намагався женихатися до дівчини, чий хлопець був уже занадто п'яним, щоб через це полізти в бійку.

- О Боже, - сказав Левін.

Пікнік поглянув на них.

- Не хочу бути як Ріццо або подібні, - сказав він, - але що таке, Натане? Де той наш старий сержант Білко⁶⁸, якого ми знали та любили? То так старість приходить, чи ти на межі інтелектуальної кризи, чи що?

Левін знизав плечима.

- Та, певно, просто проблеми зі шлунком, - сказав він. - Вирощуєш і плекаєш оце пивне черевце, аж раптом з'являється щось, на кшталт цих трупаків, і вибиває тебе з колії.

- Це кепсько, як на мене, - сказав Пікнік.

- Ага, - відгукнувся Левін. - Давайте змінимо тему.

Вони сіли й спостерігали за студентами, і кожен намагався дивитися на них як на когось незвичного, до кого вони ніколи не належали й не будуть. До них підійшла блондинка, яка назвалася Дрібною Квіточкою, і сказала:

- Вгадай цитату.

- Я знаю кращу гру, - відповів Левін.

- Ха-ха, - засміялася блондинка і сіла до них. - Мій хлопець захворів, - пояснила вона, - тож йому довелося піти додому.

- Так це ж просто божа благодать, - сказав Пікнік.

- Напрацювалися? - спитала Квіточка, сонячно всміхаючись.

Левін відкинувся і безтурботно поклав їй руку на плечі.

- Я важко працюю лише тоді, коли результат того вартий, - сказав він, поглядаючи на неї, і вони якийсь час пробували перегледіти одне одного, поки він,

ніби триумфуючи, не всміхнувся і не додав: - Або його легко досягнути.

Вона вигнула брову.

- Мабуть, навіть тоді тобі не доводиться так важко працювати, - сказала вона.

- Що робиш завтра ввечері? - спитав Левін. - Якраз дізнаємося.

До них хитаючись підійшов підліткового віку баламут-південник у плисовому пальті та різко обійняв її за шию, разом з тим перекинувши пиво Пікніка.

- О Боже, - сказала вона, - ти повернувся?

Пікнік сумно розглядав свою вимоклу роботу.

- Яка елегантна причина для бійки, - сказав він.

- Ну як, Натане?

Бакстер до них дослухався.

- Ага, - сказав він, - тепер твоя черга, друже Бенні.

Він навмання несамовито замахнувся й навідліг вдарив Пікніка по голові, збивши того зі стільця.

- Боже, - сказав Левін, дивлячись доли, - у тебе там усе гаразд, Бенні? Пікнік не відповів. Левін знизав плечима.

- Давай, Бакстер, треба його віднести. Перепрошую, Дрібна Квіточко.

Вони підняли Пікніка й віднесли його у вантажівку.

Наступного ранку Левін прокинувся о сьомій. Він трохи поблукав кампусом у пошуках кави і після сніданку ухвалив одне з тих спонтанних рішень, про які завжди весело згадати опісля.

- Гей, Ріццо, - сказав він, торсаючи сержанта. - Якщо хтось мене шукатиме, генерал там чи міністр армії,

скажи їм, що я зайнятий, гаразд? Пробурмотівши, ймовірно, якусь лайку, Ріццо знову заснув.

Левін зловив попутний батальйонний джип до пірса і деякий час там вештався, дивлячись, як привозять тіла. Нарешті, коли один буксир майже вивантажили, він неквапно спустився до причалу й піднявся на борт. Напевно, його ніхто й не помітив. Там було півдесятка військовослужбовців і десь стільки ж цивільних, які не говорили, а лише сиділи чи стояли, палили чи позирали на сіре болото, що повзло повз них. Вони проминули майже завершений інженерами понтонний міст, проштовхуючись між розтщених дерев і сміття, що плавало на поверхні. Згодом вони пропихкали Креоле й верхні поверхи будинку суду і рушили до віддалених ферм, які досі ніхто не обшукав. Вряди-годи над головою скрекотів гвинтокрил. Зійшло тьмяне сонце, пробиваючись крізь легкі хмари, і почало нагрівати нерозбовтане й смердюче болотяне повітря.

Оце здебільшого й усе, що Левін згадував пізніше, - своєрідний атмосферний ефект, сіре сонце на сірому болоті, відчуття і запах повітря. Десять годин вони курсували довкола, шукаючи мертвих. Одного відчепили від огорожі з колючим дротом. Він висів там, як дурнувата кулька, наче якась пародія на людину, аж поки вони його не торкнулися - і тоді він луснув, зашипів і розпався на шматки. Вони знімали їх з дахів і дерев, знаходили серед руїн будинків, де вони плавали чи застрягли. Як і решта, Левін працював мовчки, сонце пекло його шию й обличчя, сморід болота і трупів проникав у легені; він не мав ані

бажання, ані спроможності про це думати, але якось усвідомлював, що ситуація не вимагала обдумування чи пояснення. Він збирає трупаки. Оце й уся робота. Коли біля шостої буксир спинився, щоб вивантажити тіла, Левін зійшов з нього так само безтурботно, як і зайшов. Він застрибнув на 2,5-тонку, яка їхала до їхнього чотирикутного подвір'я, і сів у брудному кузові, виснажений і причмелений власним запахом. Не звертаючи уваги на Пікніка, який уже майже дочитав «Болотяну дівку» і щось почав казати, але схаменувся, Левін узяв з вантажівки чистий одяг, пішов до гуртожитку і доволі довго простояв під душем, уявляючи, що це дощ, літній чи весняний, згадуючи, як він під нього потрапляв. Вийшовши у чистій формі з гуртожитку, він помітив, що вже стемніло.

У вантажівці він, покопавшись, видобув із сумки синю бейсболку і надягнув її.

- Тепер у вечірньому вбранні, - сказав Пікнік. - Що сталося?

- Побачення, - відказав Левін.

- Чудово, - сказав Пікнік, - люблю, коли молодь тусується. Це так надихає.

Левін поглянув на нього з усією серйозністю:

- Ні, - сказав він. - Ні, думаю, краще сказати, що це «чистий імпульс».

Він заліз у вантажівку Ріццо і, поки той спав, потягнув у нього пачку цигарок і сигару «Де Нобілі». Коли Левін виходив, сержант розплющив одне око.

- Та це ж старий, добрий і надійний Натан, - сказав він.

- Спи далі, - проказав Левін.

Насвистуючи й тримаючи руки в кишенях, він рушив у бік бару, який відвідував минулої ночі. Небо було беззоряне, а в повітрі відчувався дощ. Він пройшов повз тіні великих потворних сосен, освітлених вуличними ліхтарями. Слухав дівочі голоси, буркотні машини, питав себе, якого біса він тут робить, коли повинен бути в Роучі, розмірковував, що, повернувшись до Роуча, питатиме себе, якого біса він там робить, і що, ймовірно, куди б він після сьогоднішнього дня не пішов, усюди питатиме те саме. На мить він побачив себе, Салозада Левіна, - сміховина, та й годі, - як Вічного жида, що в дивних і безіменних містечках буденними вечорами обговорює з іншими Вічними жидами основні проблеми тотожності - не так себе, як тотожності місця й того, чи хтось насправді має право будь-де перебувати. Він дійшов до бару і зайшов усередину, де на нього вже чекала Дрібна Квіточка.

- Я дістала нам машину, - всміхнулася вона.

Саме тоді він усвідомив, що вона говорить з легким південним акцентом.

- Гей, - сказав він, - а що ви всі тут п'єте?

- «Том Коллінз»⁶⁹, - відповіла вона.

Левін замовив віскі. Його обличчя посерйознішало.

- Там кепсько? - спитала дівчина.

- Доволі кепсько.

Вона знову сонячно всміхнулася.

- Принаймні коледж не зачепило.

- Але Креоле таки зачепило, - відказав Левін.

- Ну, то ж Креоле, - сказала вона.

Левін поглянув на неї.

- Тобто краще вони, ніж коледж.

- Так, звісно, - посміхнулася вона.

Він постукав пальцями по столу.

- Скажи «геть», - попросив він.

- Гуть.

- Ага.

Вони випили та ще трохи поговорили, переважно на студентські теми, поки нарешті Левін забажав побачити, який краєвид під беззоряним небом розгортається на мочаруватий рукав річки. Вони вийшли, він сів за кермо, і ніч огортала їх увесь шлях. Вона сиділа поруч і час від часу збуджено й нетерпляче його торкалася. Він сидів мовчки, поки вона не вказала на брудну дорогу, яка вела до болота.

- Сюди, - прошепотіла вона, - там є хатинка.

- А то мені вже стало цікаво, - сказав він.

Тисячі жаб навколо них виспівували незбагненні акордові прогресії, славлячи свої неоднозначні принципи. Довкола них були мангрові дерева і мох. Вони їхали ще мило, поки не дісталися до напівзруйнованої будівлі, яка невідь-звідки постала в цій глушині. Виявилось, що всередині навіть був матрац.

- Небагато, - сказала вона, важко дихаючи, - але дім.

Вона дрижала в темряві поруч нього. Він дістав і запалив сигару Ріццо; її обличчя тріпотіло у світлі полум'я, і щось у її очах, можливо, виказувало невідрадне і запізніле розуміння, що загроженість цього конкретного плугатаря була глибшою за будь-яку

проблему сезонної зміни чи сумнівної врожайності. Саме тому, що раніше він визнав її спроможність віддавати, не залучаючи нічого понад чи менше того, що є у списку перелічених виробів: ножиці, годинники, ножі, стрічки, шнурки - з нею він напускав на себе вигляду такого ж недбалого співчуття, яке мав до героїнь порнографічних романів чи до виснаженого, але гарного скотаря-імпотента з вестерна. Вона роздягалася окремо від нього, а він якийсь час стояв у самій футболці та бейсболці й мирно пихкав сигарою, поки не почув, як вона схлипує на матраці.

Навколо них заспівував якийсь дикунський жаб'ячий хор - плавно, як їм видавалося, але насправді спазматично, як вони самі, - засліплені, хоч і зацікавлено свідомі цього, проте не більше, ніж сплетіння мізинців, торкання пивних кухлів, спільності за «Макколлзом»⁷⁰, - доводячи себе до педальних басів у віртуозному дуеті придихів і криків. Під час усього виконання він зрідка пихкав сигарою, бейсболка на ньому недбало зсунулася, дівчина викликала мимовільне бажання її захистити, як Пасифая, що ніколи не була повністю збезчещеною. А коли вони нарешті вгамувалися, то лягли, не торкаючись одне одного, досі перебуваючи під навалою дурних жаб'ячих криків.

- Посеред великої смерті, - сказав Левін, - маленька смерть.

І додав:

- Ха. Наче заголовок у «Лайфі». Посеред «Лайфу». Спіткає нас смерть⁷¹. О Боже.

Вони приїхали назад, і біля вантажівки Левін сказав:

- Побачимося на подвір'ї.

Вона слабо всміхнулася.

- Як будеш вільний і неподалік - заходь. - І поїхала.

Пікнік і Бакстер грали в блекджек у світлі фар.

- Гей, Левін, - сказав Бакстер, - а я сьогодні потрахався.

- О, - сказав Левін. - Вітаю.

Наступного дня до нього підійшов лейтенант і сказав:

- Якщо хочеш, Левін, можеш їхати у свою відпустку. Тепер усе облаштувалося. Ти - лише зайвий рот.

Левін знизав плечима.

- Гарзд, - відповів він.

Дошило. У вантажівці Пікнік сказав:

- Боже, ненавиджу цей дощ.

- Ти й Гемінгвей, - сказав Ріццо. - Кумедно, еге ж? А Т. С. Еліот любить дощ.

Левін закинув торбу на плече.

- Якщо подумати, то дощ - це якесь диво. Він може збудити застигле коріння, може розворушити його, вимити⁷². Я думатиму про вас, хлопці, як вам тут ведеться по сраку у воді, коли грітимуся на сонечку в Новому Орлеані.

- Давай, - сказав Пікнік, - їдь уже.

- До речі, - сказав Ріццо, - вчора тебе шукав Пірс, та я розповів йому якісь бздури, що ти шукаєш запчастини для ТСС. А потім я ще довго з'ясовував, куди ти зник.

- Господи, ну й до чого додумався? - тихо запитав Левін.

- Досі намагаюся з'ясувати, - посміхнувся Ріццо.

- Бувайте, хлопці, - сказав Левін. Він підсів до 2,5-тонки, яка прямувала до Роуча. За кілька миль від містечка РПК за кермом сказав:

- Чорт забирай, це майже полегшення - їхати назад.

- Назад? - спитав Левін. - А, ага, так і є.

Він дивився, як двірники зіштовхували краплі з вітрового скла, і слухав, як дощ січе по даху кабіни. Невдовзі Левін заснув.

НИЗО- ВИНА

О пів на шосту вечора Денніс Флендж досі частував сміттяра. Сміттяра звали Рокко Скварцоне, і біля дев'ятої ранку, закінчивши свій маршрут, він прибув до помешкання Фленджа. До його саржевої сорочки прилипла помаранчева шкірка, а з великого кулака, поцяткованого кавовою гущею, стирчав галон саморобного мускателю⁷³.

- Гей, *сфацим*⁷⁴! - загорлав він з вітальні. - У мене вино. Спускайся.

- Чудово, - відгукнувся Флендж, вирішивши взагалі не йти на роботу.

Він зателефонував у адвокатське бюро «Осов і Виграйсам» і потрапив на чиюсь секретарку.

- Флендж, - сказав він, - ні.

Вона почала заперечувати.

- Пізніше, - відказав він, поклав слухавку і решту дня сидів разом з Рокко, пив мускатель і слухав

тисячодоларову стереосистему, яку Сінді змусила його придбати, але якою, на пам'яті Фленджа, користувалася винятково як підставкою під таці з перекусками та коктейлями. Сінді - це місіс Флендж, і зайве казати, що вона не зацінила цієї мускательної справи. Вона не зацінила й самого Рокко Скварцоне. А фактично - жодного з чоловікових друзів.

- Тримай свою химерну банду в ігровій кімнаті! - волила вона, вимахуючи коктейльним шейкером. - Ти - як оте кляте Товариство із захисту тварин⁷⁵, ось хто. Сумніваюся, що навіть вони прийняли б якусь з тих тварюк, яких ти тягнеш додому.

На це Флендж не відповів, але мав би відповісти щось на кшталт:

- Рокко Скварцоне - не тварина, а сміттяр і, між іншим, залюблений у Вівальді.

Тепер, коли Сінді тупотіла нагорі, вони саме слухали Вівальді, шостий концерт для скрипки з підзаголовком *Il piacere*⁷⁶. У Фленджа склалося враження, що вона кидає речі. Щоразу він замислювався, яке було б життя без другого поверху і як взагалі люди спроможні вживатися і десь раз на рік не скаженіти в будинках у стилі ранчо чи з кімнатами на різних рівнях. Житло Фленджа стояло на скелі над Протокою⁷⁷. Воно невиразно нагадувало англійський котедж 20-х років, а побудував його єпископальний священник, який возив на цей бік різну контрабанду з Канади. Здавалося, що в ті часи на північному узбережжі Лонг-Айленду кожен чимось таємно приторгував, і все завдяки тутешнім невеликим косам і затокам, пере-

шийкам і фіордам, про які федерали й досі не мають жодного чіткого уявлення. Священик, мабуть, поставився до своєї справи романтично: будинок здіймався із великого моховитого насипу і своїм забарвленням скидався на одного з найволохатіших доісторичних звірів. Усередині були священицькі схованки, приховані проходи та дивні кутасті кімнати, а з ігрової кімнати можна було потрапити до підвалу з незліченними й геть перекрученими, подібними до мацаків зсудомленого восьминого тунелями, які часом вели в глухі кути, а ще - до зливнівок, полишених каналізацій, а інколи й до потайної винарні. Денніс і Сінді Флендж уже сім років свого шлюбу мешкали в цій цікавій і майже природній могилі, вкритій мохом, і тепер Флендж нарешті відчував себе прив'язаним до цього місця пуповиною, сплетеною з лишайника й осоки, дреку та жовтила; він називав його лонном з краєвидом і в їхні нині рідкісні миті ніжності міг заспівати Сінді Ноела Коварда⁷⁸ - таке собі намагання пригадати кілька їхніх перших спільних місяців, а також пісню про любов до будинку:

*Щасливі й раді будем ми,
Як пташки на гілках,
Над морем й високо в горах...*

Проте пісні Ноела Коварда часто недотичні до дійсності - якщо Флендж і не знав цього раніше, то невдовзі з'ясував, - і коли через сім років виявилось, що він не пташка на гілці, а скоріше кріт у норі, то

найбільша відповідальність за це впала не на дім, а на Сінді. І, звичайно, про це не забарився повідомити його психоаналітик, божевільний і вічно налиганий мексикос Джеронімо Діас. Щотижня п'ятдесят хвилин Фленджу кричали про його маму, чергуючи крики й мартіні. Той факт, що за гроші, витрачені на ці сеанси, можна було купити автівку, породистого собаку і жінку - на будь-який смак в цій частині Парк-авеню, видимій з вікна докторового кабінету, збурював у Фленджі геть невиразну підозру, що його обдурюють. Він відчував, що не дізнається нічого нового, ймовірно, через те, що вважав себе законним сином свого покоління і Фройд був для них ніби материнське молоко. Але вряди-годи його ловили саме тими ночами, коли сніг приносило з Коннектикуту через Протоку, і вітер періщив у вікна спальні, нагадуючи Фленджу, що той нарешті влігся в позі зародка. Його ловили на гарячому, коли він займався Кротівством, а це був скоріше стан душі, ніж модель поведінки: коли геть не чуєш снігу, а хропіння дружини - наче течія та струмок навколоплідних вод десь поза ковдрою, і навіть таємні ритми пульсу стають простими відлуннями будинкового серцебиття.

Джеронімо Діас був геть божевільний; але це був чудовий і якийсь непередбачуваний вид безумства, який не узгоджувався із відомими моделями чи варіантами. Джеронімо плавав у несамовитій плазмі омани, глибоко переконаний, наприклад, що він Паганіні, який продав душу дияволу. У столі Діас тримав безцінну скрипку Страдіварі, і щоб довести

Фленджу, що це факт, а не галюцинація, він брався цигикати по струнах, видобуваючи жахливо хрипкі звуки, поки нарешті не відкидав смичок зі словами: «Сам бачиш. Я не спроможний ані ноти зіграти, відколи підписав із ним угоду». І цілі сеанси гаяв на те, що читав собі вголос таблиці випадкових чисел чи списки беззмістовних складів Еббінгауза⁷⁹, нехтуючи всім, що Флендж намагався йому розповісти. То були нестерпні сеанси: контрапунктом сповідей про незграбні підліткові секс-ігри ставали ці невгавні «ЗЕП. МУГ. ФАД. НАФ. ВОБ» і - час від часу - дзенькіт і булькання шейкера з мартіні. Але Флендж усе одно приходив знову і знову, мабуть, усвідомлюючи: якщо він решту свого життя залежатиме лише від невсипущої раціональності лона й дружини, точно цього не переживе. І тільки Джеронімове шаленство - майже єдине, що змушувало його жити далі. А ще мартіні було безкоштовним.

Окрім психоаналітика, Флендж мав лише одну розраду - море. Чи протоку Лонг-Айленд, яка часом була подібна до того буремного сірого образу, який він пам'ятав. В юності він десь читав або чув, що море - це жінка, і відтоді ця метафора полонила його і значною мірою визначила те, ким він став. З одного боку, це означало три роки командиром бойової частини зв'язку на есмінці, який повсякчас, удень і вночі, задовго, на думку всіх, крім Фленджа, тільки й робив те, що виписував вісімки, патрулюючи бар'єрні рифи біля узбережжя Кореї. А з другого боку, це мало значення, коли він нарешті приїхав

і витягнув Сінді з квартири її матері в Джексон-Гайтс⁸⁰, щоб знайти дім біля моря, цю величезну напівземляну масу на вершечку скелі. Джеронімо доволі педантично зазначив, що, коли все життя почалося з найпростіших, які жили в морі, і коли форми життя ставали дедалі складнішими, морська вода почала виконувати функцію крові, допоки врешті-решт не додалися тільця та багато іншого мотлоху, щоб виробити ту червону речовину, яка в нас тепер тече; і якщо це правда, то море буквально присутнє в нашій крові, але важливіше, що море значно більшою мірою є справжнім материнським образом для нас усіх, ніж, як прийнято вірити, земля. Саме тієї миті Флендж скрипкою Страдіварі спробував вибити мізки своєму психіатрові.

- Але ж ти сам сказав, що море - то жінка, - за протестував Джеронімо, застрибуючи на стіл.

- *Chinga tu madre*⁸¹, - заревів оскаженілий Флендж.

- Ага, - радісно всміхнувся Джеронімо, - і я про те саме.

Тож чи то воно розбивалося, чи то стогнало, або просто плюскотіло на сто футів нижче від вікна його спальні, море було з Фленджем у скрутні часи, які наставали дедалі частіше; повторення в мініатюрі того Тихого океану, чиї неймовірні здіймання тримали його пам'ять у постійному крені в тридцять градусів. Якщо богиня Фортуна контролює все на цьому боці місяця, то десь у Тихому океані, як він відчував, має бути цікаве і турботливе володіння чи зсув, що, подейкують, є проваллям, залишеним Місяцем, коли

той відірвався від Землі⁸². У цьому нахилі пам'яті мешкав його своєрідний і єдиний двійник: дитя, підкинуте Фортуні ельфами, позбавлений спадку мазунчик долі, молодий і скурвий веселун і такий просмолений морський вовк, яких ще на світі не бувало; напружені супроти штормового вітру в шістдесят вузлів м'язи та підборіддя, добряче скурена вересова люлька стирчить із виключно блискучих зубів; уночі вахтовий офіцер чергує на містку, а поруч лише вірний стерновий і куняє старшина, брудно лається радіолокаційна команда, у рубці гідроакустиків грають у покер «червоний пес»⁸³, а ще у вигнанні видертий місяць та за компанію - його доріжка на океані. Хоча що там робитиме місяць під час штормового вітру в шістдесят вузлів - питання відкрите. Але саме так він пам'ятав: там був він, Денніс Флендж у самому розквіті років, без теперішніх початкових ознак середнього віку; і, що найважливіше, це було якнайдалі від Джексон-Гайтс, хоча він кожен другу ніч писав Сінді. Їхній шлюб тоді також був у самому розквіті; але тепер у нього виростало пивне черевце й почало випадати волосся. Та Флендж і досі ставив собі розпливчасті запитання, чому це взагалі мало статися, і робив це навіть тоді, коли Вівальді розводився про насолоду, а Рокко Скварцоне булькотів мускателем.

На середині другої частини в двері хтось подзвонив, і Сінді, наче дрібний білявий тер'єр, кинулася рипливими сходами донизу відчиняти, встигнувши перед тим зиркнути спідлоба на Фленджа і Рокко. А за дверима стояло і ласо дивилося зизим оком

щось подібне на приземкувату мавпу в морській формі. Сінді перелякано на нього витріщилася.

- Ні! - залемтувала вона. - Гидкий вилупок.

- Хто там? - спитав Флендж.

- Хто-хто, Паць Бодін, - відказала переполохана Сінді. - Сім років, і аж ось він - твій великий лупатий приятель-ідіот Паць Бодін.

- Привіт, мала, - сказав Паць Бодін.

- Старий друже! - заволав Флендж, підхопившись. - Заходь, вип'ємо вина. Рокко, це Паць Бодін. Я тобі про нього розповідав.

- О, ні, - відказала Сінді, загороджуючи прохід. Уражений шлюбом Флендж знав особисті попереджувальні знаки, як ті, хто вражений епілепсією. Тепер він саме один з них розпізнав.

- Ні, - загарчала дружина. - Геть. Ідіть. Забирайтесь геть. Шуруйте.

- Я? - спитав Флендж.

- Ти, - відказала Сінді. - Ти, Рокко і Паць. Три мушкетери. Забирайтесь геть.

- Якого... - почав Флендж. Таке й раніше траплялося. І щоразу закінчувалося однаково: надворі, в старій занедбаній поліційній будці, яку колись використовували копи з округу Нассау, щоб зупиняти тих, хто перевищує швидкість на трасі 25А. Сінді так нею захопилася, що врешті-решт перевезла додому, обсадила плющем, а всередині повісила кілька картин Мондріана, і саме тут Флендж спав, коли вони сварилися. Сміх та й годі, але це не мало великого значення для його відчуття затишку: будка неймовірно

скидалася на лоно, а Мондріан і Сінді, як він підозрював, десь глибоко в душі були братом і сестрою, обидва суворі й логічні.

- Гаразд, - сказав він, - візьму ковдру й піду геть, спатиму в будці, теж мені.

- Ні, - сказала Сінді. - Я сказала «геть», і ти підеш геть. Із мого життя, зрозумів? Цілий день заливати пельку зі сміттярем - це доволі кепсько, але Паць Бодін - цього вже досить, а досить - це занадто.

- Їй-бо, мала, - втрутився Паць, - я вже вирішив, що ти про все те забула. Подивися на свого чоловіка. Він радий мене бачити.

Паць потрапив на станцію Менгассет десь між п'ятою і шостою, саме в годину пік, коли з міста повертаються додому. Його вимели з потяга, виштовхали портфелями та згорнутими примірниками «Таймз» аж на автостоянку, де він викрав МГ⁸⁴ 51-го року і вирушив на пошуки Фленджа, який був командиром його дивізіону під час Корейського конфлікту. Паць був у самоволці вже дев'ятий день. Він залишив мінний тралер «Бездоганний», що стояв у норфолкському доці, бо хотів побачити, як ведеться його старому друзяці. Останнього разу Сінді бачила його саме в Норфолку в ніч свого весілля. До того, як його корабель перевели до Сьомого флоту⁸⁵, Флендж спромігся вициганити тридцятиденну відпустку, під час якої вони з Сінді збиралися гайнути в медовий місяць. Лише Паць засмутився через те, що строковики не мали нагоди влаштувати Фленджеві холостяцьку вечірку, тому разом із п'ятьма-шістьма друзями,

замаскувавшись під молодших лейтенантів, вони спустилися з корабля на прийом в офіцерському клубі ФОБу⁸⁶ і витягнули Фленджа на кілька келихів пива на Іст-Мейн-стріт. Ці «кілька келихів» були дуже приблизною кількістю. За два тижні Сінді одержала телеграму із Сідар-Рапідз, штат Айова. У ній Флендж писав, що залишився на мілині й страждає від жахливого похмілля. Сінді міркувала два дні й врешті таки переказала йому гроші на автобусний квиток додому з умовою, що більше ніколи знову не побачить Паця. Вона й не бачила. Аж дотепер. Однак її відчуття, що Паць - наймерзенніше створіння у світі, не ослабло за ці сім років, і тепер вона була ладна це довести.

- Геть, за двері, - вказала вона, - за пагорб і світ за очі. Чи зі скелі, мені начхати. Ти, й твої випиваки, й ота дурнувата мавпа в моряцькому вбранні. Забирайтеся геть.

Флендж чухав голову і десь хвилину кліпав очима. Ні. У голові не вкладалося. Може, якби у них були діти... Тонка, прекрасна іронія, адже флот зробив із нього компетентного спеціаліста зі зв'язку.

- Ну, - сказав він повільно, - гаразд, якщо так.

- Можеш забрати «Фольксваген», - сказала Сінді, - і візьми набір для гоління та чисту сорочку.

- Ні, - заперечив Флендж, прочиняючи двері для неповороткого Рокко, який маячив на задньому плані з пляшкою вина, - ні, я поїду на сміттєвозі з Рокко.

Сінді знизала плечима.

- І відрощу бороду, - нерозбірливо додав він.

Вони пішли з будинку: збентежений Паць, Рокко, який щось собі наспівував, і Флендж, який відчував перші слабкі пагінці нудоти, що виповзали й обплітали його шлунок, - усі разом вони завантажились у сміттевоз і з ревінням рушили. Озирнувшись, Флендж побачив, що дружина стоїть у дверях і за ними спостерігає. З під'їзного шляху вони виїхали на вузьку щербенисту дорогу.

- Куди далі? - спитав Рокко.

- Не знаю, - відповів Флендж, - може, поїду в Нью-Йорк і знайду собі якийсь готель. Підкинь мене до станції. Агов, Паць, маєш де спинитися?

- Я можу поспати в МГ, але лягаві вже, вочевидь, про нього знають.

- Я тут подумав, - сказав Рокко. - Мені все одно треба їхати на сміттєзвалище і позбутися цього вантажу. У мене там приятель є, він на смітнику наче за сторожа. Там і живе. У нього різні місця є. Можете там лишитися.

- Авжеж, - сказав Флендж. - Чому ні.

Якраз пасувало до його настрою. Вони попрямували на південь, у ту частину острова, де не було нічого, крім житлових забудов, торговельних центрів та різноманітних дрібних заводів легкої промисловості, і десь за півгодини зупинилися біля міського сміттєзвалища.

- Тут зачинено, - сказав Рокко, - але він відчинить.

Рокко завернув на брудну дорогу, що обходила спроектований одним божевільним архітектором з УГР і побудований ще в 30-ті сміттєспалювач із

самановими стінами та черепичним дахом, який скидався на мексиканську асьенду з димарями. Проторотівши нею близько ста ярдів, вони підїхали до воріт.

- Болінгброк! - заволав Рокко. - Впусти. У мене є вино.

- Гаразд, чувак, - відповів голос із сутінок.

За хвилину у вогнях фар з'явився товстий негр у поркпаї⁸⁷, відімкнув ворота й застрибнув на підніжку машини. Вони поїхали довгою спіральною дорогою донизу на сміттєзвалище.

- Оце Болінгброк, - сказав Рокко. - Він вас тут влаштує.

Вони спускалися довгою широкою кривою дорогою. Фленджу видалося, що вони прямують до центра спіралі, до нижньої точки.

- Хлопцям треба десь заночувати? - запитав Болінгброк.

Рокко пояснив їхню проблему. Болінгброк співчутливо кивнув.

- Дружини часом такі надокучливі, - сказав він. - У мене самого три чи чотири по всій країні, радий, що їх усіх позбувся. Здається, життя нас ніколи нічому не вчить.

Сміттєзвалище, оточене розлогими житловими забудовами, мало форму, наближену до квадрата зі сторонами півмилі завдовжки. Воно розташоване на п'ятдесят футів нижче рівня вулиць, і, за словами Рокко, цілоденно два бульдозери D-8 закопують відходи під насипом, який привезли з північного узбережжя, і це щодня на якусь дрібку дюйма підвищує

рівень сміттезвалища. Рокко скидав сміття, а Флендж вдивлявся у напівсвітло, вражений особливою рокованістю цього місця, думкою, що одного дня, ймовірно, років за п'ятдесят чи більше тут уже не буде жодної нори: дно буде врівень з вулицями забудов, а будівлі зводитимуть навіть тут. Ніби тебе переносить на новий рівень щось схоже на дратівливо повільний ліфт, щоб із якоюсь приреченістю порадитися щодо давно розв'язаних проблем. І ще дещо: тут, на самому кінці спіралі, він відчував, як його переслідує ще одна аналогія. Він не міг її визначити, аж поки у своєму пошуку не натрапив на музику та слова пісні. Навряд чи можна подумати, що в сьогочасному флоті реактивних літаків, ракет і атомних підводних човнів хтось ще досі співає морські пісеньки чи балади; однак Флендж згадав Дельгадо, стюарда з Філіппін, який призвичаївся пізно вночі приходити до радіорубки з гітарою, сідати й годинами їм наспівувати. Існує чимало способів розповісти про море, але, мабуть, оскільки музика й слова не мали нічого спільного з особистою біографією, видавалося, що спосіб Дельгадо забарвлений правдою особливого гатунку. Так здавалося попри те, що навіть традиційні балади були побрехеньками чи, в найкращому разі, небилицями - як і балади не проспівані, а розказані за кавою в шкіперській коморі чи грою в покер у кают-компанії в день платні або на глибинній бомбі біля юта в очікуванні вечірнього кіно, що замінить одну байку іншою, ще очевиднішою. Але стюард віддавав перевагу співам, і Флендж

його за це поважав. А його улюблена пісня починалася так:

*В Північному краю каравелу я мав,
«Злата суета» - таку назву їй дав.
Ой, страх як боюся галери з Гішпані-ні-ні,
Як плистиму низом близ Низовини⁸⁸.*

Легко бути педантичним і сказати, що Низовина - це південно-східна частина Шотландії; балада, безперечно, шотландського походження, але вона завжди викликала у Фленджа дивні ірраціональні асоціації. Кожен, хто дивився на особливим чином освітлений морський простір чи був у сприйнятливому до метафор настрої, розповість вам про цікаву ілюзію: океан, попри свою рухливість, якоюсь мірою твердий; він стає сірою чи сизуватою пустелею, безплідною землею, яка тягнеться ген за обрій, і єдине, що потрібно для прогулянки його поверхнею, - переступити через верхні леєри; а якщо мати намет і доволі харчів, можна мандрувати від міста до міста. Джеронімо вважав це химерним різновидом комплексу месії та по-батьківськи радив Фленджеві ніколи не намагатися так вчинити; проте та неосяжна рівнина з матового скла була для Фленджа своєрідною низовиною, що для повноти картини майже вимагала самотньої людської фігури, яка долала б її замашистими кроками; кожне прибуття на рівень моря було наче знаходження мінімуму й нескінченно малої точки, унікального перетину паралелі та меридіана, запевнення доско-

налої, безпристрасної однорідності. Щось подібне він відчував і під час спірального спуску на сміттевозі Рокко - що місцина, до якої вони нарешті дісталися, була мертвою точкою, тою єдиною, яка містила в собі весь низовинний край. Щоразу, коли він був далеко від Сінді, уявляв своє життя як плинну поверхню, як дно цього сміттезвалища, що перебувало в стані переходу від увігнутості чи відгородження до ймовірної пласкості, схожої на ту, де він стояв нині. Але його турбували будь-які випадкові опуклості чи ймовірне стягування до відчутної кривизни самої планети, хай там на чому він стоятиме, тож йому лишиться тільки стирчати тут, ніби проекції незахищеного радіуса, протягнутого через порожні лунки власної крихітної сфери.

Рокко залишив їм ще один галон мускателю, який видобув з-під сидіння, і поїхав, гарчачи й підскакуючи, у щільну темряву. Болінгброк відкрутив кришечку й випив. Вони передавали пляшку по колу, а потім Болінгброк сказав:

- Нумо шукати матраци.

Він повів їх на схил довкруг високої вежі з рині та повз півакрову ділянку, де були викинуті холодильники, велосипеди, дитячі візки, пральні машини, зливальниці, унітази, ліжкові пружини, телевізори, горщики, каструлі, кухонні плити, кондиціонери. І, врешті-решт, подолавши дюну, вони потрапили туди, де були матраци.

- Найбільше ліжко у світі, - сказав Болінгброк. - Обирайте.

Тут, певно, були тисячі матраців. Флендж знайшов собі фірмове пружне ліжко завширшки три чверті ярда, а Паць, який, вочевидь, так ніколи й не звикне жити цивільним життям, вибрав солом'яний матрац завтовшки два дюйми й завширшки три фути.

- Бо інакше мені буде незручно, - пояснив він.

- Покваптесь, - м'яко, але нервово гукнув Болінгброк. Він видерся на верхів'я дюни й видивлявся туди, звідки вони прийшли. - Хутчіш. Уже майже стемніло.

- А що таке? - спитав Флендж, тягнувши матрац на схил, щоб стати поруч і позирнути на сміттєві купи. - Тут уночі з'являються злодії?

- Можна і так сказати, - ніяково мовив Болінгброк. - Ходімо.

Вони мовчки попленталися назад, ступаючи у власні сліди. Біля місця, де спинявся сміттєвоз, вони завернули ліворуч. Над ними здіймався сміттєспалювач, задимлені труби якого темніли у височині на тлі останніх відблисків неба. Вони втрюх увійшли у вузький яр. Обабіч височіли двадцятифутові купи сміття. Саме тоді Флендж відчув, що це сміттєзвалище скидається на острів чи анклав, який оточує похмура країна, окреме царство, де Болінгброк був за беззаперечного правителя. Звивистий яр із крутими схилами тягнувся сотню ярдів, аж поки нарешті не вивів у маленьку долину, ущерть заповнену викинутими гумовими шинами від автовок, вантажівок, тракторів і літаків; а в центрі на незначному підвищенні стояла халупа Болінгброка, нашвидкуруч зліплена із толю, стінок холодильника, навмання припасованих дерев'яних балок, труб і гонту.

- Дім, - сказав Болінгброк. - А тепер пограємо в гру «Роби, як я».

Це скидалося на гонитву в лабіринті. Часом стоси шин були вдвічі вищі за Фленджа і погрожували завалитися від щонайменшого поштовху. У повітрі сильно тхнуло гумою.

- Обережніше зі своїми матрацами, - прошепотів Болінгброк, - і не сходьте зі стежки. У мене тут міні-пастки.

- Навіщо? - спитав Паць, але Болінгброк чи то не почув, чи то проігнорував запитання.

Вони дісталися до халупи, і Болінгброк одімкнув великий навісний замок на дверях, зроблених зі стінки важкого пакувального ящика. Усередині панувала цілковита темрява. Жодного вікна. Болінгброк запалив газову лампу, і в її миготливому жовтому світлі Флендж зміг побачити стіни, обліплені світлинами, які, здавалося, вирізали з кожної публікації, надрукованої від часів Депресії. Барвіста картинка Бріжіт Бардо межувала з газетними фото герцога Віндзорського⁸⁹, на яких він відрікався від престолу, та «Гінденбурга»⁹⁰, охопленого полум'ям. Там були Рубі Кілер, Гувер і Макартур. Джек Шаркі, Вірлейей, Лорен Беколл⁹¹ і багато інших складали цю майже поліційну фотогалерею побляклих сенсацій, крихких, як бульварна газета, і розмитих, як загальнолюдська плинність дев'ятиденного дива⁹².

Болінгброк зачинив двері на засув. Вони скинули долі свою постіль і всілися пити вино. Надворі здійнявся вітерець: калатав клаптями толю та розгублено

й буйно тицявся у випнуті кути та нерівні стіни халупи. Невідь-чого вони почали оповідати морські байки. Паць розповів про те, як він з гідроакустиком Фіні вкрав кінне таксі в Барселоні. Однак виявилось, що їм геть нічого не відомо про коней, тож вони навзаводи проскакали до кінця пришибу, переслідуювані щонайменше загоном берегового патруля. Поки вони бовтались у воді, їм спало на думку, що саме час поплисти до авіаносця «Відважний» і розтоптати кількох нечупар з команди. Вони б так і зробили, якби не моторка «Відважного», яка перехопила їх за кількасот ярдів від корабля. Фіні спромігся скинути за борт стернового старшину та гребця з бака, допоки їхні веселощі не перепинив пострілом Фіні в плече один хитрозадий енсін⁹³ з 45-м калібром. Флендж розповів про те, що якось навесні на вихідних, ще в коледжі, він разом з двома товаришами поцупив з місцевого моргу труп жінки. О третій ночі вони притягнули його до гуртожитку братства, до якого належав Флендж, і поклали поруч із головним братчиком, що спав мов убитий у своєму ліжку. Наступного ранку ще й на світ не зазоріло, як усі спроможні пересуватися юрбою посунули до кімнати голови й загрюкали в двері.

- Так, хвилинку, - заохкав голос ізсередини, - я вже виходжу. О. О Боже мій.

- Що сталося, Вінсенте? - гукнув хтось. - У тебе там баба?

І всі добродушно зареготали. Десь за п'ятнадцять хвилин мертво-блідий Вінсент тремтячи відчинив двері, і галасливий натовп увірвався до кімнати.

Вони заглядали під ліжко, совали меблі й відкривали шафу, але трупа ніде не було. Спантеличені, вони почали витягати шухляди комода, аж раптом почули пронизливий крик надворі. Вони кинулися до вікна і поглянули вниз. На вулиці знепритомнів їхній однокласник. Виявилось, що Вінсент зв'язав до купи три свої найкращі краватки та вивісив тіло за вікно. Паць похитав головою.

- Зажди, - сказав він. - Я гадав, що ти розповідатимеш морську байку.

До цього вони вже вижлуктили галон. Болінгброк видобув з-під ліжка жбан саморобного к'янгі.

- Я збирався, - відповів Флендж, - та оце не зміг нашвидку щось пригадати.

Але справжня причина, про яку він знав, але не міг сказати, полягала в тому, що якщо ви Денніс Флендж і ті самі морські припливи не лише обмивають ваші вени, а й котять хвилі крізь ваші фантазії, то нормально саме слухати, а не розповідати байки про море, бо вас і всю правду вашої правдоподібної брехні часом відкидає назад у дивну суміжність. І допоки ви пасивні, можете усвідомлювати осяжність цієї правди, але тієї ж миті, коли стаєте активними, то чомусь, якщо й не порушуєте домовленості безпосередньо, партачите будь-які перспективи - так само, як спостерігач за субатомними частинками змінює поведінку частинок, дані й коефіцієнти лише тим, що спостерігає. Тому натомість він розповів іншу випадково згадану байку. Чи якось так. Його цікавило, що сказав би Джеронімо.

Проте Болінгброк збирався розповісти морську байку. Він якийсь час валандався від порту до порту на різноманітних, сумнівної репутації торгових суднах. Два місяці якраз після першої війни він провів на пляжі в Каракасі разом із другом Саббаресе. Вони зістрибнули з вантажного корабля «Дейрдре О'Тул», зареєстрованого як панамське судно - Болінгброк вибачився за подробиці, але наполягав на тому, що це щира правда: тоді в Панамі можна було зареєструвати будь-що: човник, мореплавний дім розпустити, лінкор, аби воно плавало, - щоб втекти від першого помічника Посвинятто, який страждав на манію величі. За три дні після Порт-о-Пренса Посвинятто із сигнальним пістолетом «Вері» рвучко вбіг до капітанської каюти, погрожуючи спопелити капітана на місці, якщо корабель не поверне і не попливе на Кубу. У трюмі, як здавалося, мало зберігатися кілька ящиків із гвинтівками й іншим легким озброєнням, призначеним для гватемальської банди збирачів бананів, які нещодавно об'єдналися і прагнули позбутися американського впливу у своїй сфері. Намір Посвинятто полягав у тому, щоб захопити корабель, вдертися на Кубу і проголосити острів територією Італії, якій він належав по праву ще відтоді, як його відкрив Колумб. Задля заколоту він згуртував двох прибиральників-китайців і одного палубного матроса, схильного до епілептичних нападів. Капітан розсміявся і запросив Посвинятто до себе випити. Два дні по тому вони п'яні хиталися палубою, закинувши руки одне одному на плечі;

і жоден з них за цей час не стулив ні на хвильку очей. Корабель потрапив у потужний шквал; усі бігали й закріплювали буми та пересували вантаж, і в цьому сум'ятті капітана якось змило за борт. Отак Посвинятто став головним на «Дейрдре О'Тулі». Проте запаси спиртного закінчилися, тому Посвинятто вирішив пливати до Каракаса, щоб їх поповнити. Кожному з команди він пообіцяв сулію шампанського того дня, коли вони захоплять Гавану. Болінгброк і Саббаресе планів вдиратися на Кубу не мали. Тож щойно корабель увійшов у каракаський док, вони гайнули на волю і далі жили за рахунок виторгів барменши Зенобії, біженки з Вірменії, з якою два місяці поспіль почергово спали. Урешті-решт щось - чи то ностальгія за морем, чи то докори сумління, чи то несамовита й непередбачувана вдача їхньої покровительки (Болінгброк так ніколи й не визначився) - змусило їх відвідати італійського консула й здатися. Консул поставився до них із надзвичайним розумінням. Він посадив їх на італійське торговельне судно, яке йшло в Геную, і весь свій шлях через Атлантику вони закидали вугілля в топку, неначе в геєну огненну.

Натоді вже було пізно, і вони добряче налігалися. Болінгброк позіхнув.

- Добраніч, народ, - сказав він. - Мені рано-вранці треба вставати. Якщо почуєте якісь дивні звуки, не партесь. Тут міцний засув.

- Якого... - почав Паць. - А хто збирається влізти? Фленджеві стало незатишно.

- Ніхто, - відказав Болінгброк, - хіба що вони. Вони вряди-годи намагаються сюди влізти. Та все ніяк. Тут є шмат труби - його можна використати, якщо залізуть. - Він загасив лампу і завалився на ліжку.

- Ага, - сказав Паць, - але вони - це хто?

- Цигани, - позіхнув Болінгброк. Власний голос його заколисував. - Вони тут живуть. Тут, на сміттезвалищі. Виходять тільки вночі.

Він замовкнув і незабаром захропів.

Флендж знизав плечима. Якого біса. Гаразд, тут довкруги цигани. Він згадав, що в його дитинстві вони зазвичай отаборювалися десь на північному узбережжі на безлюдних ділянках пляжу. Однак він гадав, що тепер вони всі позникали, і чомусь зрадив, дізнавшись, що це не так. Це пасувало його напівусвідомленому почуттю доречності: все правильно, тут сміттезвалище, тож тут мають жити цигани - так само він міг повірити в правильність Болінгброкового моря і його здатність охоплювати та бути підживлювальним розчином чи середовищем для кінних таксі та Посвинятто. Не кажучи вже про того молодого пройдисвіта Фленджа, який йому зрідка нагадував про те, що нинішній Флендж різко, як те море, перетворився на щось не таке рідкісне чи дивне. Він провалився в легкий, неспокійний сон, а обабіч контрапунктно похропували Болінгброк і Паць Бодін.

Він не знав, чи довго спав; Флендж прокинувся в цілковитій темряві з якимсь нутряним відчуттям того, що зараз друга або третя ранку чи принаймні той безрадісний час, не призначений для людського сприйняття, який скоріше належить котам,

совам, підглядайлам і всім тим, кому не спиться вночі. Надворі досі віяв вітерець; Флендж прислухався до вітру, щоб почути звук, що його збудив. Цілу хвилину було тихо, а потім хвиля вітру нарешті його принесла. Дівочий голос.

- Англо, - казала дівчина, - Англо із золотавим волоссям. Вийди. Вийди потайною стежкою і знайди мене.

- Якого, - промовив Флендж. Він заторсав Паця.
- Агов, друже, там якась баба.

Паць розплющив каламутне око.

- Чудово, - пробурмотів він. - Тягни її сюди, я буду другим.

- Ні, я про те, що це, певно, одна з тих циганок, про яких говорив Болінгброк.

Паць захропів. Флендж навпомацки дістався Болінгброка.

- Агов, чувак, - промовив Флендж, - вона отам, надворі.

Болінгброк не відповів. Флендж заторсав сильніше.

- Вона отам, - повторив він, починаючи панікувати. Болінгброк перевернувся на інший бік і сказав щось незрозуміле. Флендж сплеснув руками:

- Якого...

- Англо, - наполегливо кликала дівчина, - вийди до мене. Знайди мене, а то я зникну навіки. Вийди, високий Англо із золотавим волоссям і блискучими зубами.

- Гей, - сказав Флендж, не звертаючись ні до кого конкретно, - це ж я, хіба ні?

Не зовсім - негайно спало йому на думку. Скоріше його *Doppelgänger*⁹⁴, дужий і смаглявий морський вовк тихоокеанських часів. Він штурхнув Паця.

- Вона хоче, щоб я вийшов. Що робити, агов?

Паць розплющив обидва ока.

- Сер, - сказав він, - рекомендую вам вийти та доповісти про ситуацію. Якщо вона нічогенька, то, повторюся, тягніть її сюди та дайте їй рядовим поштурмувати.

- Так точно, так точно, - мляво повторював Флендж. Він пробрався до дверей, відсунув засув і вийшов надвір.

- О, Англо, - почув він голос, - ти вийшов. Іди за мною.

- Гаразд, - сказав Флендж.

Він почав торувати собі шлях через стоси шин, молячись, щоб жодна Болінгброкова міна-пастка не вибухнула. Якимсь дивом він майже дістався відкритого простору, поки все не пішло шкереберть. Він точно не знав, де саме зробив хибний крок, але раптом зрозумів, що таки потрапив у халепу, і звів очі саме вчасно, щоб побачити, як величезний стос зимових шин захитався, нахилився, на мить завис на тлі зірок і завалився на нього. Певний час це було останнє, що він пам'ятав.

Він отямився від доторку прохолодних пальців до чола й улесливого голосу:

- Прокидайся, Англо. Розплющ очі. З тобою все гаразд.

Він розплющив очі та побачив дівчину, її обличчя, стривожені й широко розплющені очі над ним

і зірки, що заплуталися в її волоссі. Він лежав біля входу до яру.

- Ну ж бо, - усміхнулася вона, - вставай.

- Авжеж, - відповів Флендж.

Голова боліла. Усе тіло пульсувало. Нарешті він спромігся підвестися й лише тоді гарненько її роздивився. У світлі зірок вона мала вишуканий вигляд: чорна сукня, оголені руки й ноги, сама худа, шийка вигнута і витончена, фігура така струнка, що майже скидалася на тінь. Темне волосся обрамлювало обличчя і лежало на спині, ніби чорна туманність; чималі очі, кирпатий ніс, коротка верхня губа, гарні зуби, миле підборіддя. Вона була наче мрія, наче янгол. А заввишки - десь три з половиною фути. Флендж почухав голову.

- Як життя? - спитав він. - Мене звать Денніс Флендж. Дякую, що врятувала.

- А я - Нерісса, - сказала вона, звівши на нього очі.

Він і гадки не мав, що далі казати. Зненацька коло можливих тем для розмови стало дуже обмеженим. Хоча, в нього сяйнула божевільна думка, вони могли б, певно, обговорити проблеми карликів чи щось подібне.

Вона взяла його за руку.

- Ходім, - сказала і повела його за собою до яру.

- Куди ми йдемо? - запитав Флендж.

- До мене додому. Невдовзі світанок.

Флендж замислився.

- Стривай, зажди хвилинку, агов, - сказав він. - А як же мої друзі? Я ж гість Болінброка, він образиться.

Вона не відповіла; він знизав плечима. Якого біса. Вона вивела його через яр вгору на схил. На самому вершечку вежі з рині стояла людина і спостерігала за ними. У темряві ширяли та сновигали інші фігури; звідкись лунали звуки гітари, співу і незавершеної бійки. Вони підійшли до купи мотлоху, яку він проминув, коли йшов по матрац, і почали продиратися крізь викинутий хаос осяяного зірками металу й порцеляни. Нарешті вона зупинилася біля холодильника «Дженерал Електрик», який лежав на боці, і відчинила дверцята.

- Сподіваюся, ти не застрягнеш, - сказала вона, пролізла всередину і зникла.

О Боже, подумав Флендж, а я саме вагу набрав, отакої. Він теж проліз; холодильник був без задньої стінки.

- Зачини за собою двері, - гукнула вона десь знизу, і він, ніби у якомусь трансі, підкорився.

Ударив промінь світла, вочевидь, від її ліхтарика й освітив йому шлях. Він і гадки не мав, що купа мотлоху сягала такої глибочині. Місцями його затискало доволі щільно, але десь тридцять футів йому вдавалося плазувати, обходити та підлізати під різноманітні стоси абияк звалених побутових електроприладів, поки не дістався отвору в 48-дюймовій бетонній трубі. Там на нього вже чекала вона.

- Далі буде легше, - сказала Нерісса.

Десь чверть милі він повз, а вона спускалася положистим схилом. Поміж мерехтливих тіней від хисткого променя ліхтарика він бачив й інші тунелі,

які відходили вусібіч. Вона помітила його допитливий погляд.

- Вони довгенько це робили.

Нерісса розповіла, що все сміттєзвалище пронизане мережею тунелів і кімнат, які ще в 30-ті проклала терористична група «Сини червоного апокаліпсису», готуючись у такий спосіб до революції. За рік чи два, коли їх усіх скрутили федерали, сюди переїхали цигани.

Нарешті вони дійшли до глухого кута, де на всипаній гравієм долівці були дверцята. Нерісса відчинила, і вони спустилися вниз. Вона запалила свічки, і полум'я явило кімнату, завішену гобеленами та картинами, з неосяжним, укритим шовковими простирадлами двоспальним ліжком, одержною шафою, столом і холодильником. Флендж мав багато запитань. Дівчина розповіла йому про систему повітропостачання, каналізацію і лінію електропередач, що ніколи не викличе жодних підозр у «Лонг-Айленд Лайтнінг»; про сміттєвоз, на якому вдень їздить Болінгброк, а вони на ньому вночі крадуть їжу і припаси; про напівзабобонний страх Болінгброка перед ними і його нехіль повідомити про них владу, щоб не втратити роботу через звинувачення в алкоголізмі, а то й у чомусь гіршому.

Флендж тільки тепер помітив, що на ліжку сидить сірий пухнастий щур і допитливо до нього придивляється.

- Гей, - сказав він, - тут щур на ліжку.

- Її звуть Гіацинт, - повідомила Нерісса. - Поки ти не прийшов, вона була моїм єдиним другом.

Гіацинт неприхильно закліпала оченятами.

- Яка гарненька. - Флендж хотів було її попестити.

Щуриха завищала і позадкувала.

- Вона сором'язлива, - пояснила дівчина. - Ви по-товаришуєте. Дай їй трохи часу.

- Ха, це мені щось нагадує. А я надовго маю тут залишатися? Чому ти мене привела?

- Багато років тому стара Віолетта з пов'язкою на оці наворожила мені долю. Вона сказала, що моїм чоловіком буде високий Англо зі світлим волоссям, сильними руками та...

- Ну, звісно, так і є. Але всі ми, англи, маємо такий вигляд. Таких високих і білявих англів довкруги багато блукає.

Вона закопилила губу й заплакала.

- Ти не хочеш зі мною одружитися?

- Ну, - збентежено сказав Флендж, - по правді, я вже маю дружину, тобто я одружений.

Якусь мить вона дивилася на нього так, ніби він її вдарив ножем, а потім бурхливо заголосила.

- Та я ж лише сказав, що одружений, - запротестував Флендж. - Я ж не стверджував, що мені це особливо подобається.

- Деннісе, будь ласка, не гнівайся на мене, - заридала вона. - Не йди від мене. Скажи, що залишишся.

Флендж деякий час про це міркував. Його мовчання нагло порушила Гіацинт, яка зробила на ліжку сальто назад і почала бурхливо гасати. Різко жалісно зітхнувши, дівчина взяла щура, притисла до грудей і, наспівуючи, почала її погладжувати. Вона -

як дитина, подумав Флендж. А щур - як її власна дитина.

А потім замислився: цікаво, а чому в нас із Сінді немає дітей.

І ще: дитина все залагоджує. Нехай світ стиснеться до м'яча в *bossie*⁹⁵.

Тож, звісно, тепер він знав.

- Звичайно, - сказав він. - Добре. Я залишуся.

Принаймні на певний час, подумав він. Вона звела на нього серйозний погляд. У її очах танцювали білі баранці хвиль; і він знав, що морські створіння кружлятимуть у підводній зелені її серця.

ЕНТРОПІЯ

Борис щойно виклав мені свої погляди.

Він передбачає погоду.

Він каже, що погода надалі гіршатиме.

Лиша, смерті та розпачу дедалі більшатиме.

Анінайменших ознак бодай якихось майбутніх змін...

Ми мусимо йти нарівні, нога в ногу до в'язниці смерті.

Виходу немає. Погода не зміниться.

«Тропік Рака»⁹⁶

Унизу саме почалася сорокова година гулянки Фрикаделя Маллігена, що загрожувало розірванням контракту про оренду. На підлозі кухні серед розкиду літрових порожніх бутлів шампанського сиділи Шандор Рохас та трійця друзів і грали в «плюнь в океан»⁹⁷, збадьорюючись «Едсіком»⁹⁸ і пігулками бензедрину⁹⁹. У вітальні Дюк, Вінсент, Кривкуліс і Пако вклякли над 15-дюймовим динаміком, прикрученим зверху до сміттевого кошика, і слухали 27-ватону міць «Бо-

гатирських воріт у Києві»¹⁰⁰. Усі вони були в темних окулярах в роговій оправі й заглиблено палили кумедні на вигляд цигарки, у яких містився не тютюн, як можна було очікувати, а фальсифікат *cannabis sativa*¹⁰¹. Цей гурт звався квінтетом Дюка ді Анджеліса. Вони записувались у місцевій студії «Тамбу»¹⁰² і пишалися тим, що вже мають довгогравельну платівку «гранд»¹⁰³ під назвою «Пісні космічного простору». Вряди-годи один з них струшував попіл у конус динаміка, і всі спостерігали, як він там витанцьовує. А сам Фрикадель спав біля вікна, притискаючи до грудей, неначе плюшевого ведмедика, порожню дволітрову сулію. Кілька дівчат-урядовців, які працювали на людей з Держдепартаменту й АНБ¹⁰⁴, упилися до нестями й розляглися на канапах і стільцях, а одна навіть спала головою в умивальнику.

Усе це відбувалося на початку лютого 57-го, а тоді всюди у Вашингтоні, Окрузі Колумбія, було багато експатріантів, які під час зустрічі щоразу розповідали, що колись вони таки точно поїдуть до Європи, але саме тепер видавалося, ніби всі вони працюють на уряд. Кожен убачав у цьому тонку іронію. Наприклад, вони влаштовували поліглотні вечірки, де новоприбулого, бувало, ігнорували, якщо він не міг одночасно розмовляти трьома-чотирма мовами. Вони кілька тижнів поспіль навідувалися до вірменських гастрономів і могли запросити покуштувати булгур із бараниною на малесенькій кухні, де на стінах висіли афіші боїв биків. Вони крутили романи з гарячими дівчатами з Андалусії чи Міді¹⁰⁵, які вивчали

економіку в Джорджтауні¹⁰⁶. Їхнім «Dôme»¹⁰⁷ була студентська пивничка «Старий Гайдельберг» на Вісконсин-авеню, і навесні їм доводилося втішатися квітучими вишнями замість лип. Утім, таке життя, як вони казали, у певний летаргійний спосіб давало їм гарного копняка.

Саме зараз скидалося на те, що у вечірці Фрикаделя відкривалося друге дихання. Надворі дощило. Дощ падав на толевий дах, розбивався на дрібний пил об носи, брови та губи дерев'яних гаргулій попід карнизом, і по шибках стікала немовби слина. Напередодні сніжило, позавчора були ледь не штормові вітри, а ще до того сонце яскраво осявало місто, ніби у квітні, хоча на календарі був початок лютого. Дивна пора року була у Вашингтоні - псевдовесна. На цей час припадають день народження Лінкольна, Китайський новий рік¹⁰⁸ і злиденний стан вулиць, бо до цвітіння вишень лишалося ще декілька тижнів, і, як висловилася Сара Вон¹⁰⁹, весна цьогоріч трошки запізниться. Загалом юрба, подібна до тої, що опівдні в будень збиралась у «Старому Гайдельберзі», щоб випити «Вюрцбургер» і заспівати «Лілі Марлен»¹¹⁰ (не кажучи вже про «Кохання Сигми Хі»¹¹¹), складалася з неминучих і невинуватих романтиків. І, як добре відомо кожному романтику, душа (*spiritus, ruach, pneuma*¹¹²) - це, по суті, лише повітря; тож природно, що всі деформації в атмосфері мають накопичуватися в тих, хто нею дихає. Тому крім громадських компонентів - відпусток, туристичних об'єктів, - є ще особисті вихиляси, пов'язані з кліматом. Цей період був

ніби пасажем *stretto*¹¹³ у фузі цілого року: безсистемна погода, безцільне кохання, непередбачувані зобов'язання: можна було легко провести кілька місяців у фузі, бо, як не дивно, пізніші лютневі та березневі вітри, дощі та пристрасті містяни ніколи не згадували, ніби їх і не було.

Останні басы «Богатирських воріт» прогуркотіли крізь підлогу і збудили Каллісто від неспокійного сну. Він одразу згадав про дрібну пташину, яку обережно притискав до грудей. Не підводячись із подушки, він повернув голову набік і усміхнувся, побачивши її синю опущену голівку й хворі, прикриті повіками оченята, запитуючи себе, скільки ще ночей доведеться її зігрівати, поки вона видужає. Він уже три дні її так тримав: це був єдиний відомий йому спосіб відживити пташину. Поруч із ним поворушилась і заскімлила дівчина, закривши рукою обличчя. До звуків дощу почали домішуватися перші дочасні й жалібні вранішні голоси інших птахів, що ховались у філодендронах і маленьких пальмах-віяльницях: клаптики багряного, жовтого і синього пронизували ці подібні до фантазій Руссо¹¹⁴ тепличні джунглі, які Каллісто плекав цілих сім років. Такий собі крихітний загерметизований анклав постійності в міському хаосі, якому були чужі примхи погоди, національної політики та будь-які громадські заворушення. Методом спроб і помилок Каллісто встановив тут досконалу екологічну рівновагу, а з допомогою дівчини створив художню гармонію, тож коливання рослинного життя, рух

птахів і людей поєднувалися, ніби в ритміці досконало збалансованого мобіля¹¹⁵. І, звісно, це святилище вже ніяк не могло обійтися без них; вони стали необхідними для його єдності. Усе, чого вони потребували від зовнішнього світу, їм приносили. На вулицю вони не виходили.

- Як вона? - прошепотіла дівчина.

Вона лежала обличчям до нього, подібна до жовто-брунатного знаку запитання, і повільно кліпала раптово величезними й темними очима. Каллісто провів пальцем під пір'ям на пташиній шийці, лагідно її пестячи.

- Думаю, видужає. Бачиш: вона чує, як її друзі прокидаються.

Дівчина почула дощ і птахів ще до того, як повністю прокинулася. Її звали Обад, вона була напівфранцузкою-напіваннаміткою¹¹⁶ й мешкала на своїй дивній і самотній планеті, де хмари й запах цезальпіній¹¹⁷, гіркота вина і випадковий доторк пальців до попереку чи пір'я до грудей - усе неминуче зводилося до звукових понять, до музики, що звучала в проміжках ревучої темряви дисонантності.

- Обад, - сказав він, - іди поглянь.

Вона слухняно підвелася; нечутно пройшла до вікна, відсмикнула порт'єри й за мить сказала:

- 37. Досі 37.

Каллісто спохмурнів.

- І так від вівторка, - сказав він. - Без змін.

Генрі Адамс за три покоління до нього нажахано дивлявся в Енергію; а тепер Каллісто опинився в по-

дібному стані перед Термодинамікою, внутрішнім світом тої енергії. Він, як і попередник, усвідомлював, що Діва і динамо-машина¹¹⁸ символізують рівнозначну кількість любові й енергії; насправді вони тотожні, і тому любов змушує не лише світ обертатися, а й кульку для *boccie* крутитися, а туманність прецесувати¹¹⁹. Саме цей останній зоряний аспект його дуже турбував. Космологи вже спрогнозували можливу теплову смерть Всесвіту (наче в лімбі: форма і рух зникнуть, тепла енергія зрівняється в усіх точках); а метеорологи день у день її відкидають, пропонуючи суперечливу, але підбадьорливу послідовність температурних коливань.

Та вже три дні поспіль, попри мінливу погоду, ртутний стовпчик лишався на позначці 37 градусів за Фаренгейтом. Каллісто, обачний щодо передвість апокаліпсису, заліз під ковдру. Він міцніше стиснув пташину, начебто прагнучи крізь біль відчутти якщо не пульс, то бодай упевнитися, що температура зміниться.

Це сталося через останній удар по тарілці. Фрикаделя підкинуло, і він, здригнувшись, отямився тієї миті, коли над сміттєвим кошиком припинили синхронно похитувати головами. Якусь мить у кімнаті ще було чути фінальне сичання, а потім і воно розтануло в дощовому шепоті.

- Гррри, - виголосив у повній тиші Фрикадель, дивлячись на порожню сулію.

Дуже повільно до нього повернувся Кривкуліс, усміхнувся і простягнув цигарку.

- Ну що - курнемо чаю, чувак? - запитав він.

- Ні-ні, хлопці, скільки мені ще вам казати. Не в мене. Уже час знати, що Вашингтон аж кишить федералами.

Кривкуліс засумував.

- Їй-бо, Фрикадель, тобі вже нічого не хочеться.

- Настрій собачий, треба похмелитися, - сказав Фрикадель. - Лиш на це сподівання. А сік ще є?

Він поповз на кухню.

- Шампанського, думаю, точно немає, - сказав Дюк.

- А коробка текіли за морозником ще лишилася.

Вони поклали платівку на той бік, де був Ерл Бостік¹²⁰. Фрикадель зупинився в дверях кухні, пильно вдивляючись у Шандора Рохаса.

- Лимони, - сказав він, ретельно все обміркувавши.

Фрикадель доповз до холодильника і видобув звідти три лимони й декілька кубиків льоду, знайшов текілу й почав відновлювати лад у своїй нервовій системі. Він почав з лимонів, одразу ж порізався і був змушений чавити їх двома руками, а ногою трощити формочку з льодом, але, на превелике диво, десь хвилин за десять він уже радісно всміхнувся, бо вийшов велетенський текіловий сауер¹²¹.

- На вигляд просто нямка, - сказав Шандор Рохас.

- Може, й мені такий зробиш?

Фрикадель закліпав на нього очима.

- *Кімчі лофасс е шерімбе*¹²², - автоматично відповів він і почвалав до ванної кімнати.

- Чуєте, - вигукнув він за мить, ні до кого конкретно не звертаючись. - Чуєте, що кажу, здається, тут наче якась дівчина спить головою в умивальнику.

Він поторсав її за плече.

- Якого, - озвалася дівчина.

- Тобі ж тут не дуже зручно, - сказав Фрикадель.

- Ну, - погодилася вона. Дівчина поткнулася до душу, увімкнула холодну воду й, схрестивши ноги, всілася під бризками.

- Так краще, - всміхнулася вона.

- Фрикадель! - заволав із кухні Шандор Рохас. - Тут хтось у вікно пхається. Думаю, це грабіжник. Професійний вікнолаз.

- Та не переймайся, - відповів Фрикадель. - Ми ж не на першому поверсі.

Але помчав на кухню. Зовні на пожежних сходах стояла кудлата згорьована постать і шкрябала нігтями по шибці. Фрикадель відчинив вікно.

- Сол, - сказав він.

- Нібито вимок, - сказав Сол. Коли він залізав, із нього аж крапало. - Гадаю, ти чув.

- Міріам тебе кинула, - сказав Фрикадель, - а так більше нічого не чув.

Раптом у вхідні двері шквально застукали.

- Та заходьте вже, - гукнув Шандор Рохас.

На порозі стояли три студентки філософського факультету Університету Джорджа Вашингтона. У кожної в руці було по галону к'янті. Шандор підхопився і помчав до вітальні.

- Ми почули, що тут вечірка, - сказала блондинка.

- Свіжа кров! - закричав Шандор. Він був колишнім борцем за свободу в Угорщині, який, поза всякими сумнівами, мав найважчу хронічну форму того,

що певні критики з середнього класу називають «донжуанством в окрузі Колумбія». *Purche porti la gonnella, voi sapete quel che fa*¹²³. Наче собака Павлова: Шандор починав пускати слину, щойно чув контральто чи легкий повів арпеджіо. Фрикадель оцінило поглянув каламутним оком на це тріо, коли вони одна за одною заходили до кухні; потім знизав плечима:

- Покладіть вино в морозник, - сказав він, - і до-
брого ранку.

У зеленій пільмі кімнати Обад, вигнувши шию, нахилилась, наче золота пружна гілка, над великими аркушами¹²⁴ і щось недбало на них шкрябала.

- Замолоду в Принстоні, - диктував їй Каллісто, пригорнувши пташеня до сивих грудей, - Каллісто дізнався про мнемонічний спосіб, що допомагав запам'ятати закони термодинаміки: перемогти неможливо; все погіршиться перед тим, як покращиться; а хто казав, що все покращиться. У 54 роки, зіткнувшись з уявленнями Гіббса про Всесвіт, він несподівано усвідомив, що ця студентська приказка врешті-решт виявилася пророчою. Веретенистий лабіринт рівнянь став для нього видінням остаточної теплової смерті космосу. Він, звісно, і до цього знав, що жоден теоретичний двигун і жодна система не працюють зі стовідсотковою ефективністю; знав і про теорему Клаузіуса, яка стверджувала, що в замкнених системах ентропія постійно зростає. Проте, поки Гіббс і Больцман¹²⁵ не привнесли до цього принципу методів статистичної механіки, він не усвідомлював його

жахливого значення: лише тоді він зрозумів, що замкнута система - галактика, двигун, людина, культура тощо - має стихійно розвиватися до Найімовірнішого Стану. Тож на смутному схилі своєї осені він мусив радикально переоцінити все, що вивчив до того; на всі міста, пори року та випадкові пристрасті його днів тепер треба було подивитися в новому і невлотимому світлі. Він не знав, чи здатен виконати це завдання. Він усвідомлював усі небезпеки помилкового спрощення і сподівався, що має досить сил, щоб опиратися витонченому декадансу знесилоного фаталізму. Він завжди був за енергійний, італійський варіант песимізму: як Мак'явеллі, він дав силам *virtù* і *fortuna*¹²⁶ владарювати в собі десь 50/50; але тепер до рівняння введено випадковий чинник, що спричинило появу небезпечних ставок у невимовному і неозначеному співвідношенні; і з'ясувалося, що він боїться його обчислювати.

Довкола нього вимальовувалися нечіткі форми теплиці, а біля серця тріпотіло ще одне бідолашне дрібне серденько. Контрапунктом до його слів дівчина чула пташиний щебет, уривчасті автомобільні клаксони, що лунали тут і там вологого ранку, а ще альт Ерла Бостіка, який у рідкісні дикі піки здійсмався крізь підлогу. Такі натяки на анархію постійно загрожували архітектонічній чистоті її світу: прогалини, нарости, скісні лінії, зсуви та нахили площин - до всього цього вона мала щоразу прилаштуватися, аби ціла будівля не розсипалася на безлад відокремлених і безглузких сигналів. Колись Каллісто

описав цей процес як різновид «зворотного зв'язку»: щоночі вона заповзала у сон виснажена й відчайдушно рішуче налаштована ніколи не втрачати пильності. Навіть у ті короткі періоди, коли вони з Каллісто кохалися, одна співуча струна її спрямованості підносилася над грою смичка на двох одночасно затиснутих струнах напружених нервів.

- А втім, - продовжував Каллісто, - в ентропії чи вимірі розладу в замкнутій системі він виявив адекватну метафору, яку можна застосувати до певних явищ його світу. Наприклад, він побачив, що молоде покоління так само знудьговано реагує на Медісон-авеню, як його покоління - на Волл-стріт, а в американському «консьюмеризмі» виявив подібну тенденцію руху від найменш до найбільш імовірного, від диференціації до однаковості, від упорядкованої індивідуальності до своєрідного хаосу. Коротше кажучи, виявилось, що він переформулював Гіббсове пророцтво в соціальних поняттях і передбачив теплову смерть своєї культури, де ідеї, наче тепла енергія, більше не передаватимуться з моменту, коли всі точки в решті-решт матимуть однакову кількість енергії. І, таким чином, інтелектуальний рух припиниться.

Каллісто раптово звів очі.

- Перевір зараз, - сказав він.

Вона знову підвелась і поглянула на термометр.

- 37. Дощ ущух.

Він швидко нахилив голову і припав губами до тремтливого крильця.

- Значить, невдовзі зміниться, - він намагався говорити твердо.

Сол сидів на електроплитці, ніби велика лялька-мотанка, на якій дитина зганяла свою непоясненну лють.

- Що сталося? - запитав Фрикадель. - Якщо, звісно, хочеш розповісти.

- Звичайно, хочу, - сказав Сол. - Я все ж дещо зробив: вдарив її.

- Треба дотримуватися дисципліни.

- Ха-ха, якби ти там був. Ох, Фрикадель, ми чудово сварилися. А закінчилося все тим, що вона жбурнула в мене «Довідником з хімії та фізики», але схибила і влучила у вікно, і коли скло розбилося, то, певно, у ній теж щось розбилося. Уся в сльозах, вона прожогом вилетіла з дому під дощ. Навіть плащ забула.

- Вона повернеться.

- Ні.

- Ну, - за якусь мить додав Фрикадель, - без варіантів, це було щось надзвичайне. На кшталт хто кращий - Сал Мінео¹²⁷ чи Рікі Нельсон¹²⁸.

- Усе це, - сказав Сол, - усе це було через теорію комунікацій. І все це, звісно, вмерти як смішно.

- Анічогісінько не знаю про теорію комунікацій.

- Моя дружина теж. Якщо вже прямо казати - хто знає? У цьому вся сіль.

Коли Фрикадель побачив якусь подобу усмішки на обличчі Сола, то запитав:

- Може, текіли чи чогось іншого?

- Ні. Тобто вибач. Це таке поле, де легко можна пуститися берега. І потрапиш туди, де постійно треба визирати службу безпеки: за кущами, на розі вулиці. МУФТА - цілком таємний проект.

- Що воно таке?

- Мультиуніверсальний фактор-польовий табулятор, автономний.

- Ви через нього посварилися?

- Міріам знову начиталася наукової фантастики. А ще «Саентіфік Америкен»¹²⁹. Вона, здається, зависла, наче павук у павутині, через думку, що комп'ютери діятимуть як люди¹³⁰. А я ще недоречно сказав, що тоді можна говорити й прямо протилежне - про людську поведінку як програму, згодовану машині ІВМ¹³¹.

- Чом би й ні, - сказав Фрикадель.

- Дійсно, чом би й ні. А насправді це має вирішальне значення для комунікації, не кажучи вже про теорію інформації. Щойно я те сказав, вона зчинила галас. Забила на сполох. А чому, я так і не зрозумів. Якщо хтось і має знати, то я. Не можу повірити, що уряд марнує на мене гроші платників податків, коли їх можна марнувати на щось більше і значніше.

Фрикадель презирливо скривився:

- Може, вона подумала, що ти вдаєш із себе холодного, нелюдяного науковця, такого собі аморального типа?

- Боже мій, - сплеснув руками Сол. - Нелюдяного. Та куди вже більш людяного? Я ж переймаюся, Фрикадель, я переймаюся. Навіть зараз Північною

Африкою блукають європейці, яким вирвали язика, бо вони говорили хибні слова. Тільки європейці чомусь думали, що це правильні слова.

- Мовний бар'єр, - припустив Фрикадель.

Сол зістрибнув з електроплитки.

- Щойно, - сказав він, гніваючись, - пролунав гарний претендент на найтупіший жарт року. Ні, друже, це *не* бар'єр. Якщо хочеш знати - це щось подібне на витік інформації. Скажи дівчині: «Я кохаю тебе». Жодного клопоту з двома третинами фрази, це замкнений ланцюг. Тільки ти й вона. Але оте бридке слово з п'яти літер посередині - *ось чого* треба стерегтися. Неоднозначність. Надлишковість. Навіть недоречність. Витік. Шум та й годі. Шум спотворює твій сигнал, розладнує ланцюг.

Фрикадель засовався на місці.

- Ну, слухай, Соле, - пробурмотів він, - ти якось, не знаю, забагато від людей очікуєш. Тобто, ну, знаєш. Та й більшість слів - це ж переважно шум.

- Ха! Наприклад, половина твоєї промови.

- Ну, сам такий.

- Знаю, - похмуро посміхнувся Сол. - Паскудство, еге ж?

- Закладаюся, саме тому так багато адвокатів з розлучень. Овва!

- Ой, та я не з чутливих. Хоча твоя правда, - наступився він. - Вважають, що «найуспішніші» шлюби - як до минулої ночі в мене з Міріам - так чи інак засновані на компромісах. Однак ККД завжди невисокий, зазвичай маєш лише мінімальну основу для

того, з чим можна працювати. Гадаю, це називається Спільністю¹³².

- Гррии.

- Саме так. Слівце трохи шумне, еге? Але для кожного з нас рівень шуму різниться, бо ти - холостяк, а я одружений. Чи був одружений. Та хай йому біс.

- Ну, звісно, - сказав Фрикадель, намагаючись якось зарадити, - ви використовували різні слова. Говорячи «людина», ти мав на увазі те, на що можна дивитися так, неначе воно комп'ютер. Це давало тобі змогу краще осмислити роботу, якось так. Але Міріам мала на увазі щось геть інше...

- Хай йому біс.

Фрикадель замовк.

- Я таки вип'ю оте, - невдовзі промовив Сол.

Облишивши карти, друзі Шандора тепер повільно глушили текілу. На канапі у вітальні одна зі студенток і Кривкуліс правили амурні теревені.

- Ні, - саме казав Кривкуліс, - я аж *ніяк* не принижую Дейва. Навпаки, я визнаю його заслуги, чувіха. Особливо те, що стосується нещасного випадку й усього іншого.

Усмішка дівчини згасла.

- Яке жажіття, - сказала вона. - А що за випадок?

- А ти не чула? - спитав Кривкуліс. - Коли Дейв був лише рядовим 2-го класу¹³³, його відправили зі спецзавданням в Ок-Рідж¹³⁴. Щось там пов'язане з «Мангеттенським проектом». Якось він схопився за гаряченьке й отримав підвищену дозу радіації. Тож тепер він повсякчас змушений носити свинцеві рукавички.

Вона співчутливо похитала головою.

- Жах, для піаніста це просто облом.

Фрикадель залишив Солові пляшку текіли та збирався піти спати в кімрку, коли вхідні двері розчинилися навстіж і до помешкання вдерлися п'ятеро військовослужбовців ВМС США, кожен по-своєму огидний.

- Оце тут, - гукнув гладкий вугруватий молодший матрос¹³⁵, який десь загубив свою білу безкозирку. - Тут і розташований той тепленький блудель, про який командир говорив.

Його відштовхнув жилавий і кощавий на вигляд старшина 3-го класу¹³⁶ і почав розглядати вітальню.

- Твоя правда, Шмат, - сказав він. - Але вигляд не аж надто навіть для Американщини. Я в Італії й кращих шелихвісток бачив, у Неаполі.

- Агов, скільки просиш? - заgrimав величезний матрос з аденоїдами, який тримав мейсонський слоїк¹³⁶ з домашнім віскарем.

- О Боже, - сказав Фрикадель.

Зовні температура лишалася постійною: 37 градусів за Фаренгейтом. У теплиці стояла Обад і недбало пестила молоді гілочки мімози, дослухаючись до все потужнішої мелодії життєвих сил, грубої й дочасно невірзненої теми цих тендітних рожевих суцвіть, які, як кажуть, віщували родючий сезон. Музика зринала заплутаним плетивом: арабески впорядкованості, наче фуга, змагалися з імпровізованими акордовими дисонансами вечірки внизу, яка іноді сягала максимуму в піковій точці синусоїди шуму.

Це добірне співвідношення сигналу й шуму, чий витончений баланс вимагав кожної калорії дівочої снаги, гойдалося в її маленькому і слабенькому черепі, поки вона спостерігала за Каллісто, що обережно тримав пташину. Тепер Каллісто намагався протистояти будь-якій думці про теплову смерть, пригорнувши до себе пухнасту грудку. Він шукав відповідності. Де Сад, звичайно. А ще змарніла й безнадійна Темпл Дрейк у маленькому паризькому саду наприкінці «Святилища»¹³⁸. Заключна рівновага. «Нічний ліс»¹³⁹. І танго. Будь-яке танго, але, можливо, понад усі інші – той сумний і хворобливий танець у «L'Histoire du Soldat» Стравінського. Він поринув у спогади: чим була для них після війни мелодія танго, яке саме значення він не відчитав у величких здвоєних автоматах у *cafés-dansants*¹⁴⁰ чи в метрономах, які клацали в очах його партнерок? Навіть чисті й постійні швейцарські вітри не змогли вилікувати *grippe espagnole*: на це хворів Стравінський, на це всі перехворіли. А чи багато музикантів лишилося після Пашендейля¹⁴¹, після Марни¹⁴²? У цьому випадку кількість зменшилася до семи: скрипка, контрабас. Кларнет, фагот. Корнет, тромбон. Литаври. Так, ніби якась крихітна трупа *saltimbanques*¹⁴³, яка намагається видати ту ж інформацію, що й повний склад в оркестровій ямі. Навряд чи у всій Європі десь лишився повний склад. Хоча Стравінський спромігся передати в танго за допомогою скрипок і литавр ті ж виснаження і безповітряність, які бачили в залізаних юнаках, що намагалися наслідувати Вернона Касла¹⁴⁴, і у їхніх коханках, яким було просто байдуже. *Ma maîtresse*¹⁴⁵.

Селеста. Повернувшись до Ніцци після Другої світової, він виявив, що на місці тої кав'ярні розташований парфумерний магазин, який обслуговує американських туристів. На бруківці й у старому пансіонаті поруч не лишилося ані сліду її таємного перебування; жодних парфумів, що пасували б її диханню, насиченому солодким іспанським вином, яке вона завжди пила. Тому натомість він купив роман Генрі Міллера, поїхав у Париж і в поїзді читав книжку. Тож до прибуття уже принаймні був трохи в курсі. І побачив, що Селеста, решта й навіть Темпл Дрейк - то не все, що змінилося.

- Обад, - сказав він, - голова болить.

Звук його голосу викликав у пам'яті дівчини відповідний уривок мелодії. Те, як вона рухалася до кухні по рушник і холодну воду, та його погляд, що її супроводжував, сформували дивний і заплутаний музичний канон; його вдячне зітхання, коли вона поклала йому на лоб компрес, розпочало, здавалося, нову тему, чергову низку модуляцій.

- Ні, - знову повторив Фрикадель, - ні, боюсь, що ні. Це не дім розпусти. Мені дійсно шкода.

Шмат був невблаганний.

- Але ж старший казав, - не вгавав він.

Матрос запропонував обміняти самогон на гарну дівчину. Фрикадель навіжено озирався навсібіч, мовби шукаючи допомоги. Посеред кімнати квартет Дюка ді Анджеліса саме переживав історичну мить. Вінсент сидів, а інші стояли: вони без інструментів відпрацьовували рухи гурту, який виступає.

- Я оце хотів, - почав було Фрикадель.

Дюк декілька разів похитав головою, слабо всміхнувся, запалив цигарку й нарешті побачив погляд Фрикаделя.

- Тихіше, чувак, - прошепотів він.

Вінсент замахав руками, стиснувши кулаки; потім різко завмер і знову повторив те саме. Це тривало кілька хвилин, поки Фрикадель похмуро тягнув своє питво. Флот відійшов на кухню. Нарешті, за якимсь невидимим сигналом, гурт припинив тупотіти, а Дюк посміхнувся і сказав:

- Ну, ми бодай завершили всі разом.

Фрикадель блиснув на нього очима.

- Оце хотів сказати, - почав він.

- У мене нова задумка, чувак, - сказав Дюк. - Ти ж пам'ятаєш свого тезку? Пам'ятаєш Джеррі?

- Ні, - відповів Фрикадель. - Якщо допоможе, я пам'ятатиму квітень¹⁴⁶.

- А взагалі, - сказав Дюк, - то була «Любов на продаж»¹⁴⁷. Одразу видно рівень твоєї обізнаності. Суть у тому, що то були Малліген, Чет Бейкер і їхня банда, ще в ті часи, давним-давно. Тямиш?

- Баритон-саксофон, - відповів Фрикадель. - Щось про сакс?

- Але без піаніно, чувак. Без гітари. Чи там акордеона. Розумієш, що це означає?

- Не зовсім, - сказав Фрикадель.

- Ну, по-перше, треба сказати, що я ж не Мінгус¹⁴⁸ і не Джон Льюїс¹⁴⁹. Теорія ніколи не була моїм коником. Тобто такі штуки, як читання та інше, для мене завжди були заскладними...

- Це я знаю, - сухо сказав Фрикадель. - Вони забрали твій профспілковий квиток, бо на пікніку клубу «Ківаніс»¹⁵⁰ ти змінив тональність у пісні про день народження.

- То був «Ротарі»¹⁵¹. Але якоїсь миті мене осяяло: коли в тому першому квартеті Маллігена не було піаніно¹⁵², це могло означати лише одне.

- Жодних акордів, - сказав Пако, контрабасист з дитячим обличчям.

- Він намагається сказати, - мовив Дюк, - що в їхніх акордах не було жодних тонічних звуків. Нема до чого прислухатися, коли граєш звуки послідовно. А основні в цьому разі треба *годумувати*.

Жахливе усвідомлення сяйнуло на обличчі Фрикаделя.

- І якщо логічно продовжити...

- То треба додумувати все інше, - із простосердною гідністю виголосив Дюк. - Основні тони, лінії - все.

Фрикадель побожно поглянув на Дюка.

- Але ж...

- Ну, - скромно сказав Дюк, - над кількома ідейками ще треба попрацювати.

- Але ж... - не вгавав Фрикадель.

- Просто послухай, - сказав Дюк. - Схопиш суть.

І вони знову вийшли на орбіту, ймовірно, десь поблизу поясу астероїдів. Невдовзі Кривкуліс ніби взявся губами за мундштук і почав ворушити пальцями, а Дюк лягнув себе по чолу.

- Йолоп! - заволав він. - Лейтмотив - новий, починаємо з нього, я ж написав його вночі, пам'ятаєш?

- Звісно, - відповів Кривкуліс. - Новий мотив. Я вступаю в програші. У всіх твоїх мотивах я вступаю в переході.

- Правильно, - сказав Дюк. - Тоді якого ти...

- Що - якого? - спитав Кривкуліс. - Чекаю 16 тактів і вступаю...

- 16? - запитав Дюк. - Ні-ні, Кривкуліс. Ти чекаєш вісім. Хочеш, щоб я проспівав? Цигарка, де помади знак, до романтичних місць літак.

Кривкуліс почухав потилицю.

- Тобто «Ці дурниці»¹⁵³?

- Так, - сказав Дюк, - так, Кривкуліс. Браво.

- А не «Я пам'ятатиму квітень»? - запитав Кривкуліс.

- *Мінхе морте*¹⁵⁴, - сказав Дюк.

- Я вирішив, що ми її граємо трохи повільніше, - сказав Кривкуліс. Фрикадель тихо засміявся.

- Повертаємося до старої креслярської дошки, - сказав він.

- Ні, чувак, - сказав Дюк, - повертаємося до безповітряної порожнечі.

І вони знову злетіли, але тепер видавалося, що Пако грає в соль-діезі, а решта - в мі-бемолі, тож їм знову довелося починати все спочатку.

На кухні моряки та дві студентки з університету Джорджа Вашингтона виспівували «Нумо всі зійдем і насцимо на "Форрестол"»¹⁵⁵. Біля морозника двома мовами, у дві руки тривала гра в *morra*¹⁵⁶. Сол налив воду в декілька паперових пакетів і, сидячи на пожежних сходах, кидав їх на перехожих. Гладка урядова дівчина у беннінгтонському светрі¹⁵⁷, яка нещодавно

давно заручилася з енсінном, прикомандированим до «Форрестола», влетіла на кухню і, вже готова до бійки, головою буцнула Шмата в живіт. Приятелі Шмата, вирішивши, що це неабияке виправдання для прочуханки, завалилися до кімнати. Гравці в *morra*, сидючи один біля одного ніс до носа, горлопанили *trois*¹⁵⁸, *sette*¹⁵⁹. Дівчина з ванної, якій допоміг Фрикадель, виголосила, що тоне. Вочевидь, вона сіла на зливний отвір, і вода вже сягала її шиї. Шум у помешканні Фрикаделя посилювався до рівня стійкого й безбожного крещендо.

Фрикадель стояв і споглядав все це, ліниво чуваючи живіт. Як він зрозумів, було лише два виходи, на які можна погодитися: (а) замкнутися в комірці, а вони, може, зрештою самі розійдуться або (б) спробувати всіх одного за одним вгамувати. (а), безумовно, було привабливішою альтернативою. Однак потім він задумався про комірку. Темно, душно, й сиди сам-один. Він не звик бути на самоті. І раптом потім ця команда з чудового човника «Лолліпоп»¹⁶⁰, чи як там його, таки зважиться і жартома виб'є двері комірки. А якщо так станеться, він буде щонайменше збентежений. Інший варіант був ще більшим гемороєм, але, певно, кращим у довгостроковій перспективі.

Тож він вирішив спробувати врятувати свою вечірку від сходження до повного хаосу, що загрожувало розірванням контракту про оренду: він видав морякам вино і розтягнув у різні боки гравців у *morra*; познакомив гладку урядову дівчину з Шандором Рохасом, який боронитиме її від неприємностей; допоміг

дівчині у ванні висушитись і лягти в ліжко; ще раз перебалакав із Солом; зателефонував, щоб поремонтували холодильник, який ледве працював. Фрикадель займався цим до ночі, коли більшість гуляк уже відключилися й вечірка затріпотіла на порозі третього дня.

Нагорі Каллісто, який раніше почувався безпомічним, не відчув, що ледь помітне серцебиття пташини слабне і тихшає. Біля вікна Обад заблукала на попелищі свого улюбленого світу; температура не змінювалася, небо набуло барви темно-сірої уніформи. Потім щось унизу - дівочий крик, перекинутий стілець, склянка на підлозі, точно ніколи не відомо - пронизало його особисте часовикривлення, і він нарешті відчув тремтіння, скорочення м'язів, те, як пташка ледь помітно закидає голівку; і його серце забилося несамовитіше, нібито намагаючись компенсувати втрачене.

- Обад, - слабо гукнув він, - пташина помирає.

Заглиблена в себе дівчина плавкими рухами перетнула теплицю і вдивилась у руки Каллісто. Вони обидва лишались у такій позі першу, а далі й другу хвилину, поки серцебиття нарешті не стихло витонченим дімінуендо. Каллісто повільно підвів голову.

- Я ж тримав її, - запротестував він, безсилий перед цим дивом, - віддав їй тепло свого тіла. Я ж нібито майже передавав їй як не життя, то принаймні відчуття життя. Що ж сталося? Невже тепло не передалося? Хіба більше вже немає...

Він не договорив.

- Я щойно визирнула у вікно, - сказала вона.

Він перелякано відсахнувся. Дівчина стояла якусь мить, вагаючись; вона вже давно відчула його одержимість і якось зрозуміла, що тепер ці постійні 37 стали вирішальними. Потім раптово, начебто ухваливши єдине і неминуче рішення, вона хутко, поки Каллісто нічого не сказав, рушила до вікна; зірвала порт'єри й розбила скло двома витонченими ручками - ті відразу закривавили й заблистіли від скалок - і відсмикнула їх. Потім обернулася до чоловіка на ліжку, щоб разом з ним чекати, поки настане мить рівноваги, поки назовні й усередині не запанують назавжди 37 градусів за Фаренгейтом і дивна зависла домінанта їхніх особних життів не розв'яжеться в тоніку темряви й остаточну відсутність будь-якого руху.

ПІД РОЗОЮ¹⁶¹

Пополудні жовті хмари почали збиратися над площею Мухаммеда Алі¹⁶², пустивши кілька пагінців у бік Лівійської пустелі. Південно-східний вітер тихо повівав вулицею Ібрагіма й далі через площу, несучи в місто пустельну прохолоду.

Хай дощить, подумав Їжатець: скоро почнеться. Він сидів на терасі кав'ярні за столиком з кованого заліза, палив турецькі цигарки й пив третю чашку кави. Свій ольстер¹⁶³ він кинув на спинку суміжного стільця. Сьогодні на ньому був легкий твідовий костюм і фетровий капелюх, обгорнутий мусліном, щоб захистити шийку від сонця: із сонцем треба обережніше. Однак тепер насунулися хмари, і воно потьмяніло. Їжатець засовався на стільці, дістав з кишені жилета годинник, звірився з ним і поклав на місце. Укотре озирнувся, оглядаючи європейців, що кружляли площею: одні поспішали в банк «Оттоман-

ський Імперіал», інші затрималися біля вітрин крамниць або сиділи в кав'ярнях. Вираз його обличчя був старанно пропрацьований: не нервуватися, виглядати, ніби ти в передчутті розпусних пригод - з таким виразом він міг тут чекати побачення з дамою.

Усе задля тих, кого це не обходить. Їх бозна-скільки. На практиці їхня кількість зводилася до тих, кого винайняв ветеран розвідки Кротомолд. До нього постійно чіплялося це «ветеран розвідки». Мабуть, то був пережиток колишніх часів, коли таким епітетом нагороджували за будь-який вияв героїзму й мужності. Чи, може, саме тепер - століття стрімголов добігає кінця, а з ним занепадають і традиції шпигунства, де все трималося на негласному кодексі честі, а умови довоєнної поведінки визначалися (як дехто казав) на ігрових майданчиках Ітона - така «наліпка» була способом визначити свого в цьому специфічному *haut monde*¹⁶⁴, допоки провал - власний чи колективний - не подарує йому вічний спокій. Ті, кого це не обходить, називали Їжатця «*il semplice inglese*»¹⁶⁵.

Минулого тижня в Бріндізі¹⁶⁶ вони, як завжди, були безжалісні й невідступні. Це забезпечувало їм певну моральну перевагу, адже вони таки усвідомили, що Їжатець не спроможний відповісти тим самим. Тож тишком-нишком вони плели свої доріжки так, щоб геть випадково перетинати його шлях. Вони також віддзеркалювали його особисту тактику: мешкали в найвідвідуваніших готелях, сиділи в «туристських» кав'ярнях, завжди подорожували респектабельними громадськими маршрутами.

Звісно, саме це засмучувало його найбільше. Будь-яке використання іншими тої безневинної вигадки, яку він колись вимудрував для себе, - особливо агентами Кротомолда - він ніби прирівнював до порушення авторських прав. Наче пірати, вони викрали б, якби могли, його дитячий погляд і навіть янгольську усмішку його пухких губ. Майже п'ятнадцять років він уникав їхньої прихильності - аж до того зимового вечора 83-го, коли у вестибюлі неапольського готелю «Брістоль» на нього чекала, здається, заледве не вся шпигунська масонська ложа. Адже падіння Хартума¹⁶⁷ і посилення кризи в Афганістані¹⁶⁸ призвели до того, що вже можна було назвати справжнім апокаліпсисом. І тоді вишов він, адже завжди знав, що на якомусь етапі гри це має статися, і йому довелося стати лицем до вже літнього лица самого Кротомолда, призера чи маестро, відчуту старечу турботливу руку на своїй руці та почути наполегливий шепіт:

- Усе прямує до розв'язки; можливо, ми всі будемо задіяні, усі ми. Пильуйте.

Що відповісти? Та чи й можливо? Тільки допитливе, майже відчайдушне розглядання - хай би був найменший натяк на нещирість. Звичайно, він не побачив жодного, а тому швидко відвернувся, паленючи, не в змозі приховати певної безпомічності. Тож, програвши в черговій сутичці через власну запальність, Їжатець цими засушливими днями 98-го року відчував непритаманну йому холодну злість. Вони й далі дотримуватимуться цієї виграшної стра-

тегії: не чинити замаху на Їжатця, не порушувати Правил і не позбавляти себе задоволень.

Тепер він сидів і гадав, чи не слідував за ним в Олександрію один з тих двох з Бріндізі. Він перебрав варіанти: на кораблі у Венеції жодного з них не було. Австрійський пароплав компанії Ллойда з Трієста також заходив у Бріндізі - оце хіба що на нього вони могли сісти. Сьогодні понеділок. Їжатець відплив у п'ятницю. Пароплав з Трієста відправлявся в четвер і прибував пізно в неділю. Тому (а) за поганих обставин він має шість днів, (б) за найгірших - вони знали. І якщо так, вони відпливли на день раніше за Їжатця й уже були тут.

Він дивився, як тьмянішає сонце і тремтить на вітрі листя акацій навколо площі Мухаммеда Алі. Здаля хтось вигукнув його ім'я. Він повернувся і побачив Гожийферта, життєрадісного блондина у класичному костюмі й тропічному шоломі, завеликому розміри на два. Гожийферт широким кроком прямував до нього вулицею Шарифа-паші¹⁶⁹.

- Їжатець! - закричав Гожийферт. - Ти не повіриш, але я познайомився з чудовою дівчиною.

Їжатець запалив чергову цигарку й заплющив очі. У Гожийферта всі дівчата чудові. За два з половиною роки їхнього партнерства Їжатець звик до непрогнозованого збільшення кількості жінок, що з'являлися під руку з Гожийфертом: немов будь-яка європейська столиця була Маргітом¹⁷⁰, а кожна прогулянка розтягувалася на цілий континент. Навіть якщо Гожийферт і знав, що половину його платні щомісяця відсилають

дружині до Ліверпуля, він цього не виказував і далі лишався безтурботним самовдоволенням зухом. Їжатець бачив досє свого нинішнього помічника, але якийсь час тому вирішив, що принаймні дружина його точно не стосується. Гожийферт відсунув стілець і ламаною арабською підкликав офіціанта: «*Гат фінган кахва бісуккар, я велед*»¹⁷¹.

- Гожийферт, - сказав Їжатець, - та не треба ото...

- *Я велед, я велед*, - ревів Гожийферт. Але офіціант був француз і не розумів арабської.

- Е... - мовив Гожийферт, - мені каву. *Café*, зрозумів?

- Щось нарив? - запитав Їжатець.

- Усе по першому розряду.

Гожийферт зупинився в готелі «Хедиваль» за сім кварталів звідси. Тимчасово затримувались кошти, і тільки один з них міг дозволити собі нормальне помешкання. Їжатець із приятелем жив у турецькому кварталі.

- Щодо дівчини, - сказав Гожийферт. - Ввечері в австрійському консульстві прийом. Її супутник - Гожийферт: лінгвіст, мандрівник, дипломат...

- Ім'я, - перебив Їжатець.

- Вікторія Рен. Подорожує з сім'єю, *videlicet*¹⁷²: із сером Аластером Реном, Ч.К.К.О¹⁷³, і сестрою Мілдред. Мати померла. Завтра від'їжджають до Каїра. Круїз по Нілу, організований турагентством Кука.

Їжатець чекав.

- І ще пришелепкуватий археолог. - Гожийферт, здається, завагався. - Якийсь Бонго-Шефтсбері. Молодий і без клепки. Нешкідливий.

- Ага.

- Ну-ну. Ти надто напружений. Менше кави треба пити.

- Можливо, - сказав Їжатець.

Гожийферту принесли каву. Їжатець продовжував:

- Сам знаєш, у будь-якому разі доведеться ризикнути. Як завжди.

Гожийферт неухважно посміхнувся і помішав каву.

- Я вжив заходів. Жорстока боротьба за увагу молодій леді між мною і Бонго-Шефтсбері. Хлопець - ідеальний дурень. Жадає побачити руїни Фівів у Луксорі¹⁷⁴.

- Само собою, - сказав Їжатець. Він встав і накинув ольстер на плечі. Задощило. Гожийферт простягнув йому білий конвертик з австрійським гербом на зворотному боці.

- О восьмій, так? - запитав Їжатець.

- Точно. Ти повинен подивитися на дівчину.

І саме тоді, як те часто бувало, на Їжатця найшло. Професія у нього - для самітників, і вона постійно, хоч і не завжди, вимагала смертельної серйозності. Вряди-годи, як виявилось, йому необхідно поблазнювати. Трохи попустувати, як він сам казав.

Він вважав, що це робить його людянішим.

- Я прийду з накладними вусами, - доповів він Гожийферту, - перетворюся на італійського графа.

Він радісно виструнчився і потиснув невидиму ручку: «*Carissima signorina*»¹⁷⁵. Вклонився і послав повітряний поцілунок.

- Божевільний, - доброзичливо сказав Гожийферт.

- *Pazzo son!* - заспівав Їжатець тремтячим тенором. - *Guardate, come io piango ed imploro*¹⁷⁶...

Його італійська кульгала. Надто вже пробивалися інтонації кокні. Зграйка англійських туристів, тікаючи від дощу, зацікавлено озирнулася на нього.

- Досить, - скривився Гожийферт. - Пам'ятаю, якось у Турині... Тогіно¹⁷⁷. Чи ні? У 93-му. Супроводжував я одну маркізу з родимкою на спині, і Кремоніні співав партію де Гріє¹⁷⁸. Їжатець, ти паплюжиш мої спогади.

Але фігляр Їжатець ще й підстрибнув і клацнув підборами, а потім встав у позу: одна рука на грудях, стиснута в кулак, інша витягнута вбік. «*Come io chiedo pietà!*»¹⁷⁹.

Офіціант дивився на нього зі страдницькою по-смішкою; дощ посилювався. Гожийферт сидючи пив каву. Краплі стукали по його шолому.

- І сестричка в неї нічогенька, - казав він, спостерігаючи, що Їжатець виробляє на площі. - Мілдред, я вже казав. Але їй лише одинадцять.

Нарешті йому спало на думку, що його костюм вимокне. Він підвівся, поклав на стіл піастр і мільєм та кивнув Їжатцю, який тепер стояв і спостерігав за ним. На площі не залишилося нікого, крім кінної статуї Мухаммеда Алі. Скільки разів вони стояли отак віч-на-віч: неймовірно зменшені по горизонталі й вертикалі надвечірнім краєвидом будь-якої площі? Якби доказ божественного задуму ґрунтувався тільки на теперішній миті, то цими двома, напевно, можна було б легко пожертвувати, як неважливими

шаховими фігурами на будь-якій ділянці європейської шахівниці. Однотонні (втім, один злегка схилився по діагоналі з поваги до боса), вони обидва уважно розглядали паркет посольства, шукаючи сліди Супротивника чи обличчя якоїсь статуї, щоб упевнитися у своєму призначенні (а може, на жаль, й у власній людяності); вони намагатимуться забути, що будь-яка міська площа, хай як її перетинай, усе одно залишиться неживою. Незабаром вони майже формально відвернулися один від одного, щоб розійтися в протилежні боки: Гожийферт - назад до готелю, а Їжатець - на вулицю Рас-ет-Тін у турецькому кварталі. До 8.00 він обдумуватиме Ситуацію.

Тепер усюди було кепсько. Сардар Кітченер¹⁸⁰, найновіший колоніальний герой Англії, який нещодавно переміг під Хартумом, просунувся на чотириста миль нижче по Білому Нілу¹⁸¹, дорогою спустошуючи джунглі. Генерал Маршан¹⁸², як подекували, теж був поблизу. Британія не бажала допустити присутності Франції в долині Нілу. Месьє Делькассе¹⁸³, міністру закордонних справ новосформованого уряду Франції, було байдуже, почнеться війна під час зіткнення двох армій чи ні. А коли вони зіткнуться, то, як усі вже тепер зрозуміли, халепи не оминуть. Кітченер отримав вказівки не наступати й уникати будь-яких провокацій. Якщо почнеться війна, Росія підтримає Францію, тоді як Англія тимчасово відновить дружні відносини з Німеччиною, а отже, й з Італією та Австрією¹⁸⁴.

Зчинити бучу завжди було найбільшою розвагою Кротомолда - розмірковував Їжатець. Йому тільки

й треба, щоб врешті-решт почалася війна. Не просто маленька випадкова пересварка під час боротьби за поділ Африки, а біп-біп, агу-нуге, бий-на-сполох - й Армагеддон для всієї Європи. Раніше Їжатця спантеличувало, що його антипод так пристрасно бажає війни. Тепер, після п'ятнадцяти років гри в ката й мишку, він приймав це за належне і вирішив особисто запобігти Армагеддону. Він відчував, що така розстановка сил могла скластися тільки в західному світі, де шпигунство дедалі рідше було справою одинаків і все частіше - кооперативним підприємством; де події 1848 року, а також діяльність анархістів і радикалів по всьому європейському континенту, здається, довели, що тепер історію творять маси, а не *virtù*¹⁸⁵ окремих князів: її створюють тенденції, напрямки та безособові криві на блідо-синій решітці ліній. Тож між шпигуном-ветераном і *il semplice inglese* неминуче повинно було виникнути одноборство. Вони зішлись віч-на-віч, бозна-де - в пустельних краях. Гожийферт знав про цю особисту боротьбу, та й підлеглим Кротомолда, безсумнівно, було про неї відомо. Всі вони грали ролі дбайливих секундантив, які захищають суто національні інтереси, тоді як їхні боси кружляли десь угорі на недосяжному рівні й обмінювалися випадками. Так сталося, що номінально Їжатець працював на Англію, а Кротомолд - на Німеччину, але це була випадковість: мабуть, вони обрали б ті самі сторони, навіть якби наймачі помінялися місцями. Їжатець знав, що вони з Кротомолдом зіплені з одного тіста: товариші-мак'явеллісти, що

загралися в політиків італійського Відродження у світі, який давно пішов далеко вперед. Ролі, які вони собі обрали, перетворилися лише на спосіб самотвердження, насамперед в очах тих професіоналів, які ще пам'ятали флібустьєрську спритність лорда Пальмерстона¹⁸⁶. На щастя для Їжатця, Міністерство закордонних справ було доволі старосвітським і надало йому майже повну свободу дій. Навіть якби там щось запідозрили, він навряд чи про це дізнався б. Коли його особиста місія збігалася з дипломатичною політикою, Їжатець відправляв до Лондона звіт, і нібито ніхто не скаржився.

Нині для Їжатця ключовою фігурою був лорд Кроумер¹⁸⁷, британський генеральний консул у Каїрі, надзвичайно майстерний і доволі обережний дипломат: він намагався уникати будь-яких нерозважливих дій, зокрема війни. Чи міг Кротомолд готувати замах? Видавалося, що поїздка до Каїра - просто відрадження. І, звичайно, все мало виглядати якомога невинніше.

Австрійське консульство розташовувалося навпроти готелю «Хедиваль», і святкування там були найстандартніші. Гожийферт сидів на нижній сходинці широких мармурових сходів з дівчиною не більше як вісімнадцяти років, що, як і сукня на ній, виглядала не до ладу розкішно й провінційно. Через дощ парадний костюм Гожийферта побрижився, піджак тиснув під пахвами й не сходився на животі, світле волосся сплутав пустельний вітер, обличчя почервоніло, а сам він зникнув. Дивлячись на нього,

Їжатець усвідомив, як виглядає сам: дивакувато, аномально, своє вечірнє вбрання він придбав того року, коли махдисти покінчили з генералом Гордоном¹⁸⁸. На таких зібраннях Їжатець відчував себе безнадійно *passé*¹⁸⁹ і часто починав гру, у якій був, так би мовити, «Гордоном без голови», який повернувся з того світу; серед блиску зірок, стрічок і екзотичних орденів це виглядало принаймні по-чудернацьки. І точно застаріло: сардар встиг відвоювати Хартум, повстання приборкали, і народ про все забув. Одного разу в Грейвзенді він побачив легендарного героя-«китайця» на фортечному валу. Їжатцю тоді було років десять, і ця подія мала його просто засліпити. Так і сталося. Але між тим днем і зустріччю в готелі «Брістоль» щось змінилося. Тієї ночі він розмірковував про Кротомолда і про невловиме передчуття апокаліпсису; і ще він думав про те, що відчуває себе чужинцем. Але він не згадував самотнього й загадкового Китайського Гордона в гирлі Темзи, якого бачив за часів своєї юності; кажуть, «китаєць» посивів за один день, поки чекав смерті в обложеному Хартумі.

Їжатець обійшов консульство, виглядаючи знайомих дипломатів: сера Чарлза Куксона, містера Гюета, месьє Жерара, гера фон Гартманна, кавалера Романо, графа де Зогеба і так далі, й так далі. Повний порядок. Зібралися всі почесні особи. Бракувало тільки російського віце-консула месьє де Вільє. І, як не дивно, австрійського консула, графа Хевенгюллера-Метша. Вони десь разом?

Він повернувся до сходів, де сидів розпачливий Гожийферт і плескав язиком про свої небувалі пригоди в Північній Африці. Дівчина розглядала його, затамувавши подих, й усміхалася. Їжатець подумав, чи не варто заспівати: «Чи це та дівчина, яка була з тобою в Брайтоні; хто, хто та хто ж, скажи мені, ця подружка твоя?»¹⁹⁰. Але натомість сказав:

- Я тут.

Гожийферт пожвавився і з відверто перебільшеним захопленням їх познайомив:

- Міс Вікторія Рен.

Їжатець усміхнувся, кивнув і почав нишпорити по кишенях, шукаючи цигарку.

- Здрастуйте, міс.

- Вона слухала про ту виставу, яку ми влаштували з доктором Джеймсоном і бурами¹⁹¹, - сказав Гожийферт.

- Ви разом були в Трансваалі, - зачудовано підхопила дівчина.

Із цієї дівчиною вже можна робити все, що завгодно, подумав Їжатець. Проси, що схочеш.

- Ми вже досить давно разом, міс.

Вона розквітла й розхвилювалася; зніяковілий Їжатець стиснув губи, його щоки зблідли. Її рум'янець нагадував захід сонця у Йоркширі або принаймні сумне видіння Домівки, яку ані він, ані Гожийферт не дозволяли собі згадувати - а якщо видіння таки з'являлося, начувайся, - тому при ній говорили однаково ухильно.

За спиною Їжатця почулося басисте гарчання. Гожийферт зіщулився і, слабо всміхаючись, пред-

ставив сера Аластера Рена, батька Вікторії. Те, що він не в захваті від Гожийферта, стало зрозуміло миттєво. Із ним була короткозора міцна дівчина років одинадцяти - сестра. Мілдред невдовзі повідомила Їжатцю, що вона приїхала до Єгипту збирати колекцію скам'янілостей; вона божеволіла через них не менше, ніж сер Аластер через величезні старовинні органи. Торік він об'їздив Німеччину й викликав невдоволення мешканців різних містечок із соборами тим, що наймав хлопчаків, змушував їх півдня гарувати, роздуваючи міхи, а потім їм недоплачував. Жажіття, додала Вікторія. Сер Аластер розповів, що на африканському континенті не знайдеш жодного пристойного органа (в чому Їжатець не мав жодних сумнівів). Гожийферт висловив свій захват шарманкою й запитав, чи доводилося серу Аластеру вправлятися в грі на цьому інструменті. Лорд у відповідь прогарчав щось зловісне. Краєм ока Їжатець зауважив графа Хевенгюллера-Метша, який вийшов із суміжної кімнати та щось мрійливо розповідав російському віце-консулу, тримаючи його під руку; месье де Вільє вставляв у розмову короткі грайливі вигуки. Ага, подумав Їжатець. Мілдред видобула із сумочки великий камінь і запропонувала Їжатцю його роздивитися. Це був камінь з викопним трилобітом; вона знайшла його неподалік від місця розташування давнього Фаросу. Їжатець не знав, що відповісти - це його вічна проблема. У мезоніні облаштували бар, тож він ледь не злетів вгору сходами, зголосившись принести пунш (а для Мілдред, звісно, лимонад).

Поки він чекав біля бару, хтось торкнувся його руки.

- Гарненька дівчинка. - Він повернувся і побачив, що цю фразу вимовив один з тих двох, що були в Бріндізі.

Наскільки Їжатець пам'ятав, за п'ятнадцять років це були перші слова, з якими хтось із них звернувся безпосередньо до нього. Він лише стурбовано подумав, чи не припасено цей фортель на випадок виняткової критичної миті. Узняв напої, янгольськи всміхаючись, розвернувся і почав спускатися сходами. Зробивши два кроки, він перечепився й упав: усе покотилося, застрибало, пролунав дзвін розбитого скла, а сходи забризкало лимонадом і пуншем із шаблі. В армії його навчили падати. Він несміливо поглянув на сера Аластера Рена, який підбадьорливо кивнув.

- Якось бачив, як це робить хлопець із мюзик-голу, - сказав він. - Але ви, Їжатець, значно кращий за нього. Щира правда.

- Давайте ще раз, - сказала Мілдред.

Їжатець дістав цигарку, припасену на випадок, якщо захочеться закурити.

- Як щодо вечері у Фінка? - запропонував Гожийферт.

Їжатець підвівся.

- Пам'ятаєш приятелів, яких ми зустріли в Бріндізі?

Гожийферт незворушно кивнув: жоден м'яз на його обличчі не здригнувся і не напружився; одне з його вмінь, яким Їжатець захоплювався. Та раптом:

- Ми йдемо додому, - це буркнув сер Аластер, різко смикнувши за руку Мілдред. - Поводьтєся добре.

Тож Їжатець виявив, що має бути компаньйоною. Він запропонував ще раз збігати по пунш. Коли вони піднялися в мезонін, людина Кротомолда вже зникла. Їжатець просунув носак між балясинами й швидко оглянув обличчя внизу.

- Немає, - сказав.

Гожийферт простягнув йому келих пуншу.

- Уже не можу дочекатися, коли побачу Ніл, - сказала Вікторія, - піраміди, Сфінкса.

- Каїр, - додав Гожийферт.

- Так, - погодився Їжатець, - Каїр.

Ресторанчик Фінка розташований якраз на іншому боці вулиці де Розетт. Вони дременули через вулицю крізь дощ, і плащ Вікторії наповнився вітром, як повітряна куля; вона сміялася, радіючи краплям. У залі була винятково європейська публіка. Їжатець упізнав кілька облич з венеційського корабля. Після першого келиха білого «Феслауера» дівчина розбалакалася. Безжурна й невимущена, вона вимовляла звук *o* з таким придигом, немовби зараз знепритомніє від кохання. Вікторія була католичкою, вчилася у монастирській школі неподалік від дому в містечку Лардвік-на-Фені. Це була її перша подорож за кордон. Вона багато говорила про релігію; колись давно вона думала про Сина Божого так, як будь-яка юна особа розмірковує про бажаного парубка. Але незабаром зрозуміла, що він аж ніяк не належить їй одній, а натомість утримує чималий гарем дівчат

у чорному, обвішаних вервицями. Неспроможна витримати таку конкуренцію, Вікторія за декілька тижнів полишила послушництво, але не саму церкву: статуї зі смутними обличчями, аромат свічок і лада ну та ще дядечко Івлін стали подвійним центром її безтурботної орбіти. Її дядько, колишній невгамований бурлака, раз на рік приїздив з Австралії, звідки замість подарунків привозив стільки незрівнянних байок, скільки сестри могли сприйняти. Вікторія не могла пригадати, щоб історії колись повторювалися. І головне, вона отримувала вдосталь матеріалу, щоб в проміжках між його візитами створювати власну уявну сферу впливу, з якою й у якій вона постійно грала: розвивала, досліджувала, маніпулювала. Особливо під час меси: адже осьде була сцена, вже готове драматичне поле, підхоже для вигадливої сівби. Дійшло до того, що Бог у неї носив крилатий капелюх і бився з тубільним дияволом десь на антиподах небесного склепіння - в ім'я і заради добробуту всіх Вікторій.

Якого ж розмаху сягає нині бажання когось пожаліти; Їжатець щоразу це відчував. Саме зараз він міг хіба що позирнути на Гожийферта і з певним захопленням подумати про те, якими огидними стають жалоці, коли в них загрузнеш: тож був геніальний хід - розповісти про Джеймсона. Цей знав, що треба. Він усе знає. Як і я.

Хтось має знати. Їжатець уже давно зрозумів, що жінки не мають монополії на так звану інтуїцію; у більшості чоловіків ця здібність дримає - вона роз-

кривається або болісно загострюється лише в таких професіях, як його. Але ж чоловіки – позитивісти, а жінки – здебільшого мрійниці, тому дар передбачення залишається переважно жіночим; тому так чи інак усім їм – Кротомолду, Гожийферту, двом з Бріндізі – доводилося частково бути жінками. Можливо, навіть встановлення порога співчуття, переступати який ніхто не наважувався, було своєрідним визнанням цього.

Але дечого, як-от заходу сонця в Йоркширі, не можна собі дозволяти. Їжатець збагнув це ще недосвідченим пташеням. До людини, яку треба вбити, або до людей, яким збираєшся заподіяти зло, жалю не відчуваєш. До агентів, із якими працюєш, також маєш відчувати лише нечітке *esprit de corps*¹⁹². Насамперед пам'ятай: не можна закохуватися. Якщо, звичайно, хочеш бути успішним шпигуном. У ранній юності Їжатець вів із собою бозна-яку відчайдушну боротьбу, але все ж залишився вірним згаданому кодексу. Подорослішавши, він навчився користуватися своїм метким розумом і був занадто чесним, щоб його приховувати. Він крав у вуличних торговців, у п'ятнадцять міг блискавично розкласти колоду, а міг і втекти, коли бійка видавалася недоцільною. Тож якимось, крадучись повз стайні чи провулками Лондона середини століття, він збагнув найважливіше правило «гри заради гри», яке визначало основний вектор 1900 року. Тепер він сказав би, що будь-який маршрут з усіма відгалуженнями, аварійними зупинками та стокілометровими оманливими

фінтами залишається тимчасовим або випадковим. Безумовно, він зручний і потрібний, але ніколи не вказує на приховану правду - що всі вони діють не в зрозумілій Європі, а радше на полишеній Богом території між тропіками дипломатії, які їм назавжди заборонено перетинати. Отже, йому довелося грати роль ідеального англійського колоніаліста, який, перебуваючи на самоті в джунглях, щоранку голиться, щовечора вдягається до званого обіду і відданий «Святому Георгію» та «Без пощадку»¹⁹³, неначе своїм коханим. У цьому, звісно, була своя цікава іронія. Так Їжатець сам собі показував язика, оскільки обидві супротивні сторони, його і Кротомолда, кожна по-своєму вже встигли вчинити непростиме: перейнятися місцевим духом. Ось і настав день, коли жоден з них уже не переймався, на який саме уряд працює. Неначе таким, як вони, вже годі уникнути - попри будь-які шалені злети та падіння - цієї запланованої на майбутнє Вирішальної Сутички. Щось мало відбутися: хтозна-що і навіть хтозна-коли - як дізнатися? У Криму, Шпіхерні, Хартумі¹⁹⁴ - яка різниця? Аж раптом у цьому процесі вони щось перестрибнули чи пропустили. Хтось засинає, втомившись від турбот, а тут: депеші до МЗС, парламентські резолюції; прокинувшись, він виявляє біля ліжка привида, який вишкірив зуби та щось торочить, до того ж він знає, що привид там і лишиться. Чи не тому вони сприйняли прийдешній апокаліпсис як нагоду для славної гультні чи як грандіозну можливість поглянути, як минає століття та водночас занепадають їхні кар'єри?

- Ви так на нього схожі, - саме казала дівчина, - на мого дядька Івліна: високий, гарний - о! - геть нічого спільного з мешканцями Лардвіка-на-Фені.

- Ха-ха, - спромігся видушити із себе Гожийферт.

Зачувши якусь млявість у його голосі, Їжатець лїниво подумав про те, хто вона - брунька чи квітка; чи, може, віднесена вітром пелюстка, яка летить сама собою. Важко було розрізнити - і щороку ставало важче. Він не знав, чи то до нього нарешті почала підкрадатися старість, чи то її покоління мало якусь ваду. Його однолітки брунькували, квітнули, а відчувши в повітрі хворобу, закривалися, наче деякі квіти під час заходу сонця. Чи є сенс її про це питати?

- Боже мій, - сказав Гожийферт.

Звівши очі, вони побачили змарнілу постать у вечірньому вбранні нібито з головою розсердженого яструба. Голова зареготала, але злісний вираз нікуди не зник. Вікторія аж забулькотіла від сміху.

- Це Гю! - радісно вигукнула вона.

- Він самий, - пролунав голос ізсередини. - Допоможіть мені зняти цю штуку.

Послужливий Їжатець став на стілець і допоміг Гю зняти маску.

- Гю Бонго-Шефтсбері, - безцеремонно сказав Гожийферт.

- Гармахіс¹⁹⁵, - Бонго-Шефтсбері вказав на порожню керамічну голову сокола. - Бог Геліополя і верховне божество Нижнього Єгипту. Річ справжня: маску використовували в древніх ритуалах.

Він сів поруч з Вікторією. Гожийферт спохмурнів.

- Буквально означає «Гор на обрії», його ще зображують у вигляді лева з людською головою. Як Сфінкса.

- О, - зітхнула Вікторія, - Сфінкс.

Вона видавалася такою зачарованою, що це спантеличило Їжатець: гоже чи таки негоже так захоплюватися цими єгипетськими богами-покручами? Її ідеалом повинен бути або чоловік, або вже справжній сокіл, але ж не оця мішанина.

Вони вирішили не замовляти лікери, а зупинитися на «Феслауері», яке хоч і було немарочне, зате коштувало лише десять піастрів.

- Як далеко ви збираєтеся спускатися Нілом? - запитав Їжатець. - Містер Гожийферт казав, що вас цікавить Луксор.

- Гадаю, це абсолютно неосвоєна територія, сер, - відповів Бонго-Шефтсбері. - Відтоді, як Гребо¹⁹⁶ в дев'яносто першому році розкопав гробницю фіванських жерців, там практично не велося серйозних робіт. Звичайно, варто подивитися на піраміди в Гізі, але все це неймовірно застаріло після того, як років шістнадцять-сімнадцять тому містер Фліндерс Пітрі¹⁹⁷ дослідив їх уздовж і впоперек.

- Уявляю, - пробурмотів Їжатець.

Звісно, ці дані можна було запозичити з будь-якого бедукара. Їжатець був певен, що принаймні ця активність і цілеспрямована зацікавленість в археології призведе до того, що сер Аластер сказиться ще до завершення круїзу, організованого агентством Кука. Хіба що Бонго-Шефтсбері, як Їжатець і Гожийферт, не мав наміру їхати далі Каїра.

Їжатець наспівував арію з «Манон Леско», поки Вікторія кокетувала відразу з обома його сусідами, намагаючись не віддавати перевагу жодному. Людей у ресторані поменшало, а в консульстві на іншому боці вулиці було темно, і лише в горішніх кімнатах ще світилося два-три вікна. Можливо, за місяць вогонь буде в усіх вікнах; можливо, весь світ буде у вогні. Планується, що шляхи Маршана і Кітченера перетнуться під Фашодою в районі Бер-ель-Абіяд, десь за сорок миль від витоку Білого Нілу. Лорд Лансдаун¹⁹⁸, голова військового відомства, у таємній депеші, спрямованій до Каїра, передбачав, що зустріч відбудеться 25 вересня: і Їжатець, і Кротомолд бачили це повідомлення. Зненацька обличчя Бонго-Шефтсбері пересмикнулося, немов через тік; і з відставанням секунд у п'ять Їжатець здогадався - скоріше інтуїтивно чи тому, що підозрював археолога, - хто саме стоїть в нього за спиною. Гожийферт, пригнічено й занепокоєно кивнув, але сказав доволі приязно:

- Лепсіус¹⁹⁹, вітаю. Втомилися від клімату Бріндізі?

Лепсіус. Їжатець навіть не знав його імені. Гожийферт, звісна річ, знав.

- Термінові справи викликали мене до Єгипту, - просичав агент.

Гожийферт смакував букетом вина. Але раптом промовив:

- А ваш супутник? Ми так сподівалися знову його побачити.

- Поїхав до Швейцарії, - відповів Лепсіус. - Гори, свіжі вітри. Одного дня досить, щоб відчути огиду до цього Півдня.

Вони ніколи не брешуть. Хто його новий напарник?

- Хіба що поїхати досить далеко на південь, - сказав Гожийферт. - Гадаю, якщо досить далеко спуститися по Нілу, можна повернутися до первісної чистоти.

Помітивши, що в Бонго-Шефтсбері почався тік, Їжатець не зводив з нього очей. Тепер його худе, хворобливе, як і тіло, обличчя, не виражало геть нічого; але раз схибивши, він змусив Їжатця пильнувати за ним.

- Але ж там діє закон диких звірів? - запитав Лепсіус. - Жодного права власності, лише боротьба, і переможець отримує все. Славу, життя, владу і власність - усе.

- Можливо, - сказав Гожийферт. - Зате у нас в Європі цивілізація. На щастя. Закон джунглів скасовано.

Незабаром Лепсіус ретирувався, висловивши сподівання, що вони знову зустрінуться в Каїрі. Гожийферт був певен щодо цього. Бонго-Шефтсбері, як і раніше, сидів нерухомий і непроникний.

- Дивний джентльмен, - сказала Вікторія.

- Хіба дивно, - зумисно недбало спитав Бонго-Шефтсбері, - віддавати перевагу чистоті, а не бруду?

Так. Їжатець втомився від самовихвалянь ще десять років тому. Гожийферт ніби зняковів. Так: чистота. Як після потопу, тривалого голоду, землетрусу. Чистота пустелі: білі кістки, кладовище загиблих культур. Так Армагеддон вичистить старий будинок Європи. Чи не робило це Їжатця поборником самих лише хитросплетінь, мотлоху і покидьків? Він згадав, як кілька років тому в Римі вночі відвідував

зв'язкового, що жив за борделем неподалік від Пантеону. Кротомолд особисто стежив за ним, ставши на чати біля вуличного ліхтаря. Посеред бесіди Їжатець ризикнув визирнути у вікно. Якась шльондра саме пропонувала себе Кротомолду. Розмови не було чути, проте можна було спостерігати, як повільна лють перекошує Кротомолдове обличчя, перетворюючи його на застиглу маску гніву; було видно, як він заніс тростину й почав методично бити дівчину, аж поки вона, геть обдерта, не завалилася біля його ніг. Їжатець першим подолав заціпеніння, відчинив двері та майнув на вулицю. Коли він підбіг до дівчини, Кротомолда вже не було. Він машинально її заспокоював, можливо, через абстрактне почуття обов'язку, поки вона ридма ридала, уткнувшись у його твідовий піджак.

- *Mi chiamava sozzura*, - лише це вона змогла вимовити: він назвав мене бридкою.

Їжатець спробував забути цей епізод. Не тому, що йому було огидно, просто ця історія виявила його жахливу ваду: нагадала, що він ненавидів не Кротомолда, а збочене уявлення про те, що таке чистота; не дівчині він тоді співчував, а її людській природі. Йому спало на думку, що доля вибирає дивних агентів. Кротомолд якось міг любити й ненавидіти вибірково. Здавалося, що все перевернулося догори дригом, адже Їжатець вважав за необхідне вірити в те, що коли вже хто призначив себе рятівником людства, то й любити це людство йому, ймовірно, слід лише абстрактно. Адже варто спуститися до рівня ін-

дивіда, і твоя висока мета втрачає чистоту. Відраза до збочень окремої людини може викликати лавиноподібну апокаліптичну лють. Як люди Кротомолда не стали б щиро турбуватися про його добробут, так і він ніколи не дійшов би до того, щоб їх ненавидіти. А гірше те, що Їжатцю не судилося це перевірити; натомість він так і лишиється невмілим Кремоніні, що співає партію де Гріє, виражаючи почуття згідно з суворо вирахованим музичним договором. Кремоніні, що ніколи не зійде зі сцени, де запал пристрастей і ніжність - то лише форте й піано, де Паризькі ворота в Ам'єні накреслені з математичною точністю й освітлені акуратними вогнями рампи. Він згадував свій виступ під полудневим дощем: він, як і Вікторія, потребував відповідних декорацій. Здавалося, що все надто європейське надихало його досягати висот беззмістовності.

Було вже пізно; лише двоє-троє туристів ще сиділи в різних кінцях кімнати. Вікторія зовсім не виказувала втоми, Гожийферт і Бонго-Шефтсбері сперечалися про політику. За два столики від них нетерплячий офіціант валандався туди-сюди. Витончена статура і витягнутий вузький череп свідчили, що він копт, і Їжатець усвідомив, що офіціант був єдиним неєвропейцем, якого вони побачили за весь час, поки тут сиділи. Будь-який подібний дисонанс слід негайно помічати; Їжатець знову схибив. Він ще не при звичаївся до Єгипту, мав ніжну шкіру, а тому уникав єгипетського сонця, немовби щонайменша засмага могла надати йому рис вихідця зі Сходу.

Країни за межами Континенту хвилювали його лише тією мірою, якою могли вплинути на долю Європи; ресторан Фінка для нього мало чим відрізнявся від забігайлівки «Voisin»²⁰⁰.

Нарешті компанія встала, розрахувалася і вийшла. Вікторія побігла через вулицю Шарифа-паші вперед до готелю. З проїзду в австрійське консульство з-за їхніх спин з гуркотом виїхав закритий екіпаж і швидко зник у вологій пітьмі вулиці де Розетт.

- Хтось дуже поспішає, - зауважив Бонго-Шефтсбері.

- Точно, - сказав Гожийферт. І потім мовив до Їжатеця: - На Gare du Caire²⁰¹. Поїзд відходить о восьмій.

Їжатець побажав усім доброї ночі й повернувся до свого *pied-à-terre*²⁰² в турецькому кварталі. Такий вибір житла нічого не порушував: він вважав Порту²⁰³ частиною західного світу. Їжатець заснув, читаючи старенький пошарпаний том «Антонія і Клеопатри» і розмірковуючи над тим, чи й досі можна підпасти під чари Єгипту: його тропічну ірреальність, його дивних богів.

О 7:40 він стояв на платформі Gare і спостерігав за тим, як службовці турагентства Кука і Гейза звалюють у купу валізи та дорожні скрині. За двома рядами колій зеленів невеликий парк з пальмами й акаціями. Їжатець сховався в тіні вокзальної будівлі. Незабаром прибула решта. Він зауважив, що Бонго-Шефтсбері та Лепсіус обмінялися ледь помітними знаками. Ранковий експрес зупинився саме навпроти якоїсь бійки на платформі. Їжатець обернувся поглянути на Лепсіуса, який переслідував араба, що, ма-

буть, поцупив його валізу. Гожийферт уже встиг втрутитися. Його світлу шевелюру скуйовдив вітер, поки він мчав через платформу. Він наздогнав араба в дверній проймі, відібрав валізу і здав злодія гладкому поліцейському в тропічному шоломі. Отримавши валізу назад, Лепсіус мовчки позирнув на Гожийферта своїми зміїними очима.

У потязі компанія розділилася по двох сусідніх купе. Вікторія, її батько та Гожийферт опинилися в тому, що межувало із заднім майданчиком. Їжатець відчував, що сер Аластер більше радів би його компанії, однак хотів упевнитися в Бонго-Шефтсбері. Потяг рушив назустріч сонцю о восьмій годині п'ять хвилин. Їжатець відкинувся назад, слухаючи базікання Мілдред про мінералогію. Бонго-Шефтсбері не промовив ані слова, поки потяг, проїхавши повз Сіді-Габер²⁰⁴, не повернув на південний схід.

Тоді він спитав:

- Ти ще граєш в ляльки, Мілдред?

Їжатець витріщився у вікно, зрозумівши, що станеться щось неприємне. Він побачив процесію темних верблюдів з погоничами, що повільно рухалася по насипу вздовж якогось каналу. На віддалі білили маленькі вітрила барж.

- Граю, коли не шукаю камені, - відказала Мілдред.

Бонго-Шефтсбері провадив далі:

- Закладаюсь, що в тебе немає ляльок, які вмiли б ходити, говорити та стрибати на скакалці. Чи таки є?

Їжатець намагався зосередитися на групі зледащілих арабів вдалині на насипі: вони випарювали

сіль з озера Мареотіс²⁰⁵. Поїзд мчав щодуху. Незабаром Їжатець загубив арабів далеко позаду.

- Ні, - із сумнівом в голосі відповіла Мілдред.

Бонго-Шефтсбері вів далі:

- А ти хоч раз бачила таких ляльок? Вони дуже гарні, а всередині у них працює годинник. Вони все вміють робити ідеально, бо такий механізм у них всередині. Вони геть не подібні до справжніх хлопчиків і дівчаток. Справжні діти плачуть, погано поводяться, не бажають слухатися. Ляльки набагато кращі.

Праворуч тепер були жовтуваті бавовняні поля й хати-мазанки. Вряди-годи який-небудь фелак плентався до каналу по воду. Боковим зором Їжатець стежив за довгими й змарніло-нервовими руками Бонго-Шефтсбері, що спокійно лежали на колінах.

- Звучить дуже добре, - сказала Мілдред.

Хоч вона й розуміла, що її заговорюють, голос дівчини затремтів. Можливо, її щось налякало у виразі обличчя археолога.

Тепер Бонго-Шефтсбері спитав:

- Хочеш побачити таку ляльку, Мілдред?

Це було вже занадто. Адже він звертався до нього, Їжатця, а дівчинку просто використовував. Навіщо? Щось тут було не так.

- А вона у вас із собою? - боязко поцікавилася дівчинка.

Пересилиючи себе, Їжатець відірвався від вікна і глянув на Бонго-Шефтсбері.

Той посміхнувся:

- О, так.

Він підтягнув рукав піджака, щоб зняти запонку. Почав засукувати рукав сорочки. Потім показав дівчинці оголену по лікоть руку. Їжатець відсахнувся, встигнувши подумати: хай мене качка копне, Бонго-Шефтсбері божевільний.

На внутрішньому боці незасмаглого передпліччя був вшитий чорний блискучий мініатюрний електричний перемикач; тумблер міг бути в двох положеннях. Тонкі срібні дроти відходили від клем угору по руці й зникали під рукавом.

Молодь зазвичай легко вірить у страхітливе. Мілдред затремтіла.

- Ні, - сказала вона, - ні, ви не лялька.

- Але я лялька, - посміхаючись, запротестував Бонго-Шефтсбері. - Мілдред. Ці дроти йдуть у мій мозок. Коли перемикач стоїть у цьому положенні, я поводжуся так, як оце зараз. А якщо поставити отак...

Дівчинка відсахнулася і закричала:

- Папа!

- ...то я працюю на електриці, - заспокійливим тоном пояснював Бонго-Шефтсбері. - Просто й зрозуміло.

- Припиніть, - сказав Їжатець.

Бонго-Шефтсбері різко повернувся до нього.

- Чому? - прошепотів він. - Чому? Через неї? Переймаєшся через її переляк, так? Або через себе?

Їжатець неохоче відступив.

- Не слід лякати дитину, сер.

- Основні принципи. Та йди ти.

Здавалося, він образився і ледь не плакав.

У проході почувся шум. І тоді ж скрикнув від болю Гожийферт. Їжатець підхопився, відштовхнув Бонго-Шефтсбері та поквапився в коридор. Двері на задній майданчик були прочинені: перед ними билися, сплівшись тілами й вчепившись один в одного, Гожийферт і якийсь араб. Їжатець побачив, як блиснуло дуло пістолета. Він обережно подався вперед, кружляючи й обираючи зручну мить. Коли шия араба виявилася незахищеною, Їжатець різко копнув його в горло, влучивши в трахею. Араб упав на підлогу. Гожийферт підібрав пістолет. Важко дихаючи, відкинув чуба:

- Дяка.

- Той самий? - запитав Їжатець.

- Ні. У залізничній поліції хлопці свідомі. Та й, знаєш, їх реально розрізняти. Це інший.

- Тоді прикриємо його.

Він глянув на араба.

- *Ауз е. Ма тхафш мінні.*

Араб повернувся до Їжатця, спробував посміхнутися, але очі мав зацьковані. На горлі синіла мітка. Говорити він не міг. З'явилися занепокоєні сер Аластер і Вікторія.

- Напевно, це друг того хлопця, якого я схопив на Gare, - невимушено пояснив Гожийферт. Їжатець допоміг арабу підвестися.

- *Рух.* Повертайся. Щоб більше тебе не бачили!

Араб відразу зник.

- Ви його що - відпустите? - обурився сер Аластер.

Гожийферт відрізнявся великодушністю. Він виголосив невеличку промову про милосердя і «підста-

вити другу щоку», що Вікторія сприйняла доброзичливо, зате її батька мало не знудило. Усі знову зайняли місця у своїх купе, хоча Мілдред вирішила залишитися з сером Аластером.

За півгодини потяг зупинився в Даманхурі²⁰⁶. Їжатець побачив, як Лепсіус виходить за два вагони попереду і заходить до станційної будівлі. Навколо розкинулися зелені простори дельти. За дві хвилини вийшов той самий араб і навскоси майнув до дверей буфету; там він зіткнувся з Лепсіусом, що виносив пляшку вина. Араб потирав слід на шиї і, мабуть, щось хотів сказати Лепсіусу. Агент люто поглянув на нього і дав запотиличника.

- Ніякого бакшишу, - заявив він.

Їжатець сів зручніше і заплющив очі, навіть не поглянувши на Бонго-Шефтсбері. Й ані пари з уст. Потяг знову рушив. Отже. Що ж вони називають чистим? Це аж ніяк не дотримання Правил. Хіба що вони змінили курс. Вони ніколи раніше не вели такої нечесної гри. Чи це означало, що зустріч у Фашоді виявиться важливою, може, навіть Тою самою? Він розплющив очі та поглянув на Бонго-Шефтсбері, який поринув у книгу «Промислова демократія» Сідні Джея Вебба²⁰⁷. Їжатець знизав плечима. Були часи, коли його побратими-професіонали вчилися ремеслу на практиці. Вивчали шифри, розгадуючи їх, обдурювали митників, а деяких супротивників убивали. Нове покоління читало книжки: це були хлопці, сповнені теорії та (як він вирішив) віри лише в досконалість власного внутрішнього механізму. Він здригнувся,

згадавши перемикач із врубним контактом, що присмоктався, неначе комаха-паразит, до руки Бонго-Шефтсбері. Кротомолд, мабуть, був найстарішим активним агентом, але в питаннях професійної етики вони з Їжатцем таки належали до одного покоління. І тому Їжатець сумнівався, що Кротомолд схвалив би молодика навпроти.

Двадцять п'ять миль проїхали мовчки. Експрес проминав ферми, які виглядали дедалі заможнішими; феллахів, які дедалі швидше працювали на полях; маленькі фабрики, безліч стародавніх руїн і високі квітучі тамариски. Ніл розлився: вдалині виднілася блискуча мережа каналів і невеличких повноводих ставків, створених задля зрошування пшеничних і ячмінних полів, що тягнулися аж до обрію. Поїзд підійшов до рукава Нілу під назвою Розетта; перетнув його по довгому й вузькому металевому мосту, увійшов на територію вокзалу Кафр-ез-Зайят²⁰⁸, де й зупинився. Бонго-Шефтсбері згорнув книгу, підвівся і вийшов з купе. За кілька секунд увійшов Гожийферт, тримаючи за руку Мілдред.

- Йому здалося, що ти хочеш поспати, - сказав Гожийферт. - Я мав би здогадатися. Я забалакався із сестрою Мілдред.

Їжатець пирхнув, заплющив очі й провалився в сон ще до того, як поїзд рушив далі. Прокинувся він, коли до Каїра лишалося півгодини.

- Усе спокійно, - повідомив Гожийферт.

Далеко на заході окреслилися піраміди. Ближче до міста почали з'являтися сади та вілли. Поїзд дістався центрального вокзалу Каїра десь опівдні.

Невідь-як Гожийферт і Вікторія примудрилися опинитись у фаєтоні та виїхати раніше, ніж решта компанії спустилася на платформу.

- Хай мені, - здивувався сер Аластер, - що то було, викрадення чи втеча?

Бонго-Шефтсбері походжав із геть обдуреним виглядом. Виспавшись, Їжатець почувався ніби на відпочинку.

- *Арабієх*, - радісно вигукнув він.

Гуркітливо підкотила напіврозвалена строката карета на чотири особи, і Їжатець вказав на фаєтон:

- Два піастри, якщо їх наздоженете.

Візник посміхнувся; Їжатець поквавпно заштовхав усіх у карету. Сер Аластер заперечував, бурмочучи щось про містера Конана Дойла. Бонго-Шефтсбері зареготав, і вони галопом подалися по крутій кривій ліворуч через міст ель-Лемун, а далі стрімголов по Шаріа Баб ель-Хадід. Мілдред гримасувала туристам, які йшли пішки або їхали на віслюках, сер Аластер невпевнено всміхався. Їжатець бачив, що у фаєтоні попереду крихітна і витончена Вікторія тримає Гожийферта під руку й відкидає голівку, дозволяючи вітру грати її волоссям.

Екіпажі прибули до готелю «Шепард» майже одночасно. Усі, крім Їжатця, попрямували до будівлі.

- Зареєструй мене, - гукнув той Гожийфертові, - мені треба побачити друга.

«Друг» виявився швейцаром готелю «Вікторія», за чотири квартали на південний захід. Поки Їжатець сидів на кухні, сперечаючись про дичину зі скаженим шеф-кухарем, з яким познайомився в Каннах, швейцар

перетинав вулицю, щоб з чорного ходу потрапити в британське консульство. За п'ятнадцять хвилин він вийшов з консульства і попрямував до готелю. Невдовзі на кухню надійшло замовлення на ланч. У слові «*crème*» була помилка, і воно читалося як «*chem.*»; «*Lyonnaise*» написали без *e* на кінці²⁰⁹. Обидва слова підкреслено. Їжатець кивнув, подякував усім і вийшов. Він зловив візника, проїхав до кінця вулиці Шаріа ель-Магхрабі, перетнув розкішний парк і незабаром опинився перед будівлею «*Crédit Lyonnais*»²¹⁰. Поруч була маленька аптека. Він зайшов туди й запитав про лауданум²¹¹, рецепт на який він приніс учора. Йому простягнули конверт, він перевірів вміст і знову зловив екіпаж. Їм з Гожийфертом додали по п'ятдесят фунтів: гарна новина. Тепер обидва зможуть жити в «Шепарді».

У готелі вони взяли розшифровувати інструкції. У МЗС не підозрювали про підготовку замаху. Звісно. Звідки їм знати, коли їх хвилює тільки одне нагальне питання: хто контролюватиме долину Нілу. Їжатець задумався про те, що сталося з дипломатією. Він знав людей, які працювали під керівництвом Пальмерстона, скромного й веселого старого, для якого праця була забавою у піжмурки, коли щодня хтось когось ловить і торкається, а тебе самого може торкнутися холодна рука Привида.

- Отже, ми самі по собі, - зауважив Гожийферт.

- Ага, - погодився Їжатець. - Гадаю, працюватимемо так: станемо на місце злодія, щоб його зловити. Самі придумаємо, як розібратися з Кроумером. Звичайно,

ретельно зважимо всі кроки. Тож хай їм навіть випаде нагода, ми будемо на місці вчасно та перешкодимо.

- Влаштувати облогу на генерального консула, - з ентузіазмом додав Гожийферт, - як на дичину. Чому ми не зробили цього, ще коли...

- Облиш, - завершив розмову Їжатець.

Тієї ночі Їжатець найняв кеб і до самого ранку катвся містом. Кодована інструкція наказувала лише чекати слухного часу: Гожийферт скористався цим і поїхав з Вікторією на виставу італійського театру просто неба в саду Езбекія. Уночі Їжатець побував у Quartier Rosetti²¹² в однієї дівчини, коханки дрібного клерка з британського консульства; у торговця коштовностями на вулиці Мускі, який фінансував махдистів, а тепер, коли рух зазнав краху, намагався ретельно приховувати свої симпатії; у незначного естета, який через проблеми з наркотиками втік з Англії в країну, що не видавала злочинців, до того ж він був далеким родичем слуги Рафаеля Борга, британського консула; а ще в сутенера Варкумяна, який стверджував, що знає кожного каїрського найманого вбивцю. О третій ранку, поспілкувавшись з цією приємною компанією, Їжатець повернувся до свого номера. Біля дверей він завагався, бо почув за ними якісь рухи. Залишалося тільки одне: наприкінці коридору було вікно, а зовні - карниз. Їжатець скривився. Але ж усім відомо, що шпигуни постійно видираються вгору по карнизах, що височіють над вулицями екзотичних міст. Почуваючись останнім дурнем, Їжатець виліз на карниз. Глянув униз: легіти довелося

б футів п'ятнадцять у непевні кущі. Він позіхнув і бадьоро, хай і незграбно, почав просуватися до рогу будівлі. Там карниз звужувався. Ставши однією ногою на один карниз, а другою - на інший так, що ріг будівлі розділяв його від брів до живота навпіл, він раптом втратив рівновагу й зірвався. У польоті він - так уже сталося - вилаявся, а потім з гуркотом гепнувся в чагарник і перекинувся. Поворушив пальцями. Лежачи, викурив півцигарки, потім звівся на ноги та побачив біля свого вікна дерево, на яке було легко залізти. Пихкаючи та сиплячи прокльони, він поліз нагору; сів верхи на одній з гілок і зазирнув усередину.

Гожийферт лежав на ліжку Їжатця з дівчиною, і в світлі вуличних ліхтарів її тіло видавалося змарнілим і білим. На тлі цієї білизни очі, рот і пипки видавалися маленькими темними синцями. Вона колихала Гожийферта, огорнувши його біляву голову мережею або мерезивом сплетених пальців, а він плакав, вкриваючи її груди прожилками сліз.

- Пробач, - повторював він, - Трансвааль, поранення. Мені сказали, нічого серйозного.

Їжатець і гадки не мав, як це могло статися, і почав перебирати варіанти: (а) Гожийферт виявив благородство, (б) насправді він імпотент, а тому збрехав Їжатцю про довгий список своїх перемог, (в) він просто не мав наміру зв'язуватися з Вікторією. У будь-якому разі Їжатець, як завжди, почувався зайвим. Він завис ні в сих ні в тих, тримаючись однією рукою за гілку, поки недопалок не припик йому пальці, і Їжатець знову неголосно вилаявся. Усвідомивши, що та

лайка була насправді не через недопалок, він розхвилювався. І не лише через слабкість Гожийферта. Він зістрибнув у кущі й влігся там, розмірковуючи, де проходить його межа, пишаючись, що тримається її уже двадцять років служби. І хоча дзвіночки були й раніше, він підозрював, що вперше оголилася його справжня вразливість. Поки він лежав навznak у кущах, його раптом охопив забобонний жах. Упродовж кількох секунд він, здається, зрозумів: це точно Той самий. Апокаліпсис, безумовно, почнеться у Фашоді, якщо такої причини, як ця, виявилось досить, щоб він так ясно відчув власний близький апокаліпсис. Але незабаром поступово, з кожною новою затяжкою до Їжатця став повертатися звичний самоконтроль; нарешті він підвівся і, злегка похитуючись, поплентався спочатку до дверей готелю, а потім угору до свого номера. Цього разу він вдав, ніби загубив ключі, і знічено постукав, щоб дівчина мала час зібрати одяг і втекти до себе через міжкімнатні двері. Коли Гожийферт відчинив, Їжатець відчув збентеження, з яким уже зжився.

У театрі давали «Манон Леско». Наступного ранку, стоячи під душем, Гожийферт намагався співати «Donna non vidi mai»²¹³.

- Припини, - попросив Їжатець.

- Ти не хочеш почути, як це треба виконувати? - заревів Гожийферт. - Сумніваюся, що ти здатен чисто заспівати бодай «Та-ра-ра-бум-ді-я».

Та Їжатець і не сперечався. Він вирішив піти на безпечний компроміс.

- *A dirle io t'amo*, - весело заспівав він, - *a nuova vita l'anima mia si desta*²¹⁴.

Вийшло жахливо; складалося враження, ніби він колись працював у мюзик-голі. Але ж він точно не був де Гріє! Де Гріє, лише побачивши ту молоду леді у вікні диліжанса, що їде з Арраса, вже зрозумів би, що має статися. Цей шевальє не дозволяв собі фальстартів чи хибних випадів, не розгадував загадок, не мав вести подвійну гру. Їжатець йому заздрих. Одягаючись, він насвистував арію. Картина слабкості, побачена вночі, знову розквітла перед його очима. Він подумав: якщо я перейду межу, то назад шляху вже не буде.

О другій годині того самого дня генеральний консул вийшов з парадних дверей консульства і сів в екіпаж. Їжатець спостерігав за ним з вікна порожнього номера на третьому поверсі готелю «Вікторія». Лорд Кроумер був чудовою мішенню, проте цим не міг скористатися жоден найнятий ворогом убивця, поки друзі Їжатця були на сторожі. Археолог забрав Вікторію та Мілдред на екскурсію базарами та гробницями халіфів. Гожийферт тим часом сидів у закритому ландо коло самого вікна. Він обережно (як побачив Їжатець) поїхав за екіпажем консула, тримаючись на безпечній відстані. Їжатець вийшов з готелю і пішки попрямував по Шаріа ель-Магхрабі. На наступному розі він побачив праворуч церкву, де голосно лунав орган. Керуючись якоюсь раптовою примхою, він зайшов. Так і є - по клавішах тарабанів сер Аластер. Далекому від музики Їжатцю знадобилося хвилин п'ять, щоб усвідомити, з яким внутрішнім спусто-

шенням виконавець нівечив клавіші та педалі. Музика померejala крихітний простір готичної будівлі заплутаним жилкуванням, що формувало дивні пелюстки. Це був буйний і якийсь південний листяний орнамент. Голова і пальці його не слухалися, чи тому, що він погано піклується про чистоту своєї доньки або про чистоту взагалі, чи то через музичну форму, чи то винен сам Бах - і чи Бах це був? Але звідки міг те знати трохи пошарпаний іноземець Їжатець, який не тямив у музиці. Однак і він зміг піти лише тієї миті, коли музика різко урвалась і в церкві було чути самі відлуння. Тільки тоді він непомітно вийшов на сонце, поправивши шийну хустку, немов у цьому й полягала різниця між цілісністю й розпадом.

Увечері Гожийферт доповів, що лорд Кроумер геть нічого не зробив заради власної безпеки. Їжатець, ще раз усе з'ясувавши з тим далеким родичем слуги, дізнався, що поголос уже ширився. Він знизав плечима і назвав генерального консула недоумком; завтра ж уже 25 вересня. Об одинадцятій він вийшов з готелю й екіпажем вирушив до *Brauhaus*²¹⁵, розташованої за декілька кварталів на північ від саду Езбекія. Він сів за порожній столик біля стіни. Грав акордеон, і Їжатець заслухався плаксивою мелодією, напевно, такою ж старою, як Бах. Заплющив очі, цигарка звисала в нього з рота. Офіціантка принесла мюнхенське пиво.

- Містер Їжатець. - Він звів очі. - Я за вами стежила. Він кивнув і всміхнувся; поруч сіла Вікторія.

- Папа вмере, якщо дізнається. - Вона зухвало дивилася йому просто в очі.

Акордеон замовк. Офіціантка поставила на стіл два пива «Крюгер».

Він прикусив губу на знак прихованого співчуття. Вона шукала і знайшла в ньому жіночі риси; перша з цивільних, хто це побачив. Він вирішив не вдаватися в розпити про те, як вона дізналася. У вікно вона його помітити не могла. Їжатець сказав:

- Сьогодні вдень він був у німецькій церкві та грав Баха, ніби той Бах - все, що в нього лишилося. Тож, можливо, він здогадався.

Вона схилила голову, на її верхній губі білили вусики від пивної піни. На іншому боці каналу пролунав слабкий свист експреса, який ішов до Александрії.

- Ви любите Гожийферта? - наважився спитати Їжатець.

Він ще ніколи не заходив так далеко: на цій території він турист. Зараз Їжатець не відмовився б від путівника Бедекера сердешними справами. Її шепіт майже потонув у новому потоці акордеонових сліз: так. Значить, Гожийферт сказав їй... Їжатець повів бровами, вона похитала головою: ні. Цікаво, коли так одне одного розумієш - завдяки самому лише безсловесному мерехтінню.

- Хай там як, але я здогадалася, - сказала вона. - Можете мені не вірити, але мушу зізнатися. Це правда.

Як далеко можна заглибитися, перш ніж... Безнадійно. Їжатець:

- Чого ж ви тоді від мене хочете?

Вона: намотує кучерики на пальці, не дивлячись на нього. Хвильку помовчавши, відповідає:

- Нічого. Тільки розуміння.

Якби Їжатець вірив у чорта, він сказав би: тебе підіслали. Повертайся і скажи тому, тим, хто тебе заслав, що це марно. Акордеоніст упізнав у Їжатцеві й дівчині англійців.

- Якби диявол сина мав, - задержувато проспівав він німецькою, - Пальмерстон ним легко б став.

Декілька німців у кав'ярні засміялися, а Їжатець здригнувся: пісні було щонайменше півстоліття. Але дехто досі її пам'ятає.

Між столиками прокладав собі шлях Варкумян. Запізнився. Побачивши його, Вікторія перепросила і попросилася. Варкумян коротко відзвітував: нічого не відбувається. Їжатець зітхнув. Залишалося одне. Залякати саме консульство: нехай будуть насторожі.

Тож наступного дня вони влаштували серйозну «облаву» на Кроумера. Їжатець прокинувся в поганому настрої. Він приліпив руду бороду, натягнув перламутрово-сірий циліндр і попрямував до консульства, вдаючи ірландського туриста. Там було не до нього, тож його виставили за двері. Гожийферт придумав дещо краще:

- Кинемо бомбу! - вигукнув він.

На щастя, його уявлення про снаряди було таким же приблизним, як його влучність. Замість того щоб безпечно впасти на газон, бомба крізь вікно влетіла в консульство, через що одна дурненька

прибиральниця зчинила істерику (хоча бомба, звичайно, була несправжньою), а Гожийферта ледь не арештували.

Опівдні Їжатець прийшов на кухню готелю «Вікторія» і застав там повний розгардіяш. Зустріч у Фашоді відбулася. Ситуація перетворилася на Кризу. Засмучений, він вискочив на вулицю, зупинив екіпаж і рвонув на пошуки Гожийферта. За дві години він виявив, що Гожийферт досі спить у номері готелю, де Їжатець його й залишив. Лютуючи, він вилив на голову Гожийферта глечик крижаної води. У дверях з'явився, шкірячи зуби, Бонго-Шефтсбері. Їжатець жбурнув у нього порожнім глеком, але той встиг зникнути в коридорі.

- Де генеральний консул? - добродушним сонним голосом запитав Гожийферт.

- Одягайся! - заревів Їжатець.

Вони розшукали коханку секретаря, яка ліниво розляглася на сонечку і чистила мандарин. Вона повідомила, що Кроумер збирався о восьмій бути в опері. Що буде до цього, вона не могла сказати. Вони вирушили до аптекаря, однак той не отримував жодних нових вказівок. Коли вони мчали крізь сад, Їжатець запитав, що роблять Рени. Гожийферт відповів, що вони, здається, у Геліополі.

- Що, в біса, тут з усіма коїться? - волів знати Їжатець. - Ніхто нічого не знає!

До восьмої робити було нічого, тому вони пили вино, сидячи на терасі кафе. Єгипетське сонце вже сідало і сяло яскраво, але чомусь загрозливо. Ніде ані тіні. Страх, який підкрався до Їжатця позамигну-

лої ночі, тепер розповзався щелепою й підступав до скронь. Навіть Гожийферт видавався знервованим.

За чверть восьма вони підійшли до театру, придбали квитки в партер, вмостилися й чекали. Незабаром з'явився генеральний консул зі свитою і сів неподалік. Лепсіус і Бонго-Шефтсбері зайшли з різних боків і зайняли свої місця в ложах. Утворився кут у 120°, вершиною якого був лорд Кроумер.

- Подбайте, - сказав Гожийферт, - щоб нас підвищили.

Четверо поліцейських пройшли центральним проходом і поглянули на Бонго-Шефтсбері. Той вказав пальцем на Їжатця.

- Та Боже ж ти мій, - простогнав Гожийферт.

Їжатець заплющив очі. Так, це він дав маху. Сталося те, що буває, коли зробиш грубу помилку. Поліцейські оточили їх і стали, виструнчившись.

- Гаразд, - сказав Їжатець. Вони з Гожийфертом підвелися, і їх вивели з театру.

- Ваші паспорти, будь ласка, - попросив один з поліцейських.

Вітерець доніс до них перші бадьорі акорди увертюри. Вони йшли вузькою стежкою, двоє поліцейських позаду, двоє - попереду. Про знаки вони, звісно, домовилися не один рік тому.

- Я хочу бачити британського консула, - сказав Їжатець і крутнувся, дістаючи старий пістолет, розрахований на один постріл.

Гожийферт наставив пістолет на двох інших. Поліцейський, який зажадав їхні паспорти, сердито на них поглянув.

- Нас не попередили, що вони озброєні, - обурився другий.

Поліцейських знешкодили чотирма методичними ударами по голові й відтягли в підлісок.

- Дурний хід, - буркнув Гожийферт, - нам ще пощастило.

Їжатець уже біг назад до театру. Вони злетіли нагору, перестрибуючи через дві сходинки, й почали шукати порожню ложу.

- Сюди, - гукнув Гожийферт. Вони прослизнули всередину й опинилися майже навпроти ложі Бонго-Шефтсбері. Значить, поруч Лепсіус.

- Пригнись, - звелів Їжатець.

Вони пригнулись і визирнули між двох невеличких позолочених балясин. На сцені Едмондо і студенти кепкували зі збудженого романтика де Гріє. Бонго-Шефтсбері перевіряв, чи наладований його мініатюрний пістолет.

- Приготуйся, - прошепотів Гожийферт.

Ріжок форейтора сповістив про наближення диліжанса. Карета з гуркотом і скрипом в'їхала на заїжджий двір. Бонго-Шефтсбері підняв пістолет. Їжатець сказав:

- Лепсіус. Сусідні двері.

Диліжанс підстрибнув і спинився. Їжатець навів зброю на Бонго-Шефтсбері, потім повільно перевів дуло вниз і праворуч, націлюючись на лорда Кроумера. Йому спало на думку, що для нього зараз могло б все закінчитися і не довелося б більше турбуватися про Європу. То була болісна мить непевності.

Тож наскільки серйозно вони налаштовані? Може, реальніше було їм протистояти, а не мавпувати тактику Бонго-Шефтсбері? Як на дичину, сказав тоді Гожийферт. Манон допомогли вийти з екіпажа. Де Гріє, прочитавши в її очах свою долю, завмер, наче йому ноги до землі прикипіли. У Їжатця за спиною хтось стояв. У цю мить безнадійної любові він різко озирнувся і побачив Кротомолда - змарнілого, неймовірно старого, з огидною, хоч і співчутливою усмішкою на обличчі. Їжатець, панікуючи, повернувся і навмання вистрілив чи то в Бонго-Шефтсбері, чи то в лорда Кроумера. Він не бачив, та й не був певен, у кого саме хотів вцілити. Бонго-Шефтсбері сховав пістолет у піджак і зник. У коридорі сталася сутичка. Їжатець відштовхнув старого, вибіг з ложі та побачив Лепсіуса, який саме вирвався від Гожийферта і чкурнув до сходів.

- Будь ласка, дорогий друже, - задихаючись, сказав Кротомолд. - Не переслідуйте їх. Ви в меншості.

Їжатець добіг до горішньої сходинки.

- Троє проти двох, - пробурмотів він.

- Та більше. Два боси - мій та його, - а ще підлеглі...

Їжатець завмер.

- Ваш хто?

- Я теж виконую накази. - У голосі старого пролунали вибачливі нотки. Потім з ностальгійним поспіхом він додав: - Хіба ви не знаєте, що Ситуація цього разу серйозна, ми всі задіяні...

Розлючений Їжатець озирнувся.

- Іди геть, - закричав він, - іди геть і здохни.

І лише тоді в його голові промайнув невиразний здогад, що їхній теперішній обмін репліками нарешті був вирішальний.

- Сам великий бос, - зауважив Гожийферт, коли вони збігали сходами. - Кепські справи.

За сто ярдів попереду Бонго-Шефтсбері й Лепсіус застрибували в екіпаж. Дивно, що не надто спритний Кротомолд таки знайшов найкоротший шлях. Він з'явився у дверях ліворуч від Їжатця й Гожийферта та приєднався до своїх.

- Хай їдуть, - кинув Гожийферт.

- Хто це тут наказує?

Не чекаючи відповіді, Їжатець знайшов фаєтон, заскочив всередину, вони розвернулись і помчали навздогін. Гожийферт схопився і застрибнув на ходу. Вони галопували вулицею Шаріа Каміль-паші, розлякуючи віслюків, туристів і драгоманів²¹⁶. Перед готелем «Шепард» вони ледь не наїхали на Вікторію, яка вийшла на вулицю. Поки Гожийферт допомагав їй піднятися, вони втратили десять секунд. Їжатець не міг заперечувати. Знову вона про все дізналася. Він щось прогавив. І лише почав усвідомлювати, що його десь жахливо зрадили.

Це вже не битва один на один. Та й чи колись була такою? Лепсіус, Бонго-Шефтсбері й решта виявилися не просто знаряддями або фізичними доповненнями Кротомолда. Усіх їх залучено; всі були зацікавлені й діяли як єдине ціле. Згідно з наказами. Чиїми наказами? Якоїсь людини? Він сумнівався: у нічному небі над Каїром він побачив схожу на

яскраву галюцинацію (це могла бути й низка хмар) криву у формі дзвона й згадав, що нібито вже бачив це в підручнику з математики для співробітників МЗС. На відміну від Костянтина²¹⁷ перед битвою, він не міг дозволити, щоб ця дуга раптом перетворилася на знак - надто пізно. Лишалось тільки тихцем лаяти себе за сильне бажання вірити, навіть у цей період історії, в можливість поединку за всіма правилами дуелі. Але вони, ні, воно не дотримується правил. Самі статистичні коефіцієнти. Коли ж він перестав битися із супротивником і зіткнувся з Силою та Кількістю?

Крива дзвону нагадує графік нормального розподілу, тобто розподілу Гаусса²¹⁸. Усередині - невидимий язичок. Подзвін був по (хоча він заледве підозрював) Їжатцю.

Екіпаж попереду різко завернув ліворуч і попрямував до каналу. Там він знову повернув ліворуч і понісся вздовж вузької смужки води. Виповзла половинка місяця - гладка і біла.

- Їдуть до мосту через Ніл, - сказав Гожийферт.

Вони проїхали повз палац хедива і прогуркотіли через міст. Під ними текла темна і в'язка річка. На іншому березі вони повернули на південь і прискорилися, розсікаючи місячне світло між Нілом і територією віце-королівського палацу. Перед кам'яною взяли праворуч.

- Хай мені біс, це ж дорога до пірамід, - вигукнув Гожийферт. Їжатець кивнув:

- Десь п'ять з половиною миль.

Вони повернули, проїхали повз в'язницю і поселення Гізі, зробили гак, перетнули залізничні колії та попрямували точно на захід.

- О, - тихо сказала Вікторія, - побачимо Сфінкса.

- У місячному сяйві, - додав Гожийферт, скривившись.

- Відчепися від неї, - перепинив його Їжатець.

Далі вони їхали мовчки, потроху скорочуючи розрив. Навколо виблискувала мережа зрошувальних каналів. Обидва екіпажі минули селища фелаків і водяні колеса. Навкруги панувала ніч і не було чути ані шереху, крім скрипу ресор і цокоту копит. І ще вітру, який вони здіймали. На краю пустелі Гожийферт сказав: «Наздоганяємо».

Дорога пішла вгору. Захищена від пустелі п'ятифутурою стіною, вона, петляючи, здіймалася ліворуч. Екіпаж, що їхав попереду, раптом нахилився і вдарився об стіну. Звідти видряпалися пасажири та залишок шляху долали вгору пішки. Їжатець далі рухався по кривій і зупинився десь за 100 ярдів від великої піраміди Хеопса. Кротомолда, Лепсіуса і Бонго-Шефтсбері не було видно.

- Пошукаємо, - сказав Їжатець. Вони завернули за ріг піраміди. Сфінкс лежав, підібгавши лапи, за 600 ярдів південніше.

- Трясця, - промовив Гожийферт.

- Он вони, - показала пальчиком Вікторія і крикнула: - Біжать до Сфінкса.

Вони стрімголов побігли по нерівній землі. Кротомолд, вочевидь, підвернув щиколотку. Двоє супутників йому допомагали. Їжатець дістав пістолет.

- Захищайся, старий, - вигукнув він.

Бонго-Шефтсбері обернувся і вистрелив.

- Усе ж таки - що будемо з ними робити? - запитав Гожийферт. - Відпустимо?

Їжатець не відповів. За кілька хвилин вони загнали агентів Кротомолда в глухий кут з правого боку від великого Сфінкса.

- Кидай, - прохрипів Бонго-Шефтсбері. - У тебе пістолет на один постріл, а в мене револьвер.

Свій пістолет Їжатець не перезарядив. Він байдуже знизав плечима, посміхнувся і жбурнув зброю в пісок. Позаду стояла Вікторія й захоплено роздивлялася навислого над ними лева, людину чи бога. Бонго-Шефтсбері засукав рукав сорочки, показавши перемикач, і переключив тумблер. Наче хлопчак. Лепсіус стояв у тіні, Кротомолд усміхався.

- Отже, - сказав Бонго-Шефтсбері.

- Відпусти їх, - сказав Їжатець.

Бонго-Шефтсбері кивнув.

- Інших це не стосується, - погодився він. - Це твої з Босом справи, так?

Ого, подумав Їжатець, справді? Навіть зараз він, наче де Гріє, досі мав ілюзії. Їжатець ніколи не міг припустити, що так пошиється в дурні. Гожийферт взяв Вікторію за руку, і вони подалися геть до екіпажа. Дівчина так і прикипіла блискучими очима до Сфінкса.

- Ти кричав на Боса, - виголосив Бонго-Шефтсбері. - Ти сказав: йди геть і здохни.

Їжатець сховав руки за спиною. Було діло. Чи не на це вони чекали? Цілих п'ятнадцять років? Не відаючи,

він переступив якусь межу. Тепер він покруч, нечистий. Їжатець обернувся подивитися, як іде Вікторія, така ніжна і прихильна до свого Сфінкса. Покруч, подумав він, - це просто інший спосіб сказати «людина». Зробивши останній крок, ти не можеш лишитися чистим, ніщо не лишається чистим. Це було майже так, ніби вони вишукували Гожийферта, бо той вранці переступив межу на Gare du Caire. І тепер Їжатець, накричавши на Боса, зіграв свою фатальну роль на сцені любові або милосердя. І дуже швидко зрозумів, на що насправді накричав. Усе - і роль, і зрада - зійшло нанівець. Звелось до нуля. Може, як і завжди? О Боже. Він знову повернувся до Кротомолда.

Може, це його Манон?

- Ви були хорошими ворогами, - сказав він на решті.

Пролунало якось неправильно. Якби він мав більше часу, часу на вивчення нової ролі...

Їм цього й було треба. Гожийферт почув постріл і, обернувшись, побачив, що Їжатець падає на пісок. Гожийферт скрикнув і помітив, що вся трійця розвертається і йде геть. Можливо, вони рушать прямісінько в Лівійську пустелю і йтимуть, поки не опиняться на березі якогось моря. Потім, похитавши головою, він повернувся до дівчини. Взяв її за руку, і вони пішли до фаетона. Шістнадцять років по тому він був, звичайно, в Сараєво - пробирався крізь наговп, що зібрався вітати ерцгерцога Франца Фердинанда. Ширилися чутки про вбивство, про ймовірну іскру, через яку спалахне апокаліпсис. Гожийферт

мав там бути і, по змозі, запобігти цьому. Тепер він був згорблений і мав обмаль волосся. Час від часу він стискав руку свого останнього завоювання, вусатої барменші-білявки, що описувала подружкам Гожийферта як простацького англійця, так собі в ліжку, але любителя тринькати гроші.

ТАЄМ- НА ІНТЕГ- РАЦІЯ

Надворі дощило, то був перший жовтневий дощ, кінець косовиці й осінньої пишноти; прозоре світло, незмінна погода, завдяки якій ще кілька вихідних тому в Беркширах²¹⁹ було повно ньюйоркців, що приїжджали подивитися, як дерева міняться в сонячному сяйві. Сьогодні ж навпаки: субота і дощ - паскудне поєднання. Удома Тім Сентора саме чекав десятої години та гадав, як непомітно проскочити повз матір. Гровер призначив зустріч на десяту, тож уже був час іти. Тім скрутився калачиком у старій пральній машині, що лежала на боці в комірчині; слухав, як риштаком стікає дощова вода і розглядав бородавку на пальці. Бородавка з'явилася два тижні тому і досі не зникла. Нещодавно мати водила його до лікаря Слотропа, він намазав бородавку чимось червоним, вимкнув світло і сказав:

- А тепер подивимося, що буде, коли я запалю мою чарівну фіолетову лампу.

На вигляд лампа була не надто чарівною, однак, коли доктор її ввімкнув, бородавка засяяла яскравим зеленим кольором.

- О, чудово, - сказав доктор Слотроп. - Зелена. Значить, сама зникне, Тіме. Без варіантів.

Але коли вони виходили, доктор тихо - однак Тім уже вмів розбирати шепіт - сказав його матері:

- Сугестивна терапія допомагає в половині випадків. Якщо бородавка сама не зникне, приведіть його ще раз і тоді спробуємо рідкий азот.

Повернувшись додому, Тім відразу побіг до Гровера, щоб запитати, що означає «сугестивна терапія». Він знайшов його в підвалі, де той займався черговим винаходом.

Гровер Снодд був трохи старшим за Тіма і вважався геніальним хлопчиком, хай і з деякими застереженнями. Геніальний хлопчик зі своїми вадами. Наприклад, його винаходи не завжди працювали. А торік він вигадав одну непевну справу: за десять центів робив усім домашнє завдання. Однак його надто швидко викрили. Вони якось дізналися (згідно з Гровером, завдяки «кривій», яка показувала, наскільки добре кожен може вчитися), що саме він стояв за всіма тими відмінними оцінками, які почали одержувати діти. «Із законом середніх чисел не посперечаєшся, - сказав Гровер, - і з кривою теж».

Вони почали всерйоз обробляти його батьків, щоб ті перевели сина до іншої школи. Кудись. Абикуди. Хай Гровер і був спецом зі всіх шкільних тем - від вулканічних порід до набігів індіанців, - але

Йому, як вважав Тім, досі бракувало клепки, щоб приховувати, наскільки він розумний. Мав він таку слабкість: хизуватися розумом за будь-якої нагоди. Вирішуючи кому-небудь завдання на визначення площі трикутного двору, Гровер не міг стриматися і приплітав трохи тригонометрії, що півкласу і вимовити не могло, чи використовував інтегральне числення - ці слівця вряди-годи траплялись у коміксах про космічні подорожі, але так і залишились для них лише порожнім звуком. Однак Тім та інші ставилися до цього поблажливо. Чому б Гроверу не похизуватися? Йому інколи бувало важкувато. З однолітками не поговориш про вищу математику, та й взагалі про високі матерії. Гровер якось зізнався Тіму, що раніше обговорював зовнішню політику з батьком, поки одного вечора вони не пересварилися через серйозні розбіжності щодо Берліна.

- Я знаю, що їм треба робити, - кричав Гровер (він завжди кричав - на стіни або на будь-який масивний предмет, який опинився поблизу, щоб показати, що він навісніє не через тебе, а через той збільшений світ дорослих, який вони створили, переробили й обжили без нього, через їхню інерцію й упертість, які він міг подолати хіба що всередині себе, бо був ще замалий), - я точно знаю, що вони повинні робити!

Однак коли Тім поцікавився, що саме вони повинні робити, Гровер відповів:

- Неважливо. Ми посперечалися через щось неважливе. Але тепер ми з ним не розмовляємо - *оце*

важливіше. Тепер, коли я буваю вдома, батьки лишаться мене в спокої, а я їх.

Цього року він бував удома тільки на вихідних і щосереді. В інші дні він їздив за двадцять миль на різні курси та розмовляв з людьми про вищі матерії в коледжі, Беркширському чоловічому коледжі, створеному за зразком Вільямса²²⁰, тільки поменше. Школа перемогла, його позбулися. Вони не мали на нього часу, а ще хотіли, щоб кожен сам робив своє домашнє завдання. Очевидно, батько Гровера теж не заперечував проти цього, особливо після того, як вони віддалилися через Берлін.

- Це ж не тому, що він дурний чи злий, - кричав Гровер на родинну гасову лампу. - Ні. Гірше. Він розуміється на тому, чим я не переймаюсь. А я переймаюсь тим, що він ніколи не зрозуміє.

- Не второпаю, - сказав Тім. - Гей, Гровере, а що таке «сугестивна терапія»?

- Це як лікувати молитвою, - відповів Гровер. - Вони цим збираються вивести тобі бородавку?

- Ага.

Тім розповів йому про лампу і про червону штуку, яка світилася зеленим.

- Ультрафіолетова флуоресценція, - сказав Гровер, явно смакуючи слова, - ніяк не діє на бородавки. Доктор хотів, щоб подіяли замовляння, але тепер у нього нічого не вийде, я йому всі карти сплутав. - І він зареготав, катаючись по підвальной підлозі, немов його лоскотали. - Не спрацює. Воно зникає, коли саме схоче - оце й усе. Бородавки мають свій розум.

Гровер тішився щоразу, коли йому вдавалося розладнати плани дорослих. Тіму ніколи й на думку не спадало бодай спробувати з'ясувати чому. Та й Гровер заледве переймався власними мотивами.

- Вони думають, що я розумніший, ніж є насправді, - зважився він сказати одного разу. - Гадаю, вони якось по-своєму уявляють «геніального хлопчика» і те, яким він має бути. Вони бачили їх по телебаченню і хочуть, щоб і я був таким.

Тім згадав, що того дня Гровер нависнів, бо не спрацював його новий винахід. Натрієва граната з двома відділеннями (одне з натрієм, інше з водою), розділеними вибуховою мембраною. Коли натрій вступить у контакт з водою, буде величезний бабах. Але чи то мембрана була заміцна, чи то невідь-чому вибуху не сталося. А найгірше те, що Гровер саме тоді прочитав книжку Віктора Епплтона «Том Свіфт і його чарівна камера»²¹². Йому постійно і ніби випадково траплялися книжки про Тома Свіфта, хоча він згодом розробив цілу теорію про те, що то був чийсь задум, що це книжки натрапляли на *нього*, а не навпаки, і батьки та/або вчителі були до цього безпосередньо причетними. Книжки про Тома Свіфта здавалися прямим викликом, немовби очікувалось, що він змагатиметься з Томом, вигадуватиме ще кращі винаходи, зароблятиме на них ще більше грошей, та й вкладатиме їх мудріше, ніж Том Свіфт.

- Ненавиджу Тома Свіфта! - кричав Гровер.

- Та кинь ти читати ці книжки, - пропонував Тім.

Але Гровер не міг, намагався, та не міг спинитися. І щоразу жадібно поглинав нову, що вискакувала йому перед очі, ніби підсмажений хліб з невидимого і зловісного тостера. Вони були його згубною пристрастю; йому скрізь ввижалися повітряні військові кораблі, електричні гвинтівки.

- Це жахливо, - казав він, - цей хлопець - показушник і дивакувато розмовляє, до того ж він сноб і... - стукаючи себе по голові, щоб пригадати слово, - і расист.

- Хто?

- Пам'ятаєш, у Тома Свіфта є темношкірий слуга, якого звать Ерадیکейт Семпсон? Або просто Рад. Том до нього просто жахливо ставиться. Чи вони хочуть, щоб я, начитавшись цієї маячні, був таким самим?

- Може, й так, - збуджено сказав Тім, відразу все збагнувши, - можливо, вони хочуть, щоб ти так ставився до Карла. - Він мав на увазі Карла Баррінгтона, їхнього темношкірого знайомого. Його родина нещодавно переїхала сюди з Піттсфілда. Баррінгтони оселились у Нортумберлендських маєтках, новому житловому районі, відділеному занедбаним кар'єром і декількома полями жита від старої частини Мушваборо, де жили Гровер і Тім. Як і вони з Етьеном Шердлу²²², Карл просто божеволів від розіграшів і не лише полюбляв за ними спостерігати й сміятися, а й сам прагнув розіграти когось і вигадати новий жарт, тож вони вчотирьох постійно вешталися разом. Припущення, що Рад з книжки якось стосується Карла, спантеличило Гровера.

- А вони що - не люблять Карла? - запитав він.

- Не думаю, що саме його. Скоріше його маму і тата.

- Що вони такого зробили?

Тім зобразив на обличчі вираз «краще не питай».

- Піттсфілд - велике місто, - сказав він. - Хтозна, чим вони там займалися. Може, влаштовували «ігри в цифри»²²³.

- Схоже, ти передивився телевізора, - викрив його Гровер. Тім агакнув і розсміявся. Гровер запитав:

- А твоя мати знає, що ти гуляєш зі мною і з Карлом і ми, ну, той, клеїмо тут гуртом дурня?

- Я їй нічого не розповідав, - відповів Тім. - Вона мені не забороняла.

- І не розповідай, - сказав Гровер.

Тім і не збирався. Ні, Гровер не наказував, але було зрозуміло, що хай він вряди-годи й помиляється, та все ж знає набагато більше від кожного з них, і тому його слухалися. Якщо він казав, що бородавка не зійде, що вона має свій розум, то жодні фіолетові лампи й зелені флуоресценції в Массачусетсі не допоможуть. Бородавка залишиться.

Тім трохи непевно поглянув на бородавку, немовби вона справді мала власний розум. Якби він був на кілька років молодшим, дав би бородавці ім'я, однак він вже почав розуміти, що тільки маленькі діти дають імена різним речам. Тож він сидів у пральній машині, яка ще торік була для нього кабіною космічного корабля, слухав дощ і думав про те, як далі й далі старішатиме, до нескінченності, але

швидко урвав свої роздуми, поки вони не привели до думок про смерть, і вирішив сьогодні запитати Гровера, чи дізнався той щось нове про ту штуку, рідкий азот.

- Азот - це газ, - відповів йому Гровер. - Ніколи не чув, щоб він був рідким.

І все. Але, можливо, сьогодні він матиме ще щось. Ніколи не здогадаєшся, з чим він повернеться додому з коледжу. Якось він притягнув різнобарвну модель молекули протеїну, яка тепер зберігалася в їхньому лігві разом з японським телевізором, запасом натрію, купою старих автозапчастин зі звалища, що належить батькові Етьєна Шердлу, бетонним бюстом Альфа Лендона²²⁴, викраденим під час одного з щотижневих набігів у парк Мушваборо, зламанним стільцем у стилі Міса ван дер Роє²²⁵, урятованим з одного зі старих будинків, а також розрізненими частинами канделябрів, шматками гобеленів, тиковими балясинами та хутряним пальто, яке вони іноді надівали на шию бюста і ховалися всередині, як у наметі.

Тім викотився з машинки і якомога тихіше пішов на кухню поглянути на годинник. Уже було трохи за десять. Гровер сам ніколи не приходив вчасно, однак від інших завжди вимагав точності.

- Пунктуальність, - виголошував він, котячи це слово, ніби непереможний мармуровий камінець у дитячій грі, - не належить до твоїх визначних чеснот.

І лише встигнеш йому на це сказати «Га?», як Гровер уже забував про запізнення і переходив до справи. Ще одна якість, яка Тімові подобалася.

Матері у вітальні не було, телевізор вимкнений, і спочатку Тім подумав, що вона пішла. Він стягнув свій плащ з вішака в передпокої та попрямував до чорного ходу. Але тут почув, як мати набирає номер. Він обігнув кут і побачив її під сходами. Вона стояла, затиснувши блакитну слухавку «Принцес»²²⁶ між щелепою і плечем, однією рукою набирала номер, а другу тримала перед собою, стиснувши її в кулак так, що вона аж побіліла. Такого виразу на її обличчі, як оце тепер, Тім ніколи раніше не бачив. Трохи, як сказати, нервово? перелякане? – він не знав. Якщо вона його й помітила, то цього не виказала, хоча він досить шумно вовтузився. Гудки на іншому кінці дроту змовкли, і хтось відповів.

- Агов, ви, нігери, – раптом засичала його мати, – брудні нігери, забирайтеся з цього міста, повертайтеся у свій Піттсфілд. Шуруйте, поки у вас не почалися справжні проблеми.

І вона швидко поклала слухавку. Її стиснута в кулак рука тремтіла, а потім і друга, яка поклала слухавку, теж почала злегка тремтіти. Мати хутко повернулася, ніби олениця, що зачула його запах, і заскочила Тіма, що здивовано за нею спостерігав.

- А, це ти, – сказала вона, заусміхавшись, але її очі лишилися невеселими.

- Що це ти робила? – запитав Тім, хоча збирався сказати геть інше.

- О, та то був жарт, Тіме, – сказала вона, – розіграш.

Тім знизав плечима і попрямував до чорного ходу.

- Я пішов гуляти, - сказав він, не озираючись.

Він знав, що тепер мати його не затримуватиме, бо він її застукав.

Він побіг під дощем повз два бузкові кущі й гайнув схилом вниз по високій пожухлій траві. Уже за декілька кроків його кеди вимокли наскрізь. Дім Гровера Снодда з мансардним дахом, старіший за Тімів будинок, виглядав з-за величезного клена, ніби вітаючи Тіма. Коли Тім був молодшим, він вважав дім живою істотою і щоразу, підходячи, вітався з ним, ніби будинок і справді приязно визирав до нього з-за клена, граючись з давнім приятелем. Тім ще не подорослішав настільки, щоб остаточно відмовитися від цієї гри. Припинити в це вірити було б жорстоко щодо самого дому. Тож Тім, як і зазвичай, сказав: «Привіт, дім».

Дім мав обличчя, приємне старе обличчя з вікнами замість очей і носа, і здавалося, що він завжди усміхався. Тім підбіг до дому, на якусь мить ставши карликовою тінню супроти височезного доброзичливого обличчя. Дощ лив як з відра. Забуксувавши, Тім завернув за ріг до ще одного клена з дощечками, прибитими до стовбура. Раз послизнувшись, видерся нагору і по довгій гілці дістався до вікна Гровера. Ізсередини долинали свистячі електронні звуки.

- Грові, - гукнув Тім, постукавши у вікно. - Агов.

Гровер прочинив вікно і оголосив Тіму, що той має сумну схильність до загайності.

- Що? - не зрозумів Тім.

- Я щойно слухав хлопця з Нью-Йорка, - розповідав Гровер, коли Тім вліз до кімнати. - Щось дивне

сьогодні з небом, бо, той, ніяк не можу зловити навіть Спрінгфілд.

Гровер був радіоаматором. Він зібрав власний приймач-передавач і контрольну апаратуру. Не лише небо, а й гори були причиною примхливої поведінки радіохвиль. Коли Тім залишався ночувати у Гровера, він чув, як часом далеко за північ його кімната сповнювалася безтілесними голосами, які іноді долинали навіть з-за океану. Гровер любив слухати, але сам рідко передавав комусь повідомлення. Він пришпилив до стіни дорожню мапу і щоразу, почувши новий голос, робив позначку на мапі та вказував частоту. Тім ніколи не бачив, щоб Гровер спав. Хай коли Тім лягав спати, Гровер був на ногах: бавився з ручками налаштування, притискав до вух пару величезних гумованих навушників. Вряди-годи він вмикав репродуктор. У напівсні Тім чув, плутаючи сновидіння й дійсність, як хтось викликає копів на місце аварії, або просто вловлював якісь шуми чи тіні, що рухалися серед безгоміння; чув, як перемовляються таксисти, які мали зустрічати нічні поїзди - ці переважно буркотіли про каву або перекидалися пласкими жартами з диспетчером; чув уривки репортажу про матч шахістів; переговори капітанів буксирів через Голландські пагорби, які тягнули баржі з гравієм вниз по Гудзону; восени або взимку чув розмови дорожніх робітників, які допізна ставлять снігозахисні загорожі та розчищають дороги; час від часу чув торговельні судна у відкритому морі, коли та штука в небі, шар Гевісайда²²⁷,

опинявся в потрібному місці. Усе це спадало на нього, просотуючись у його сні та залюднюючи їх, тож уранці він ніколи не знав, що було справжнім, а що галюцинацією. І Гровер нічим не міг йому зарадити. Прокидаючись і ще не скинувши навали сновидінь, Тім запитував:

- Грові, що там зі зниклим ентом? Копи його знайшли?

Або:

- А що було далі з канадським лісорубом у човні-будинку на річці?

На що Гровер завжди відповідав:

- Я цього не пам'ятаю.

Коли Етьєн Шердлу теж залишався тут ночувати, вранці він згадував зовсім інше: чийсь співи, або доповіді в якийсь штаб спостерігачів за борсуками, або палкі суперечки напівіталійською щодо професійного футболу.

Етьєн теж мав сьогодні прийти. Щосуботи вранці приятелі збиралися на оперативну нараду. Можливо, він затримувався, тому що батько знову наказав йому щось зробити на звалищі. Етьєн був дуже гладким хлопчиком, який на телефонних стовпах писав своє ім'я як «80N»²²⁸, додаючи «ха-ха». Він робив це кольоровою крейдою або шматочком червіні, поцупленим у дорожніх робітників. Так само, як Тім, Гровер і Карл, Етьєн любив влаштовувати розіграші, але в нього це перетворилося на якусь одержимість. Якщо Гровер був генієм, Тім хотів стати тренером баскетбольної команди, а Карл міг би бути зіркою

в цій команді, то Етьєн бачив себе лише у професії, пов'язаній з розіграшами.

- Ти божевільний, - говорили йому хлопці. - Що це за професія? Бути коміком на телебаченні або клоуном, чи як?

А Етьєн, обійнявши кого-небудь за плечі (якщо бути насторожі, то можна збагнути, що він це робить не з приязні, а щоб скотчем причепити тобі на спину папірець з написом «МОЯ МАМА НОСИТЬ СОЛДАТСЬКІ ЧОБОТИ» або «КОПНИ МЕНЕ» зі стрілочкою), відповідав:

- Мій батько каже, що скоро все робитимуть машини. Що роботу можна буде знайти тільки на звалищах поламаних машин. А от жартувати машини *не зможуть*. Тому машини нас для цього і використовуватимуть - задля жартів.

Діти, мабуть, казали правду: можливо, Етьєн був трохи божевільним. Він ішов на ризик, на який більше ніхто не наважувався: проколював шини поліцейських машин, надягав водолазний костюм і замулював річечку, використовувану паперовою фабрикою для своїх потреб (якось Етьєн спинив на ній виробництво майже на тиждень); залишав дурнувати та майже безглузді записки з підписом «Фантом» на столі в кабінеті директорки, поки вона вела урок у восьмому класі, й подібне. Він ненавидів заклади. Його найбільшими ворогами та вічними мішенями його жартів були школа, залізниця й АБУ²²⁹. Етьєн зібрав коло себе гурток невдоволених, яких директорка, вичитуючи, незмінно називала «ненаучуваними» -

цього слова жоден з них не розумів, а Гровер не пояснював і лише скаженів, неначе когось назвали макаронником або нігером. Серед друзів Етьена були брати Мостлі, Арнольд і Керміт, які нюхали авіаційний клей, крали з крамниці мишоловки, а потім розважалися, кидаючи їх у зведеному стані один в одного десь на пустирі; ще - Кім Дюфе, струнка шестикласниця з екзотичною зовнішністю і білявим хвостиком до пояса із постійно забрудненим синім чорнилом кінчиком, яка була повернута на вибухонебезпечних хімічних реакціях та відповідала за поповнення запасів натрію в їхній схованці; Кім контрабандою вносила натрій з лабораторії мушваборовської середньої школи за мовчазної згоди свого любчика Гейлорда, закоханого в неї до нестями другокурсника, штовхача ядра і любителя молодняку; ще був Хоган Слотроп, син доктора, який у восьмирічному віці надто серйозно захопився пивом після вечері, а в дев'ять захопився релігією, зарікся пити та вступив до Анонімних алкоголіків - крок, що викликав схвалення поблажливого батька і прихильне ставлення місцевого відділення АА, бо там вирішили, що присутність дитини надихатиме інших; Нунцій Пассарелла, який почав з того, що в другому класі провіз на шкільному автобусі дорослу свиню, польсько-китайську свиноматку вагою у чверть тонни, щоб виступити з нею на конкурсі «Покажи й розкажи», і, не зупиняючись на досягнутому, заснував культ божевільної Сью Дангем²³⁰ на честь легендарної та прекрасної бурлачки, яка в ХІХ столітті блукала

цим пагірчастим краєм, підміняла немовлят, влаштувала пожежі й, у якомусь сенсі, була святою покровителькою всіх цих дітей.

- Де Карл? - запитав Тім, витерши голову одним зі светрів Гровера.

- У підвалі, - відповів Гровер. - Грає з ногами носорога. - Їх носили як чоботи й зазвичай надягали, коли випадав сніг. - А що?

- Моя мати знову... - Тіму було важко про це говорити, бо недобре скаржитися на власну матір, - дошкуляла їм по телефону.

- Дошкуляла батькам Карла?

Тім кивнув.

Гровер спохмурнів.

- Моя мати теж. Я чув, як вони про це говорили, ну, знаєш, - сказав він, тицьнувши пальцем у пару навушників, безпосередньо приєднаних до «жучка», який він торік встановив у спальні батьків, - я спочатку почув, як вони говорять про якісь рейсові проблеми і вирішив, що йдеться про справжні рейси, автобусні чи бозна-які.

- Вона знову їх назвала тим словом, - сказав Тім.

Саме тоді ввійшов Карл, хоч і без ніг носорога, проте усміхнений і спокійний, ніби у нього був свій «жучок» у кімнаті Гровера і він чув, про що вони розмовляли.

- Хочеш послухати? - запитав Гровер, кивком показуючи на аматорський приймач. - Мені вдалося зловити Нью-Йорк.

Карл агакнув, підійшов, надів навушники та почав крутити ручку налаштування.

- А ось і Етьєн, - сказав Тім.

Товстун бовтався за вікном, наче лискуча повітряна кулька. Його обличчя було ніби чимось змащене, а очі так і бігали.

- У мене дещо є, це реальна бомба, - повідомив Етьєн.

- Що? - запитав Тім, який досі трохи переймався думками про матір, а тому втратив пильність.

- Оце, - сказав Етьєн і вмазав його паперовим пакетом з дощовою водою, який ховав під сорочкою. Тім схопив його, і вони, борюкаючись, покотилися по підлозі. Гровер кричав: «Обережніше з приладами», а Карл з реготом піднімав ноги, коли вони підкочувались надто близько до нього. Коли хлопці зупинилися, Карл зняв навушники та клацнув вимикачем, а Грові сів на ліжку, схрестивши ноги, - це означало, що почалося засідання Внутрішньої хунти.

- Гадаю, почнемо з поточних справ, - сказав Гровер. - Що у тебе на цьому тижні, Етьєне?

В руках Гровера була планшетка із затискачем, яким він зазвичай ритмічно клацав, коли впадав у задуму.

Етьєн дістав із задньої кишені кілька складених аркушів і прочитав: «Залізниця. Один новий ліхтар і дві сигнальні петарди додано в арсенік».

- Арсенал, - пробурмотів Гровер, записуючи.

- Ага. Ми з Кермі ще раз підраховували кількість вагонів на станціях Фокстрот і Квебек. На Фокстрот прийшло сімнадцять вагонів, три товарні платформи з чотирьох тридцяти до...

- Цифри я пізніше запишу, - сказав Гровер. - Можемо ми щось зробити на цій ділянці дороги, чи там проходить забагато вагонів? Ось у чому питання.

- А, - сказав Етьєн. - Ну, рух там був доволі інтенсивний, Грові. - Він вишкірився і скосив очі на Карла й Тіма, що зареготали.

- Ти зможеш зробити вилазку пізніше? - роздратовано запитав Гровер. - Скажімо, ввечері близько дев'ятої?

- Не знаю, - сказав Етьєн. - Можна спробувати вислизнути та...

- Спробуй вислизнути, - сказав Гровер. - Нам потрібні нічні цифри також.

- Але ж він, тато, турбується про мене, - сказав Етьєн. - Справді турбується.

Гровер спохмурнів, подивився на планшетку, кілька разів клацнув затискачем і запитав:

- Гаразд, а що в школі? Що там нового?

- У мене в черзі вже декілька малюків, - сказав Етьєн, - першокласники. Вчителі на них завжди кричать. Кидаються крейдою. Усім кидаються. Один з них має доволі вправні руки, Грові. Треба б їм трохи потренуватися з натрієм. Але тут може бути клопіт.

Гровер звів очі.

- Клопіт?..

- Вони можуть спробувати його з'їсти. Один з них, - гигикнув Етьєн, - їсть крейду. Каже, що смачно.

- Гаразд, - сказав Гровер, - продовжуй шукати. Нам потрібні люди, Етьєн. Це дуже важлива ділянка. Ми маємо покінчити з чоловічою вбиральною. Це заради симетрії.

- Смерті? - запитав Тім, примружившись і наморщивши ніс. - А чому смерті, Грові?

Гровер пояснив йому значення слова. Потім на зеленій дошці, прикріпленій до стіни, намалював крейдою приблизний план шкільної будівлі.

- Симетрія, розрахунок часу, - прокричав він, - координатія.

- О, воно в мене у табелі є, - сказав Етьєн, - саме це слово.

- Правильно, - сказав Гровер. - Це означає, що на фізкультурі твої руки, ноги й голова працюють разом. Те саме й у нас: люди в такій банді, як наша, мають діяти, як частини тіла...

Але його вже ніхто не слухав. Етьєн розтягував пальцями рот; Тім і Карл по черзі лупцювали один одного в плече. Гровер дуже голосно клацнув за тискачем, і вони кинули пустощі.

- Ще щось, Етьєне?

- Це все. А, у вівторок буде засідання АБУ. Думаю знову відправити туди Хогана.

- Ти ж пам'ятаєш, - насилу вимовив Гровер, - що він зробив минулого разу.

Початкова ідея полягала в тому, що Хоган Слотроп краще за інших підходить для проникнення на засідання АБУ завдяки своєму досвіду відвідування зборів Анонімних алкоголіків. Гровер припускав, що Хоган має уявлення про те, як проходять збори дорослих. Це був його черговий прорахунок. І він цілий тиждень хвилювався, що неправильно оцінив ситуацію. Замість того, щоб тихенько і непомітно

сидіти в куточку і все записувати, на одному із засідань Хоган таки встряв у халепу.

- Я подумав, - розповідав він, - що не зашкодить підняти руку і сказати: «Мене звуть Хоган Слотроп, я вчуся в школі», а потім розповісти їм про навчання.

- Їм це нецікаво, - сказав Гровер.

- А моїй мамі цікаво, - сказав Хоган. - Вона щодня мене питає, що було в школі, і я їй розповідаю.

- Вона не слухає, - сказав Гровер. Вони викинули Хогана Слотропа із засідання АБУ, коли він попрямував до трибуни, щоб перевірити, чи вдасться йому прочитати «Дванадцять кроків» - програму дій Анонімних алкоголіків²³¹. Буквально викинули - він був неважкий, тож його легко підняли.

- Чому? - заволав Гровер.

- Бувають різні збори, - намагався пояснити Хоган. - В АБУ все інакше. У них там свої правила, і всі якісь дуже, дуже...

- Формальні, - припустив Гровер. - Офіційні.

- Ніби вони грають у якусь гру, про яку я до того не чув, - сказав Хоган. - В АА ми просто розмовляємо.

На наступне засідання АБУ Кім Дюфе нафарбувала губи, накрутила кучері на французький манер, начепила своє найвишуканіше вбрання і бюстгальтер нульового розміру - Кім так задурила матір, що та придбала його - і прийшла на засідання, де незле зіграла дорослу. Так вона стала їхньою новою вивідувачкою.

- Тож тепер, - підсумував Етьєн, - Хогану кепсько, бо його замінили дівчиськом.

- Мені подобається Хоган, - сказав Гровер, - зрозумійте мене правильно, хлопці. Але чи зможе він адекватно діяти в складно структурованій ситуації, - це єдине, що мене...

- Га? - одночасно запитали Тім і Карл.

Цей трюк вони навмисне вивчили, і він завжди спрацьовував, коли треба було спантеличити Гровера. Гровер знизав плечима, визнавши, що, можливо, це питання дисципліни, і дав Етьєну добро на те, щоб Хоган спробував ще раз. Наступним доповідав Тім. Його сферою були фінанси та тренування. У цей час усі були зайняті підготовкою до щорічного пробного прогону, що мав незабаром відбутися. Кодову назву операції «Спартак» Гровер запозичив з однойменного фільму. Одного разу він спеціально їздив у Стокбрідж²³², щоб подивитися цю кінокартину. Вона його так вразила, що ще місяць по тому Гровер щоразу, проходячи повз дзеркало, робив кірк-дагласівську²³³ міну. Операція «Спартак» проводилася вже втретє, тож це мав бути третій пробний прогін справжнього повстання рабів, однак її називали винятково операцією «А».

- Що значить «А»? - якимось запитав Тім.

- *Абаттуар*²³⁴, - відповів Гровер, зробившу кумедну міну. - Армагеддон.

- Показушник, - сказав Тім і одразу ж забув цю інформацію.

Щоб тренувати малюків, зовсім не обов'язково знати, що означає ця літера.

- Ну, що там вимальовується, Тіме? - запитав Гровер.

Тім відповідав без особливого захоплення.

- Без гарного макета, Грові, це не матиме сенсу.

- А тепер просто коротенько нагадай, про що йдеться, Тіме, - сказав Гровер, щось записуючи на планшетці, - зробимо все десь так само, як і торік?

- Так. Знову використаємо галявину Фаццо, накреслимо все, - він показав на ескіз на зеленій дошці, - в натуральну величину. Але тепер замість вапна використаємо кілочки та червоні прапорці, якими Етьєн розжився у дорожніх робітників.

Торік усе складалося чудово, поки малюки не дійшли до білого обрису шкільної будівлі. Там вони різко спинилися і почали черевиками вчовгувати вапно в траву. Пізніше на критичній нараді Гровер висунув гіпотезу, що, можливо, білі обриси на траві нагадали малюкам лінії, накреслені крейдою на зеленій дошці. Крім того, з вапном вони матимуть клопіт, коли «Спартак» завершиться і доведеться його стирати. А кілочки можна просто висмикнути. Кілочки краще.

- І все ж, - сказав Тім, - це не те саме. що справжні стіни. Навіть будівельний картон - не те саме. Бігма перетинати лінію і переконувати себе, ніби це двері - то таке. Потрібні справжні двері. Потрібні справжні сходи та справжні туалети, щоб кидати туди натрій, розумієш?

- Два роки тому ти так не вважав, - зауважив Гровер.

Тім знизав плечима.

- Просто тепер це вже не таке справжнє. Для мене. Звідки ми знаємо, що, коли настане мить, час «Ч», вони зроблять усе як слід? Особливо малюки?

- Ми не знаємо, - сказав Гровер. - Але ми не можемо собі дозволити побудувати справжній макет.

- У нас близько двадцяти п'яти баксів, - сказав Тім. - Малюки почали самі приходити та пропонувати той дріб'язок, який їм дають на молоко. Навіть ті, чия черга ще не надійшла, отак.

Гровер подивився на нього спідлоба.

- Ти їх силуєш віддавати гроші, Тіме? Мені такого не треба.

- Ні, Грові, присягаюся, вони самі віддають. Кажуть - уже декілька так сказало, - що вони в нас *вірять*. А деякі все одно не люблять молоко, тож вони не проти від нього відмовитися.

- Тільки дивись, щоб вони не надто захоплювалися, - сказав Гровер. - Учителі можуть здогадатися. Суть у тому, щоб мати приблизно однакові молочні гроші щодня, поступово і тихцем чергуючи малюків. Так денна виручка буде маленькою, зате постійною. Якщо почнуться дикі грошові коливання і кожен віддаватиме тобі свої п'ятицентовики, у вчителів відразу виникнуть підозри. Роби помаленьку. Як там інші прибутки? Як там наш скупник у Піттсфілді?

- Зараз він хоче меблі, - відповів Тім. - Але тут є складнощі. Ми можемо роздобути меблі в маєтку Велур, у будинку Розенцвайг і ще у двох-трьох місцях. Але як ми доставимо їх в Піттсфілд? Ніяк. До того ж він заборонив дзвонити йому за його рахунок.

- Пхе! - сказав Гровер. - Тоді його теж можна викреслити. Розумієш? Їм не можна довіряти. Коли

вони починають на тобі економити, значить, ти їм більше не потрібен.

- Угу, а як, - спробував вставити кілька слів Тім, поки Гровер не розійшовся, - щодо того макета?

- Ні і ще раз ні, - відказав Гровер. - Нам ці гроші потрібні для іншого.

Тім плюхнувся назад на килим і втупився у стелю.

- У тебе все, Тіме? Гаразд, тепер Карл. Що нового на забудові?

Карл відповідав за активність у Нортумберлендських маєтках, новому районі Мушваборо. Коли настане час, буде досить легко керувати старою частиною міста, але їх непокоїв цей новий район з торговим центром, супермаркетом, яскравою аптекарською крамницею, де продавалися маски до Гелловіна, і стоянкою, завжди вщерть заповненою машинами, навіть пізно ввечері. Коли будівництво тільки почалося - позаторішнього літа, - Тім і Етьєн ходили туди ввечері та до настання темряви грали на насипах, а потім крали лісоматеріали, зливали пальне з бензобаків грейдерів і бульдозерів, а іноді навіть били шибки, якщо на болоті Корроде досить голосно виспівували квакші та жаби. Хлопцям не подобалася ця забудова, не подобалася, що її називають «маєтками», коли кожна ділянка там була всього лише п'ятдесят на сто футів, що геть не скидалося на велич старих будинків «позолоченого віку»²³⁵ - справжніх маєтків, які оточували старе місто, немов створіння зі сновидінь, що вночі зусібіч підступають до ліжка, височезні й потайні, але водночас завжди поруч. Як і будинок Гровера, усі

Великі Будинки в маєтках мали власні обличчя, хай і без такої відкритої щирості мансардного даху: натомість вони мали таємничі, глибоко посаджені очі, обрамлені сухозлотими, викутими масками, щоки, татуйовані різнобарвними кахлями, величезні загратовані роти з рядами мертвих пальм замість зубів. Відвідати такий будинок було ніби повернутися в сон, а винесена звідти здобич ніколи не здавалася справжньою; вона однаково була видобута зі снів - хоч залиш її, щоб умеблювати лігво, хоч продай скупникові, як-от тому власнику антикварного магазинчика в Піттсфілді. Натомість у маленьких, присадкуватих і переважно однакових домівках Нортумберлендських маєтків ніщо не могло зацікавити або нав'язливо переслідувати, і роздобути там можна було хіба що найзвичайнісінькі предмети, що належать пробудженому повсякденному світу, - ті, за які арештовують копи, коли їх потягнеш. Там ти не відчував себе захищеним, там не було можливостей для потайного життя чи потойбічної присутності, ні дерев, ні таємних чи коротких стежок, ні підземних стоків, ні заростей, в яких можна було б облаштуватися, - там усе відкрите, помітне з першого погляду. Можна піти вперед чи назад, обійти ріг будівлі й попрямувати його безпечними та м'якими кривими вулиць ближче до центру району, однак ти повертаєшся, постійно повертаєшся до порожнього місця, де є лише похмура земля. Карл був одним з небагатьох дітей тамтешніх мешканців, з ким спілкувалися хлопці зі старого міста. Його робота полягала в тому, щоб прикликати підкріплення,

навертати до них нових людей і розвідувати ймовірне стратегічне значення перехресть, крамниць і подібного. Такий роботі не позаздриш.

- Було кілька телефонних дзвінків, - згадав Карл, коротко відзвітувавши про минулий тиждень. - Жартівники.

Він переказав дещо зі сказаного ними.

- Теж мені жарти, - сказав Етьен. - Що тут смішного? Зателефонувати людям, обізвати їх по-різному - це не розіграш. У цьому немає жодного сенсу.

- Що скажеш, Карле? - поцікавився Гровер. - Думаєш, вони щось запідозрили? Збагнули, що ми задумали?

Карл усміхнувся, і всі зрозуміли, що він збирається сказати.

- Ні, ми в безпеці. Поки в безпеці.

- Тоді навіщо дзвонити? - запитав Гровер. - Якщо не щодо операції «А», тоді нащо?

Карл знизав плечима і сів на місце, дивлячись на них так, ніби знав нащо, знав усе, геть усі таємниці, про які жоден з них навіть не здогадувався. Наче в Нортумберлендських маєтках справді була головна загадка, щось потайне, чому дотепер вдавалося від них вислизати, те, про що Карл розповість одного дня, винагороджуючи їх за винахідливі витівки, відважну протидію батькам, шкільні дотепи або, можливо, за щось таке, про що вони й не думали, але Карл, коли буде готовий, дасть їм це зрозуміти натяками, кумедними історіями або на позір випадковими змінами теми розмови.

- Наряду закінчено, - оголосив Гровер. - Ідемо до лігва.

Дощ ущух і перетворився на якусь пересувну мряку. Четвірка швидко злетіла з дерева на землю, пробігла через двір Гроверового будинку, проминула житловий квартал і пішла через поле, огинаючи прибиті дощем стіжки сіна. По дорозі за ними ув'язався гладкий басет на ім'я П'єр, який у сонячні дні спав посеред шосе місцевого значення, що ненадовго ставало Чікаді-стріт, коли проходило крізь Мушваборо. Однак дощ подіяв і на нього, надавши нових сил. Він упадав коло них, наче цуценя, і, гавкаючи, ніби намагався зловити язиком дощові краплі.

Опівдні було доволі похмуро, тож заходу сонця, ймовірно, ніхто й не побачить. Гір теж не було видно, бо хмари сьогодні пливли надто низько. Тім, Гровер, Етьєн, Карл і П'єр тінями промерехтіли через поле і вийшли на брудну дорогу з коліями, повними дощової води. Дорога через невеликий кряж зміїлася до лісу короля Юрйо²³⁶, названого так на честь європейського претендента на престол, який ще в середині 30-х утік сюди від затемнення, що почалося в Європі та його власній не надто справжній тіньовій державі, і, як свідчила оповідка, за відерце діамантів придбав усю цю земельну ділянку. Чому діаманти були саме у відерці, де, певно, їх не надто практично тримати, ніхто ніколи не пояснював. Говорили також, що у короля було три (деякі казали - чотири) дружини, одна офіційна, а решта морганатичні, а ще фанатично відданий йому ад'ютант, кавалерійський офіцер заввишки сім футів, із широкою бородою, у чоботях зі шпорами, із золотими

еполетами та пістолетом, який він завжди мав при собі, готовий вистрілити в будь-кого, особливо в хлопчиська, який вдерся в чужі володіння. Саме він привидом блукав цими землями. Офіцер досі тут жив, попри те, що його король давно помер, - принаймні всі так вважали; втім, ніхто його жодного разу не бачив, а лише чули тупіт його важких чобіт по опалому листю, серед стовбурів і кущів шипшини, коли в паніці тікали від нього. Втекти завжди вдавалося. Вони відчували, що їхні батьки знали значно більше про вигнання короля, але ефективно приховували це від дітей: так, десь опускалася темрява, всі тікали й починалася велика війна - але все це безіменне і недаване, зібране по частинках з підслуханих батьківських розмов, телефільмів, з уроків суспільствознавства, якщо їх випадково почуєш, із коміксів про морських піхотинців - але нічого виразного і конкретного; усе якесь закодоване, сутінкове, непоясненне. Тільки маєток короля Юрйо по-справжньому пов'язував дітей з тим імовірним катаклізмом, цьому сприяло й солдатське минуле їхнього переслідувача-сторожа.

Однак Внутрішній хунті він взагалі не дошкуляв. Вони вже багато років тому зрозуміли, що він їх не зачепить. Так було відколи вони обнишпорили весь маєток і ніде не побачили його явних слідів, а лише безліч неоднозначних. Це аж ніяк не спростовувало його існування, але означало, що вони знайшли ідеальне місце для свого лігва. Справжній чи вигаданий, велет-кавалерист став їхнім захисником.

Дорога йшла через сосняк, де високо серед гілок шумно пурхали куріпки. Крапала вода; черевики хлюпали по бруду. За соснами з'явилася галявина, яка колись була рівним, як протягла морська хвиля, газоном, але зараз там було повно бур'яну, кролячих нірок і високого жита. Як згадував батько Тіма, багато років тому, коли цією лісовою дорогою проїжджав екіпаж, на галявину з пагорба збігали павичі, розпускаючи свої яскраві хвости.

- А, ага, - сказав Тім, - як перед початком кольорової передачі. Тато, а коли ми купимо кольоровий телевізор?

- Чорно-білий теж непогано, - відповів батько, і на тому зась. Якось Тім запитав Карла, чи є у нього вдома кольоровий телевізор.

- Навіщо він мені? - здивувався Карл і одразу додав: - А! Ага.

І вибухнув сміхом. Тім не гірше за Етьєна, професійного коміка, знав, коли слухач здогадується про наступну фразу, а тому не став більше нічого говорити. Його здивував сміх Карла. Він не мав на увазі нічого смішного, та й запитання було сяке-таке логічне. Тім дійсно думав про Карла не тільки як про «кольорового», а й чомусь *взагалі* пов'язаного з кольором. Думаючи про Карла, Тім завжди уявляв його на тлі червоно-жовтавого листа нинішньої ранньої осені, а минулого місяця, коли Карл переїхав до Мушваборо і вони ще не потоваришували, Тім думав, що Карл, певно, має постійно носити із собою беркширську осінь, той Прекрасний Кольоровий

Світ. Навіть у сірість цього дня і місцевості, куди вони зайшли (ця місцина, здавалося, лишила частку свого світла в минулому), Карл вносив якусь осяйність, яскравість, що компенсує брак світла.

Вони звернули з дороги та крізь кущі азалії спустилися до берегів декоративного каналу, водотокової системи й острівців, споруджених наприкінці минулого століття, імовірно, це була спроба створити якусь мініатюрну чи іграшкову Венецію для нью-йоркського кондитерського магната Еллсворта Баффі, який першим почав будуватися на цьому місці. Як і більшість з тих, хто зводив палаци на цих пагорбах, він був сучасником Джея Гульда²³⁷ і його партнера - веселого беркширського крамаря Ювілейного Джима Фіска²³⁸. Одного разу, приблизно цієї ж пори року, Баффі влаштував бал-маскарад на честь кандидата в президенти Джеймса Дж. Блейна²³⁹, куди сам Блейн не потрапив через шторм і плутанину в розкладі поїздів. Ніхто за ним не сумував. Усі грошовиті особи з округу Беркшир зібрались у величезній бальній залі в неосяжній садибі Баффі з цукрової вати; вечірка тривала три дні, і за цей час сільську місцевість відвідали п'яні П'єро-блукачі, які білили в місячному світлі; бридкі борнейські орангутанги, які розносили глеки з місцевим самогоном; пишні та вишневогубі актриси, привезені з Нью-Йорка, у шовкових пелеринах, червоних корсетах і довгих панчохах; дикі індіанці, князі епохи Відродження, діккенсівські персонажі, строкаті бички, ведмеді з букетиками; уквітчані гірляндами дівчата, які алого-

рично зображали Вільне Підприємництво, Поступ і Просвіту; а також велетенський американський омар, який так і не простягнув клешню кандидату. Пішов сніг, і вранці останнього дня вечірки в каменярні знайшли ледве живу балерину в убранні Коломбіни; вона відморозила пальці на одній нозі так, що їх довелось ампутувати. Вона більше не танцювала, а в листопаді Блейн програв вибори, і про нього всі забули. Після смерті Баффі маєток купив канзаський грабіжник поїздів, який зав'язав зі злочинною діяльністю, а 1932 року його майже задарма продали власникам готельної мережі, яким забракло коштів його переобладнати, тож незабаром вони вирішили, що краще дістати відерце з діамантами короля Юрйо, ніж платити податки за це обтяжливе п'яте колесо. Тепер король теж відійшов у кращий світ, а будинок знову спорожнів, якщо не рахувати Хунту й одного ймовірного кавалерійського офіцера.

У заростях очерету сховалася плоскодонка, яку вони знайшли, залатали й охрестили пароплавом «Вітік». Приятелі вмостилися на борту, і Тім та Етьєн почали гребти. П'єр сидів, поклавши лапи попереду, неначе носова фігура. Десь нижче за течією стрибнула жаба, а дощ пунктиром малював на темній поверхні води. Вони пропливли під «липовими» венеційськими містками, у декількох з яких бракувало мостин, тож можна було поглянути вгору і побачити між дошками сіре небо; повз маленькі пристані, чії непросмолені палі прогнили та вкрилися зеленим слизом; повз відкриті альтанки з проржавілою

наскрізь обшивкою, яка хилиталася від найменшого вітерцю; повз роз'їдені корозією статуї прямоносих юнаків і дівчат з фіговими листочками, які тримали роги достатку, самостріли, ірреальні сірінги²⁴⁰, струнні інструменти, плоди граната, а ще розгортали свитки та пригорталися одне до одного. Невдовзі над верхів'ями голих верб з'явився Великий Дім, що вищав, поки вони наближалися, і з кожним помахом весел можна було розгледіти дедалі більше башточок, зубців і контрфорсів. Зовні будинок був у доволі паскудному стані: гонт здебільшого відвалився, фарба облущилася, на землі купою валявся розбитий шифер. Вікна вже багато років стояли вибиті через наскоки знервованих дітей, які мали себе вдвічі активніше заохочувати, щоб виступити супроти кавалерійського офіцера з пістолетом. І всюди запах старого - вісімдесятирічного - дерева.

Хлопчики прив'язали човен до залізної сходинки, втопленої в якусь подобу набережної, зійшли на берег і згуртовано посунули до бічного входу у Великий Дім. Незалежно від того, як часто вони приходили до лігва, перед входом до будинку в них щоразу виникало відчуття не правопорушення, а якоїсь урочистості. Треба було докласти зусилля, щоб зробити крок із зовнішнього світу до внутрішнього. Повітря всередині було задушливе, навіть важкий запах чинив спротив будь-яким вторгненням і повсякчас нагадував про себе, доки вони звідти не йшли. Ніхто не насмілювався про це говорити, хоча всі його відчували. Немов виконуючи ритуал, вони

спочатку презирались і зніяковіло усміхались, а лише потім поштовхом прочиняли двері в сутінки, які на них очікували.

У кімнатах вони йшли попід стінами, бо знали, що може трапитися, якщо пройти під підвішеним у центрі стелі запавутиненим флінтгласовим канделябром з товстими сталагмітами пилу на верхніх гранях. Дім був повен таких мовчазних заборон: глухих закутів, звідки на тебе могли вистрибнути; ділянок понівеченої підлоги, крізь які раптово можна провалитись у підземні темниці чи просто темряву, де нема за що вхопитися; дверей, збалансованих так, що вони тихенько зачинялися, коли за ними не стежиш. Від таких місць слід триматися подалі. Шлях до лігва нагадував захід у небезпечну гавань, сповнену рифів. Якби в будинок увійшло не четверо хлопців, а більше, це було б цілком безпечно; просто зграйка дітлахів бігає у старому домі. Якби їх було менше, вони не змогли б пройти далі першої кімнати.

Поскрипуючи, відлунюючи чи лишаючи темно-ребристі відбитки кедів на тонкому шарі вогкого пилу, Хунта заходила дедалі глибше в дім короля Юрйо: повз вставлені у простінки дзеркала, які відображали їхні темні та побляклі постаті та ніби утримували їхню частку як ціну за вхід; ішли далі крізь дверні пройми, завішені давнім оксамитом зі стертим ворсом, де візерунки скидалися на географічні мапи з морями та материками, які не вчили в школі; далі крізь буфетну, де вони колись давно знайшли кількадесятилітній ящик «Моксі»²⁴¹, у якому досі

лишилося дев'ять пляшок, одну з яких Кім Дюфе розбила об борт «Витоку» під час хрестин у день спуску на воду, а ще дві вони урочисто випили, святкуючи торішні відносно успішні «спартаківські» навчання і нещодавнє прийняття Карла Баррінгтона до зграї; потім сходами вниз між двох порожніх винних стелажів у порожні майстерні з порожніми робочими столами та неробочими електричними розетками, які в темряві звисали над головою, наче павуки без лапок; і нарешті дісталися до найпотаємнішого осердя дому, кімнатки зі старовинною вугільної грубкою, яку вони знайшли та полагодили й навколо якої Етьєн потім ще цілий тиждень розставляв міні-пастки. У цій кімнаті вони збиралися й обговорювали свій розклад; саме тут у п'ятигалонній бляшанці вони зберігали натрій, залитий гасом; а в старому, колись порожньому бюро зі зсувною кришкою лежали мапи із позначеними на них завданнями; а ще список ворогів народу, доступ до якого мав тільки Гровер.

Опівдні стало ще темніше, дощ був поривчастий, і то густішав до зливи, то сходив до мрячки, а в глибині будинку, у сухій і прохолодній кімнаті, планувала і змовлялась Хунта. Їхня змова тривала вже три роки поспіль, і часом це нагадувало Тіму сни, які бачиш, коли захворієш і лихоманиш, а тобі наказали щось зробити - розшукати важливу людину в нескінченному й незнайомому місті, сповненому людей і підказок; розв'язати довжелезну, невичерпну мережу певних арифметичних проблем, де кожна дія

призводить до появи десятка нових. Здавалося, ніщо ніколи не змінюється. Не було «завдань», які не створювали б потреби обмірковувати нові завдання, так що незабаром старі забувалися і за замовчуванням поверталися до рук дорослих або потрапляли до спільної нейтральної зони, і тоді доводилося починати все з початку. Що з того, що торік Етьєну (якщо навести найяскравіший приклад) вдалося майже на тиждень зупинити паперову фабрику, засмітивши воду, яку вони використовували? Усе інше й далі працювало, ніби сама змова мала істотну хибу і була приречена на поразку. Передбачалось, що того ж вечора Хоган Слотроп мав кинути димову шашку на засіданні АБУ, викурити всіх із зали та накивати п'ятами з їхніми протоколами та фінансовими звітами, але йому раптово зателефонували та попросили посидіти з одним членом АА, який уперше опинився в їхньому місті та звернувся в місцеве відділення, бо потрапив у халепу і боявся.

- Чого він боїться? - спробував з'ясувати Тім.

Це сталося рік тому, на початку осені, незабаром після початку занять у школі. Хоган зайшов до Тіма додому відразу після вечері, коли небо ще було світлим, хоча сонце вже сіло, і вони пішли на двір пограти в баскетбол. Однак грав лише Тім: Хогану не давала спокою думка про конфлікт зобов'язань.

- Боїться, що знову почне пити, - сказав Хоган, відповідаючи на запитання Тіма. - Я візьму це з собою, - сказав він, тримаючи пакет молока. - Якщо він захоче випити, то хай краще вже це.

- Пхе, - сказав Тім, бо не дуже любив молоко.

- Слухай, - відказав Хоган, - молоко потрібне не тільки дітям. Давай я розповім тобі про молоко. Воно ж чудове.

- Розкажи мені про пиво, - запропонував Тім. Останнім часом його вабила ідея напитися.

Хоган образився.

- Не смішно, - сказав він. - Мені пощастило, що я зміг кинути, так мій батько говорить. Диви, от, скажімо, той хлопець, із яким мені треба посидіти. Йому тридцять сім років. Диви, наскільки я його випередив.

- Ти повинен сьогодні ввечері підкласти димову шашку, - нагадав Тім.

- Слухай, Тіме, може, зробиш це замість мене, а?

- Ми з Грові збираємося кинути натрій, - сказав Тім. - Пам'ятаеш? Усе має відбутись одночасно.

- Ну, тоді скажи Грові, що я не можу, - сказав Хоган. - Вибач, Тіме, ніяк не можу.

Саме цієї миті - хто б ви думали? - з'явився Гровер. Тім і Хоган якомога дипломатичніше йому все пояснили - що, як завжди, не спрацювало, бо Гровер обурився на повну котушку, по-всякому обізвав їх і роздратовано посунув у темряву, яка так тихо і спритно прокралася з гір, що вони й не помітили.

- Скидається на те, що кидати натрій уже не на часі, - невдовзі наважився сказати Хоган, - ага, Тіме?

- Ага, - відповів Тім.

Отак завжди. Ніщо ніколи не йшло так, як слід, жодного просування. Етьєн даремно цілий день грався у пірнальника, хіба що для сміху. Паперова

фабрика знову почне працювати, люди повернуться на роботу, незахищеність і невдоволення, чого домагався і на що розраховував Гровер, виходячи зі своїх темних задумів, про які їм ніколи не звірявся, - усе це зникне, і все буде, як раніше.

- А давай, Тіме, - запропонував Хоган голосом ведмедика Йоґі²⁴², яким говорив, коли намагався когось підбадьорити, - а давай, може, підемо разом у готель і допоможеш мені з цим хлопцем, а?

- Так він у готелі? - запитав Тім.

Хог підтвердив, хлопець був у місті проїздом, і чомусь ніхто не хотів до нього йти. Ненсі, секретарка в головному офісі АА, зателефонувала Хогану. Він погодився.

- Він піде, - сказала вона комусь в офісі, і Хогану здалося, що на іншому кінці дроту пролунав сміх.

Тім взяв свій велосипед, крикнув у бік будинку, що скоро повернеться, і вони крізь вечірні сутінки покотили вниз схилом до міста. Стояла чудова осіння погода, той проміжок, коли деякі дерева передчасно починають змінювати колір, комахи щодня голоснішають, а вранці, якщо вітер дме з північного заходу, дорогою в школу можна побачити, як над високими горами кружляють самотні яструби, готуючись до відльоту на південь і тримаючись верхівок гірських хребтів. Попри згаяний день, Тім досі насолоджувався тим, що за інерцією котився до скупчення жовтих вогників, лишаючи далеко позаду дві сторінки домашнього завдання з арифметики та розділ з фізики, який мав прочитати, не кажучи вже про

паскудний фільм, якусь романтичну комедію 1940-х років, що була на тому єдиному телеканалі, який тут можна було спіймати. Проносячись повз будинки з досі відчиненими заради першої вечірньої прохолоди дверима і вікнами, Тім і Хоган мигцем бачили блакитнувате світіння екранів, налаштованих всі як один на той самий фільм, і вловлювали уривки діалогу: «Рядовий, ви що, зовсім з глузду...»; «Той, була одна дівчина, там, вдома...»; «(сплеск, комічний крик) О, вибачте, сер, я думав, що ви японський розвідник...»; «Як я можу бути японським розвідником, якщо ми за п'ять тисяч...»; «Я чекатиму, Білл, чекатиму тебе стільки, скільки...». Далі вони проїхали повз пожежне депо, де кілька дорослих хлопців сиділи біля старої пожежної машини марки «Амерікен Лафранс», жартували та курили, і повз цукерню, куди ані Тім, ані Хоган сьогодні не хотіли заходити; аж раптом з'явилися лічильники платної стоянки з діагональним паркуванням, а це означало, що довелося пригальмувати й уважно стежити за рухом транспорту. Коли вони дісталися до готелю, уже зовсім споночіло, ніч накрила Мушваборо, як кришка каструлю, і крамниці почали зачинятися.

Залишивши велосипеди на вулиці, Тім і Хоган увійшли до вестибюлю. Нічний порт'є, який щойно заступив на чергування, позирнув на них тьмяним оком.

- Анонімні алкоголіки? - спитав він. - Жартуєте?

- Клянуся, - сказав Хоган, показуючи пакет молока. - Зателефонуйте йому. Містер Макафі, кімната 217.

Портъє, у якого все одно попереду була ціла ніч, зателефонував у номер 217 і поговорив з містером Макафі. Коли він повісив слухавку, його обличчя прибрало якогось дивного виразу.

- Ну, судячи з голосу, там нігер, - повідомив він.

- Ми можемо піднятися? - запитав Хоган.

Портъє знизав плечима.

- Він сказав, що чекає на вас. Якщо виникнуть проблеми, підніміть слухавку. Бачите, отут задзеленчить.

- Гарзд, - сказав Хоган.

Вони пройшли крізь порожній вестибюль між двома рядами крісел і піднялися на ліфті. Номер містера Макафі був на другому поверсі. Піднімаючись нагору, Тім і Хоган презирнулися, але нічого не сказали. Вони доволі довго стукали в двері, доки їм не відчинили. Це був ненабагато вищий за них негр з невеликими вусиками, у сірому кардигані та з цигаркою.

- Я думав, він жартує, - сказав містер Макафі. - А ви, хлопці, насправді з АА?

- Він звідти, - сказав Тім.

Потім щось перемінилось у виразі обличчя містера Макафі.

- Отакої, - сказав він. - Ну, це вже весело. Тут у вас майже так само весело, як у Міссісіпі. Добре, ви свою справу зробили? Можете йти.

- Я думав, вам потрібна допомога, - спантеличено сказав Хоган.

Містер Макафі відійшов від дверей.

- Ваша правда. Ага. Точно хочете увійти?

Скидалося на те, що йому байдуже. Вони зайшли, і Хоган поставив молоко на маленький письмовий стіл у кутку. Вони вперше опинилися в готельному номері й уперше розмовляли з кольоровим.

Містер Макафі був контрабасистом, але свого інструмента не мав. До того він виступав на якомусь музичному фестивалі в Леноксі. А ще він і гадки не мав, як сюди потрапив.

- Таке іноді трапляється, - сказав він. - У мене бувають провали в пам'яті. Ось я у Леноксі. А наступної миті я вже в - як його там? - Мушваборо. З вами таке буває?

- Ні, - сказав Хог. - Найгірше, що в мене було, - це нудота.

- Ти зав'язав? З алкоголем?

- Назавжди, - сказав Хоган. - Тепер винятково молоко.

- Тож тепер ти молокосос, чувак, - слабо всміхнувся містер Макафі.

- А що мені треба робити? - запитав Хоган. - Що саме?

- О, говорити. Або я говоритиму. Поки не засну. Або поки хтось - бодай Джил - сюди не приїде, не приїде по мене, розумієте?

- Джил - ваша дружина? - поцікавився Тім.

- Це та дівчина, що ходила на гірку з Джеком²⁴³, - сказав містер Макафі та засміявся. - Ні, я не жартую, таке дійсно трапляється.

- Хочете про це розповісти? - запитав Хоган.

- Ні. Мабуть, ні.

Тож натомість Тім і Хоган розповіли містеру Макафі про школу, про своє містечко, про те, чим займаються їхні батьки; а згодом, бо вони йому довіряли, розповіли і про більш потайне: як Етьєн зупинив паперову фабрику, про своє лігво та про запас натрію.

- Ага, - вигукнув містер Макафі, - натрій. Пам'ятаю. Якось я кинув шматок натрію в унітаз: спочатку, тойво, спустив воду, а потім жбурнув натрій. Коли він торкнувся води - *бабах!* Це було в Бомонті²⁴⁴, штат Техас, я там раніше жив. Потім директор школи заходить у клас із незворушним виразом обличчя, а в руках тримає уламок унітаза, отак, і питає: «Хто з вас джентльмени, відповідальний за це неподобство?»

Хоган і Тім, регочучи, розповіли йому, як Етьєн одного разу всівся на дереві та почав стріляти з рогатки маленькими, завбільшки з горошину, кульками натрію в басейн біля одного з маєтків, де відбувалась коктейльна вечірка, і як люди, щойно зачули перші вибухи, кинулися врозтіч.

- Витребенькуватий у вас тут народ, - сказав містер Макафі. - Маєтки й усе інше.

- Ми там не живемо, - сказав Тім. - Просто іноді прокрадаємося туди вночі та купаємося в басейнах. Найкращий - у маєтку Лавлейса. Хочете туди піти? Зараз доволі тепло.

- Ага, - сказав Хог. - Можна піти просто зараз. Ходімо.

- Ну, таке, - збентежився містер Макафі.

- Чому б ні? - запитав Хог.

- Ви, хлопці, уже не маленькі та маєте розуміти, чому ні, - сказав містер Макафі, втрачаючи самовладання. Він подивився їм в очі, похитав головою і люто промовив: - Якщо мене спіймають, мені гаплик, малий. Гаплик - і все.

- Там ніхто нікого не ловить, - сказав Хоган, намагаючись його заспокоїти.

Містер Макафі ліг на ліжко і втупився в стелю.

- Якщо ви правильного кольору, тоді не ловлять, - тихо сказав він, але хлопці його почули.

- У вас колір шкіри кращий за наш, - сказав Тім, - щоб тікати вночі. Ви вищі й бігаєте швидше. Якщо ми можемо, то й ви теж, містер Макафі, я не жартую.

Містер Макафі подивився на хлопців. Не зводячи з них очей, він запалив нову цигарку, прикуривши її від недопалка. Складно було здогадатися, про що він думає.

- Може, пізніше, - сказав він, загасивши стару цигарку. - А сказати, чому я так через це нервую? Через воду в басейні, розумієте? Якщо ти алкаш, вода якось дивно на тебе діє. З тобою так не траплялося, Хогане?

Хоган похитав головою.

- Ну, а зі мною раз було, ще в армії.

- Ви були на Другій світовій війні? - запитав Тім.
- Билися з японцями, так?

- Ні, не довелося, - сказав містер Макафі. - Тоді я був занадто молодий.

- Нам теж не довелося, - сказав Хоган.

- Ні, я служив під час війни в Кореї. Тільки залишався в Штатах. Грав у оркестрі - ну, у військовому

оркестрі - у Форт-Орді, Каліфорнія. Там на пагорбах навколо затоки Монтерей багато невеликих барів; будь-хто може просто зайти туди і, якщо хоче, почати грати. Туди ходили в основному професійні музиканти, які раніше грали в Лос-Анджелесі, а тепер - бач як - їх забрали в армію і вони потрапили в Орд. Більшість з тих хлопців грали в студійних ансамблях, тож часто можна було посидіти поруч зі справжнім талантом. Яюсь увечері були ми в одному такому барі при дорозі, нас четверо, граємо, звук чудовий. Ми всі трохи перебрали, пили вино, вина там багато, знаєш, отам, у тій долині, як там її? Ми просто пили вино і грали - ну, блюзи там чи інше, - і тут заходить ця пані. Біла пані. На кшталт тих, що сидять біля басейнів і п'ють коктейлі на коктейльних вечірках - так? - ага. Ну, ви зрозуміли. Дебела така панянка, не велика й товста, просто дебела, і каже, що хоче, щоб ми прийшли й пограли в неї на вечірці. А тоді був чи то вівторок, чи середа, і нам всім стало цікаво, як *так*, що вона влаштовує гульню посеред тижня, ну, каже, це триває з вихідних - нон-стоп, он як, - і ми йдемо, і виявляється, що все так і є, вона з *нас* не глузувала, чуваки. А там - гармидер, галас, гам - за милу чути. Наш баритон-сакс, італієць Шелдон якийсь там, не встиг у двері увійти, а йому вже пара-трійка кралечок на шию вішаються і кажуть - ну, рано вам ще знати, що саме, - але ми влаштовуємося зручніше і починаємо, а бухло там усі відрами передають, наче на пожежі. І знаєте, що п'ють? Шампанське. Чисте шампанське. Усю ніч ми його пили, і коли вже сонцю

час було вставати, усі вирубилися, а ми закінчили гра-ти. Я ліг біля барабанів і заснув. Прокидаюся, бо чую, як ця дівчина десь сміється. Я встаю, сонце світить в очі, лише десь дев'ята чи десята ранку. Я мав би почуватися кепсько, чувак, але я відчуваюсь чудово. Виходжу на цю тераску, там прохолодно й туман, не такий, що по землі стелиться, а просто не видно верхівок дерев, гадаю, сосен, там у них стовбури такі - знаєш? - дуже прямі. Усе в цьому білому тумані, а внизу океан. Тихий океан, і з узбережжя чути навчальні стрільби в Орді, огорнуті туманом, тільки «геп», «геп». Отак тихо. Я спускаюся до басейну, досі думаючи про ту дівчину-реготуху, аж раптом з-за рогу вибігає наш Шелдон, а за ним ця сама дівчина, він врізається в мене, вона теж не встигає вчасно зупинитися, і ми всі троє в одязі шубовснули в басейн. Я лише трохи сьорбнув води, і знаєш, як воно? Я знову п'яний як чіп, як вночі після всього того шампанського. Як тобі таке?

- Звучить суперово, - сказав Хоган. - За винятком алкоголю, само собою.

- Так, було суперово, - сказав містер Макафі. - Єдиний ранок, який я запам'ятав на все життя.

Якийсь час він мовчав. Потім задзвонив телефон. Запитали Тіма.

- Гей, - пролунав голос Гровера на іншому кінці, - можна до вас прийти? Етьєну треба десь ніч пересидіти.

Етьєн, здається, перестрашився через свій напад на паперову фабрику. Він раптом вирішив, що вчинив щось серйозне і копи, якщо його схоплять, швидко дізнаються про інші справи та будуть нещадні. І на-

самперед його шукатимуть у Гровера. Тільки в такому місці, як готель, він мав шанс не потрапити до їхніх лап. Тім запитав містера Макафі, той якось неохоче відповів, що, в принципі, не проти.

- Не хвилюйтеся, - сказав Хоган. - Етьєн просто боїться. Як і ви.

- А ти ніколи не боїшся? - запитав містер Макафі, його голос прозвучав дивно.

- Через алкоголь - ні, - відповів Хоган. - Думаю, мені просто настільки кепсько не було.

- О, бачу, що ти проскочив.

Містер Макафі випростався на ліжку, його обличчя виглядало на тлі подушки дуже темним. Тім зрозумів, що містер Макафі сильно пітніє. Піт стікав по його шиї і вбирався у наволочку. Він виглядав хворим.

- Може, вам щось треба? - трохи стривожено запитав Тім.

І, не почувши відповіді, повторив запитання.

- Випити, - театралью прошепотів містер Макафі й, вказуючи на Хогана, додав: - Може, тобі вдасться вмовити твого приятеля дозволити мені трохи випити, щоб розслабитися. Мені не до жартів, правда, мені треба чогось випити.

- Не можна, - сказав Хоган. - У цьому вся суть. Я для того і прийшов.

- Кажеш, що заради цього і прийшов? Помиляєшся.

Він повільно підвівся, неначе в нього болів живіт, і взяв слухавку.

- Чи не могли б ви принести нам літрову пляшку «Джима Біма», - спитав він, - і... - ретельно перераху-

вавши людей у кімнаті, - три склянки? Так. Гаразд. Добре, тільки одну склянку. О, тут вже є одна.

І повісив слухавку.

- Грач свого не згає, - додав він. - Влаштуємо собі гулянку в Мушваборо, Массачусетс.

- Слухайте, навіщо ви тоді нас покликали? - запитав Хоган.

Його голос звучав вперто і чітко, а значить, він міг будь-якої миті заплакати.

- Навіщо ви взагалі зв'язалися з АА, якщо все одно збиралися напиться?

- Я потребував допомоги, - пояснив містер Макафі, - і думав, що вони мені допоможуть. А вони справді допомогли, хіба ні? Погляньте, кого вони мені відправили.

- Агов, - сказав Тім, і Хоган заплакав.

- Гаразд, - сказав містер Макафі. - Геть звідси, хлопці. Шуруйте додому.

Хоган перестав ревити і вперто промовив:

- Я залишаюся.

- Якого біса. Шуруйте. Ви великі жартівники цього міста, тож маєте знатися на жартах. Іди в АА і спитай, чи вони з тебе не поглузували. Доведи бодай їм - ну, той, - що ти вмієш визнати поразку.

Вони втрюх презиралися, стоячи в цій крихітній кімнатці, обклеєній чотирибарвними шпалерами з хризантемами у вазі. У кімнаті з переліком правил у рамочці біля дверей, із порожнім припорошеним глечиком і склянкою, єдиним кріслом, півтораспальним ліжком з бежевим накривалом, що пахло дезін-

фектором. Усе почало скидатися на те, що ніхто нікуди не піде, що вони так і стоятимуть, перетворившись на воскові фігури в музеї; але потім з'явилися Гровер і Етьєн, і хлопці впустили їх до номера. Містер Макафі, стиснувши кулаки, знову підійшов до телефону.

- А можете забрати звідси цих дітей, - сказав він у слухавку, - можете? Будь ласка.

Етьєн виглядав так, нібито ще не вийшов з шокового стану, і здавався рази в два гладкішим, аніж зазвичай.

- Думаю, копи нас бачили, - повторював він. - Правда, Грові?

Він притягнув із собою повне водолазне спорядження, вважаючи, що беззаперечний доказ вдома лишати не можна - ще знайдуть.

- Він нервується, - пояснив Гровер. - А у вас тут що - проблеми?

- Ми намагаємося утримати його від пияцтва, - відповів Хоган. - Він зателефонував у АА і попросив допомоги, а тепер проганяє.

- Гадаю, вам відомо, - звернувся Гровер до містера Макафі, - про позитивну кореляцію між алкоголізмом і серцевою недостатністю, хронічними захворюваннями верхніх дихальних шляхів, цирозом печінки...

- А ось і він, - сказав містер Макафі.

Перед відчиненими навстіж дверима виник Бето Куфіфо, готельний коридорний і міський п'яндиголова, який давно мав би піти на пенсію й жити на

соціальну допомогу, однак він був мексиканцем і розшукувався на батьківщині чи то за контрабанду, чи то за викрадення автівки - злочин варіювався залежно від того, кому він про це розповідав. Ніхто до пуття не знав, як він опинився в окрузі Беркшир. Його зазвичай помилково вважали франкомовним канадійцем або італійцем - єдиними тутешніми чужинцями, - і відчувалося, що йому подобається ця легка двозначність, тому він, власне, і застряг у Мушваборо.

- Одна пляшка бухла, - оголосив Бето. - Шість п'ятдесят.

- Як це шість п'ятдесят, імпортне, чи що? - спитав містер Макафі.

Він дістав гаманець і швидко зазирнув усередину. Тім розгледів там тільки одну купюру - долар.

- Запитайте у них унизу, - відповів Бето. - Моя справа принести.

- Слухай, запиши її на мій рахунок, а? - попросив містер Макафі, тягнучись до пляшки.

Бето сховав пляшку за спину.

- Він сказав, щоб ви відразу заплатили.

Через численні зморшки годі було розібрати вираз Бетового обличчя, однак Тіму здалося, що коридорний усміхається, і доволі бридкою усмішкою. Містер Макафі витягнув з гаманця долар і простягнув його Бето.

- Давай. Просто запишіть на мій рахунок.

Тім бачив, що містер Макафі аж умивався потом, хоча в кімнаті було прохолодно.

Бето взяв долар і сказав:

- Залишається п'ять п'ятдесят. Перепрошую. Краще поговоріть з ними внизу, сер.

- Гей, хлопці, - запитав містер Макафі, - може, у вас є якесь бабло? Чи не позичите мені п'ять з половиною доларів?

- Тільки не на віскі, - сказав Хоган, - навіть якби в мене були гроші.

Інші вигребли з кишень дріб'язок, і коли перерахували, виклавши на долоні, набрався тільки долар з чвертю.

- Залишається ще чотири двадцять п'ять, - оголосив Бето.

- Ти як та лічильна машина, - закричав містер Макафі. - Давай уже, друже, давай сюди пляшку.

- Якщо не вірите мені, - Бето жестом зобразив телефонну слухавку, - вони вам розкажуть. Запитайте.

На секунду всім здалося, що містер Макафі дійсно може зателефонувати. Але, помовчавши, він запропонував:

- Слухай, давай я з тобою поділюся, згоден? Півпляшки тобі. Мабуть, хочеться промочити горло після трудового дня?

- Я цього не п'ю, - відповів Бето. - Тільки вино. На добраніч, сер.

Він повернувся, щоб зачинити двері. Але тоді містер Макафі стрибнув на нього, намагаючись вихопити пляшку. Від несподіванки Бето її випустив. Пляшка впала на килимок і відкотилася на один-два фути. Містер Макафі та Бето зчепились і почали незграбно боротися. Хоган схопив пляшку і вибіг у двері;

помітивши його дії, містер Макафі прорік щось на кшталт: «О Господи» - і спробував відчепитися від коридорного. Однак, коли він підскочив до дверей, Хоган був уже далеко, і містер Макафі це усвідомив. Він просто прихилився головою до одвірка. Бето витягнув з кишені гребінець і зачесав рештки волосся. Потім, підтягнувши ремінь і позираючи на містера Макафі, обійшов його, вийшов у коридор і позадкував до ліфта, не зводячи очей з кольорового і нібито кажучи: тільки-но спробуй ще раз.

Гровер, Тім і Етьєн застигли на місці, не знаючи, що робити далі. Містер Макафі почав якось дивно хрипіти; хлопці й не підозрювали, що людина може видавати такі звуки, вони лише одного разу чули щось подібне, коли руде бездомне цуценя на ім'я Норман, яке вешталось з П'єром, якщо той не спав, наковталось курячих кісток. Вони застрягли в собачому горлі, і потім цуценя всю ніч хрипіло у дворі, доки батько Гровера не відвіз його кудись машиною. Містер Макафі стояв, притулившись головою до одвірка, і хрипів так само, як Норман.

- Гей, - нарешті сказав Гровер, підійшов до містера Макафі та взяв його за руку, яка була лише трохи більшою за руку Гровера, але набагато темнішою; а Тім сказав: ага, давай.

Містера Макафі мало-помалу відвели до ліжка, з якого Етьєн тим часом зісмикнув бежеве накривало, поклали і вкрили. Раптом з вулиці долинули сирени.

- Копи! - заволав Етьєн і кинувся до ванної кімнати.

Сирена проїхала повз готель, і Тім, визирнувши у вікно, встиг розгледіти, що це була пожежна машина, яка прямувала на північ. Тоді в кімнаті знову стало тихо, і було чутно лише, як у ванну набирається вода і плаче містер Макафі. Він перевернувся на живіт, втиснувся обличчям у подушку, яку тримав обома руками, і плакав, як плачуть маленькі діти: зі схлипом втягував повітря і потім, скиглячи, видихав - знову і знову, немов не міг зупинитися.

Тім зачинив двері й сів на стілець біля столу. Гровер сів у крісло біля ліжка, і так почалося їхнє нічне неспання. Спочатку був лише плач - і як цьому зарадиш, - тож вони сиділи та слухали. Раз задзвонив телефон. Портьє поцікавився, чи у них усе нормально, і Гровер відповів:

- Так, з ним усе гаразд. Усе буде гаразд.

Тіму знадобилося до вбиральні, і коли він туди зайшов, то побачив, що в повній ванні під водою лежить зіщулений Етьєн у водолазному костюмі, схожий на чорний кавун з ручками та ніжками. Тім поплескав його по плечу, й Етьєн заборсався, намагаючись пірнути глибше.

- Це не копи, - щосили крикнув Тім. - Це Тім.

Етьєн виринув на поверхню і зняв маску з трубкою.

- Я ховаюся, - пояснив він. - Хотів напустити побільше піни, але знайшов тільки цей шматочок мила, та і його весь стер.

- Ходімо, потрібна допомога, - сказав Тім.

Етьєн протупав до кімнати, лишаючи всюди калюжі, і сів на підлогу; потім вони втрьох просто сиділи

та слухали, як містер Макафі плаче. Плакав він довгенько, а потім закуняв. Вряди-годи він прокидався і заходжувався уривчасто і довго щось оповідати, а потім знову засинав. Час від часу хтось із хлопців теж куняв. Тіму це трохи нагадувало нічне перебування в будинку Грові, коли чуєш по радіо всіх тих копів, капітанів торговельних суден і плавбаз, коли всі ці голоси відскакують від невидимого склепіння в небі до Гроверової антени, а тоді вже потрапляють у Тімові сновидіння. Скидалося на те, що містера Макафі теж транслюють звідкись здалеку. Він розповідав те, в чому зранку Тім уже не буде певен: про брата, який за часів Депресії одного ранку пішов з дому, застрибнув на товарняк і зник, а пізніше надіслав їм єдину листівку з Лос-Анджелеса; і про те, як він сам, ще зовсім маленьким, вирішив вчинити так само, але тоді дістався тільки до Гюстона; про молоду мексиканку, із якою він якийсь час зустрічався, і вона повсякчас пила якусь гидоту, а що саме – Тім не розібрав, ще в неї був маленький син, який помер від укусу гримучої змії (Тім побачив, як ця змія повзе до нього, і з криком жаху виборсався зі сну), а якось вона просто зникла, ще до світанку, розтанувши, як його брат, у такому ж безлюдному до-світанковому ранку; про ночі, коли він сам-один сидів біля доків і дивився на чорну Затоку, туди, де кінчалося світло, вимикалися вогні, лишаючи людині саме величезне ніщо; про щоденні сутички вуличних банд на сусідніх вулицях або про бійки на пляжі під спекотним літнім сонцем; про джазові виступи

в Нью-Йорку, Л. А. та про невдалі виступи з гуртами тенор-саксофоністів, про які краще і не згадувати (тільки як їх забути?); про копів, що забирали його до відділка, про відвідані буцегарні та співбуцегарників, яких звали Довгий Ніж, Пако-з-Місяця або Френсіс Ікс Фаунтлерой (який одного лихого ранку поцупив у нього останній зім'ятий недопалок «Пелл-Мелл», поки він спав, напередодні намішавши з приятелем-кіномеханіком трави й вина під екраном автокінотеатру неподалік від Канзас-Сіті, поки над ними на цій величезній зігнутій штуці гримів фільм із Джоном Вейном).

- «Кривава алея»²⁴⁵, - тихцем сказав Тім. - Ага, бачив. Я його теж бачив.

Потім містер Макафі ненадовго заснув, а прокинувшись, почав галасливо згадувати іншу дівчину, з якою познайомився в автобусі; вона грала на тенор-саксі та щойно кинула свого хлопця, білого музиканта, - це відбувалося на західному виїзді з Чикаго. Вони сиділи поруч на задньому сидінні над мотором, скетували²⁴⁶ одне для одного різноманітні коруси²⁴⁷, уночі вона заснула на його плечі, і її волосся було блискучим і солодким, а потім вона вийшла десь біля Шаенна і сказала, що, мабуть, поїде до Денвера. Він востаннє мигцем побачив її маленьку постать біля старого цегельного залізничного депо навпроти автовокзалу, серед тих стародавніх кіноковбойських багажних візків, вона несла свій футляр із саксофоном і помахала йому, коли автобус рушив. А потім містер Макафі згадав, як одного разу він так

само пішов від Джил, тільки було це вже в Лейк-Чарлзі, штат Луїзіана, ще тоді, коли Кемп-Полк²⁴⁸ не втратив свого значення і на вулицях юрби п'яних солдатів виспівували:

*І бачив я неславу у явленні тебе -
Повістка підманула, призов мене гребе.
Сказали: «Ти нам треба,
бо в армії біда».
Тож я у МВА²⁴⁹.*

- Що воно таке? - запитав Гровер.

- «Майбутні вчителі Америки», - відповів містер Макафі. - Чотка організація.

І Джил рушила на північ у Сент-Луїс або кудись ще, а він поїхав додому в Бомонт, тому що його мати захворіла. До цього він прожив з Джил два місяці в Алжирі, містечку через річку від Нового Орлеана, не так довго, як у Нью-Йорку, але й не так коротко і катастрофічно, як у Лос-Анджелесі, і цього разу вони дійшли до ностальгійної спільної згоди, що неминуче мають попрощатися саме тут, на цій вузловій станції, сповненій п'яниць, посеред боліт і ночі.

- Гей, Джил, - сказав він. - Гей, мала.

- Чого вам треба? - запитав Гровер.

- Дружину кличе, - сказав Тім.

- Джил? - запитав Макафі. Його очі були заплющені, і він немовби щосили намагався їх розплющити. - Джил тут?

- Ви сказали, що вона по вас приїде, - сказав Тім.

- Ні, ні, не приїде, чувак, хто тобі таке сказав? - Його очі раптово розплющилися, приголомшливо білі. - Зателефонуйте їй. Гей? Хогане? Зателефонуеш їй від мене?

- Я Тім, - сказав Тім. - Який у неї номер?

- У гаманці. - Він дістав з кишені пошарпаний брунатний гаманець з волячої шкіри, розбухлий від папірців і різних різнощів. - Ось.

Він порпався в ньому, висмикуючи старі візитівки агентств із працевлаштування, торговців машинами, ресторанів, розташованих по всій країні; позаторішній календар з розкладом футбольних матчів Техаського університету; фотографію, з тих, що роблять чотири на четвертак, де він у військовій формі усміхався поруч зі злегка усміхненою дівчиною в білому пальті, яка опустила очі долу; запасний шнурок; пасмо чийогось волосся в конверті з напівобірваною назвою госпіталю в кутку; давним-давно прострочене старе водійське посвідчення армійського зразка; декілька соснових голок; шматочок язичка для саксофона; різноманітні та різнобарвні клаптики папірців. На блакитному аркушику був напис «Джил», нью-йоркська адреса і номер телефону.

- Ось. - Він простягнув листочок Тіму. - Зателефонуй за її рахунок. Знаєш, як це зробити? - Тім кивнув. - Замов міжміський дзвінок. Попроси покликати міс Джил... - Він заклацав пальцями, пригадуючи прізвище, - а, Джил Петтісон. Ага.

- Уже пізно, - сказав Тім. - Вона ще не спить?

Містер Макафі нічого не відповів. Тім викликав оператора і замовив міжміський дзвінок.

- А моє ім'я називати?

- Ні, ні, скажи, що це Карл Макафі.

Зв'язок начебто урвався. Коли він відновився, телефоністка саме набирала номер. Довго тривали гудки, а потім відповів чоловічий голос.

- Ні, - сказав він. - Ні, вона тиждень тому поїхала на узбережжя.

- Ви не знаєте іншого номера, за яким їй можна зателефонувати? - запитала телефоністка.

- Десь була адреса.

Чоловік відійшов від телефона. Запанувала тиша, і саме тоді Тім відчув, що однією ногою стоїть на краю прірви, поруч з якою ходив - хто його знає скільки часу? - сам того не підозрюючи. Він подивився вниз, злякався і відсахнувся, але встиг усвідомити, якою непривабливою була ця ніч: ніч тутешня, і та, що в Нью-Йорку, і, напевно, на тому узбережжі, про яке говорив чоловік по телефону. Та сама ніч накрила всю землю, приховавши в темряві й так заледве помітних крихітних людців. І як безнадійно важко знайти когось, хто може раптово знадобитися, якщо тільки не живеш з ними все життя в одному домі, як Тім зі своїми батьками. Він обернувся, щоб подивитись на людину на ліжку, і тільки тепер здогадався, яким загубленим був містер Макафі. Що він робитиме, якщо їм не вдасться розшукати цю дівчину? Тут чоловік на іншому кінці знову взяв слухавку і продиктував адресу, Тім її записав, а телефоністка запитала, чи треба тепер зв'язатися з довідковою в Лос-Анджелесі.

- Ага, - сказав містер Макафі.

- Але якщо вона в Лос-Анджелесі, вона не зможе по вас приїхати.

- Мені треба з нею поговорити.

І Тім ще деякий час слухав клацання і дзижчання, ніби чийсь палець в темряві обмацували всю країну, намагаючись на дотик відшукати одного з мільйонів мешканців. Нарешті вони почули дівчину, яка представилась як Джил Петтисон. Телефоністка повідомила, що з нею за її кошт хоче поговорити Карл Макафі.

- Хто? - запитала дівчина.

У двері постукали, і Гровер пішов відчинити. Телефоністка повторила ім'я містера Макафі, і дівчина знову запитала:

- Хто?

У дверях з'явилися двоє поліцейських. Етьєн, що сидів за ліжком, скрикнув, дременув до ванної і з гучним сплеском знову застрибнув у воду.

- Леон, який чергує внизу, попросив нас подивитися, що тут відбувається, - сказав один з копів. - Хлопці, вас сюди привів цей чоловік?

- Портєє знає, що ми самі прийшли, - сказав Гровер.

- Так що мені робити? - запитав Тім, помахавши слухавкою.

- Повісь її, - сказав містер Макафі. - Забудь.

Він лежав, стиснувши кулаки, і дивився на копів.

- Слухай, друже, - заговорив другий коп, - коридорний каже, що в тебе тут не стало грошей на пляшку віскі, так?

- Так, - відповів містер Макафі.

- Номер коштує сім доларів за ніч. Як платитимеш?

- Ніяк, - сказав містер Макафі. - Я волоцюга.

- Пішли, - сказав перший поліцейський.

- Гей, - гукнув Тім, - так не можна. Він хворий.

Зателефонуйте в АА - там про нього знають.

- Охолонь, синку, - сказав інший коп. - Він безкоштовно переночує в гарній кімнаті.

- Зателефонуйте доктору Слотропу, - сказав Тім. Копи підхопили містера Макафі з ліжка і повели до дверей.

- А мої речі? - запитав той.

- Хто-небудь про них подбає. Ходім. І ви теж, дітлахи. Вам уже час додому.

Тім і Гровер пішли за ними в коридор, спустилися на ліфті у вестибюль і, пройшовши повз порт'є, вийшли на порожню вулицю, де копи посадили містера Макафі в патрульну машину. Тім подумав, що, можливо, чув їхні голоси по радіо у Гровера, можливо, вони навіть з'являлись у його снах.

- Обережніше з ним, - гукнув він копам. - Він справді хворий. Про нього треба подбати.

- Авжеж, ми про нього подбаємо, - сказав коп, який сів на задне сидіння. - І він знає про це, так? Поглянь на нього.

Тім подивився. Але зумів розгледіти тільки білки його очей і блиск поту на вилицях. Потім машина із вереском помчала геть, залишивши після себе тільки запах гуми. Більше містера Макафі вони не бачили. Наступного дня вони зайшли у відділок, але там

їм сказали, що його відвезли до Піттсфілда, і перевірити це було неможливо.

За кілька днів паперова фабрика знову запрацювала, і треба було вже непокоїтися щодо тогорічної операції «Спартак», а тут ще Нунцію Пассареллі спало на думку прихопити на звалищі в Етьєнового батька автомобільні акумулятори, кілька зайвих фар і трохи огидного зеленого целофану. Повісити фари біля залізничного перегону на виїзді з Мушваборо, де поїзд уповільнює хід перед поворотом, зібрати десь п'ятдесят дітей, надягти різноманітні гумові маски-страшилки, накидки та саморобні кажанячі крила, засісти на схилах біля перегону і, коли з'явиться поїзд, увімкнути фари, вкриті гидким зеленим целофаном, та подивитися, що станеться. І хоча прийшла тільки половина від очікуваної кількості, усе минуло доволі успішно: поїзд із жахливим скреготом загальмував, панянки верещали, провідники волали. Етьєн вирубив світло, і діти через перегін накивали п'ятами в поле, розбігшись хто куди. Опісля Гровер, який тоді хизувався власноруч виготовленою маскою зомбі, висловив дивну думку: «Я тепер почувуюся по-іншому, набагато краще, побувши зеленим, хай і гидко зеленим, хай лише хвилину». І хоча вони про це більше не говорили, Тім почувався так само.

Навесні Тім з Етьєном уперше в житті заскочили на товарняк і доїхали до Піттсфілда, де їм треба було зустрітися з торговцем на ім'я Арті Когномен, дебелим колишнім бостонцем з непроникним обличчям, який скидався на члена міського управління

і палив сигару, а на додачу - ще й люльку з чашкою у формі голови Вінстона Черчилля. Артї продавав різні штуки для розіграшів.

- У цій весняній партії чудові склянки з дірками, - повідомив він. - А ще широкий вибір подушок-пердушок, сигар, які вибухають²⁵⁰ ...

- Не треба, - сказав Етьєн. - Що у вас для зміни зовнішності?

Артї продемонстрував їм усе, що мав, - перуки, накладні носи, окуляри з виряченими очима тощо, - але вони врешті-решт обрали тільки вуса, які легко чіплялися під ніс, і дві баночки чорної фарби для обличчя.

- Ви, хлопці, якісь реакціонери та не любите поступу, - сказав містер Когномен. - Ця дурниця припадає пилом у мене вже багато років. Може, вона вже білою стала. Ви що - збираєтеся воскресити якийсь водевіль?

- Ми збираємося воскресити друга, - не подумавши, прохопився Етьєн і здивовано перезирнувся з Тімом, неначе це сказав хтось четвертий у кімнаті.

А тоді влітку сім'я Баррінгтонів оселилась у Нортумберлендських маєтках, і діти, як зазвичай, дізналися про це заздалегідь. Їхні батьки раптово стали говорити про приїзд Баррінгтонів частіше, ніж про інші новини. У їхніх розмовах залунали слова «спекуляція»²⁵¹ й «інтеграція».

- Що таке інтеграція? - запитав Тім у Гровера.

- Інтегрування - це операція, зворотна диференціюванню, - відповів Гровер і потім провів на дошці

криву й осі x та y . - Нехай це буде функція від x . Розглянемо значення кривої на крихітних відрізках по осі x . - І він провів прямі вертикальні лінії від кривої на вісь x , подібно до в'язничних ґрат. - Їх може бути скільки завгодно і так щільно, як тобі заманеться.

- Поки цей шматок не стане суцільним, - сказав Тім.

- Ні, він не може стати суцільним. Якби там була в'язнична камера, ці лінії - ґратами, а той, хто сидить за ними, змінював би свій розмір, він завжди міг би стати досить худим, щоб пролізти крізь ці ґрати. Як би щільно вони не прилягали.

- Оце і є інтеграція? - поцікавився Тім.

- Про інші я не чув, - відповів Гровер.

Того ж вечора вони налаштувалися послухати пристрій у спальні батьків Гровера, щоб принагідно дізнатися щось нове про приїзд негритянської родини.

- Нагорі всі дуже хвилюються, - сказав містер Снодд. - Не знають, чи то почати продавати зараз, чи то спробувати протриматися. Загалом ще трохи й почнеться паніка.

- Ну, - сказала мати Гровера, - слава Богу, що вони бездітні, а то АБУ теж запанікувало б.

Заінтриговані, вони відправили Хогана на наступне засідання АБУ, щоб з'ясувати, що там відбувається. Хоган доповів про те саме:

- Кажуть, що дитини цього разу немає, але слід думати про майбутнє і мати план дій на випадок, якщо це станеться.

Важко було зрозуміти, чому їхні батьки так перелякалися. До того ж, як з'ясувалося, вони були не

тільки налякані, а ще й дезінформовані. Через день після приїзду Баррінгтонів Тім, Гровер і Етьєн після школи пішли до їхнього будинку, щоб просто його роздивитися. Будинок нічим не відрізнявся від інших; якийсь час вони стояли біля ліхтарного стовпа, а потім побачили хлопця, який за ними спостерігав. Він був цибатий, темношкірий і, попри теплу погоду, вдягнений у светр. Вони представились, сказали, що йдуть на естакаду кидати кульки з водою на машини, і запропонували йому піти з ними.

- Як тебе звати? - запитав Етьєн.

- Ну, - сказав хлопець і заклацав пальцями, нібито пригадуючи, - хай буде Карл. Ага, *Карл* Баррінгтон.

Виявилося, що він уміє влучно кидати кульки з водою, потрапляючи просто перед вітровим склом. Пізніше вони всі майнули на звалище пограти з підшипниками та коробками передач, а потім провели Карла додому. Наступного дня він прийшов до школи, і потім щодня також. Він тихо сидів у кутку за вільною партою, учителі його не викликали, хоча на дечому він знався не згірше за Гровера. Десь за тиждень Гровер дізнався ще одне значення слова «інтеграція». Воно пролунало у Гантлі та Брінклі²⁵², єдиній передачі, яку він дивився по телевізору.

- Це коли білі й кольорові діти вчать в одній школі, - сказав Гровер.

- Значить, у нас інтеграція, - сказав Тім. - Угу?

- Ага. Вони ще цього не знають, але у нас уже інтеграція.

Потім батьки Тіма і Гровера і навіть, як стверджував Хоган, прогресивний доктор Слотроп влаштували всі ці телефонні дзвінки з обзиваннями та брудними словами, за які самі ж ганили дітей. І здавалося, що лише Етьєнів тато – єдиний з батьків, хто тримався від цього подалі.

- Він каже, що краще б нам не перейматися через тих негрів і почати перейматися через автоматизацію, – повідомив Етьєн. – Що таке автоматизація, Грові?

- Починаю вивчати її на наступному тижні, – відповів Гровер. – Потім розповім.

Але не розповів, бо тоді вони всі разом почали готувати прийдешні Спартаківські маневри. Вони стали все більше часу проводити в своєму лігві в маєтку короля Юрйо, плануючи й змовляючись. Натоді це вже була третя операція, і вони розуміли, що дійсність виявиться значно меншою, ніж гадалося, що щось неповоротке і невидиме, те, до чого не можна було ставитися жорстоко і що вони не могли зрадити (хоча хто з них врешті зайде так далеко, щоб назвати це любов'ю?), завжди заважатиме їм зробити остаточний чи незворотний крок – так само, як торік намальований вапном план школи на галявині Фаццо завадив малюкам. Тому що всі члени шкільної ради й АБУ, працівники залізниці та паперової фабрики були чиймись батьками, якщо не насправді, то принаймні потрапляли до цієї категорії; і якоїсь миті дитяча потреба в батьківському теплі, захисті, ефективній протидії страшним снам, синцям і просто самотності брала гору і зводила виправданий гнів нанівець.

Четверо друзів знову сиділи в таємній кімнаті, де під вечір холоднішало. Басет П'єр невгавно нишпорив по кутках. Вони домовилися, що Карл проведе невеличке дослідження хронометражу, потрібного для того, щоб встигнути проколоти шини на стоянці біля торговельного центру, Етьєн спробує роздобути необхідні деталі для спроектованої Гровером гігантської катапульти для метання натрію, а Тім починатиме прогони операції «Спартак» з розминки, заснованої на комплексі вправ, прийнятих у Королівських військово-повітряних силах Канади. Гровер виділив їм потрібний персонал, і на цьому нарада завершилася. Вони вервечкою пройшли зворотний шлях через дім, сповнений тіней, відгомонів та іншого жахиття, вийшли назовні, де безугавно дощило, і забралися на борт «Витоку».

Вони допливли до підземного стоку під автострадою штатного значення, пройшли крізь нього й, обійшовши зболотнілу ділянку, вийшли на поле Фаццо, щоб перевірити місцевість для проведення маневрів. Потім вирушили на ділянку залізниці за станцією Фокстрот і, засівши в іргових²⁵³ кущах, ягоди з яких вони з'їли ще раніше, почали кидати каміння на колії, щоб побачити, яким має бути кут обстрілу. Майже споночіло, тож про точність не йшлося. По колії вони повернулися майже до станції Мушваборо, звернули до міста і, вже відчуваючи легку втому, допленталися до цукерні, де сіли рядком перед стійкою і замовили чотири лимонно-лаймових газованки.

- Чотири? - перепитала продавчиня.

- Чотири, - підтвердив Гровер, і продавчиня, як і завжди, здивовано на них поглянула. Кілька хвилин вони провели біля обертових дротяних стендів, гортаючи комікси, а потім пішли проводити Карла додому під дощем, який дещо посилювався.

Ще не діставшись кварталу, де жили Баррінгтони, вони відчували щось недобре. З місця, де був будинок Баррінгтонів, шугонули дві автівки та вантажівка зі сміттям, їхні двірники шалено вимахували по вітровому склу, колеса крилами здіймали воду. Хлопців оббризкало, дарма що вони встигли відскочити на газон. Тім озирнувся на Карла, але Карл нічого не сказав.

Дійшовши до будинку Карла, вони побачили, що весь газон перед будинком завалений сміттям. Якусь мить вони просто стояли, а потім, немовби їх хтось примушував, почали розкидати його ногами, шукаючи докази. Сміття на газоні було по щиколотку, і лежало воно точно у межах ділянки Баррінгтонів. Сюди, певно, вивалили цілий сміттєвоз. Тім виявив знайомі пакети A&P²⁵⁴, у яких його мати зазвичай приносила продукти з магазину; шкоринки великих жовтих помаранчів, які їм надсилала в подарунок тітка з Флориди; велику коробку від ананасового щербету, який Тім сам купив дні два тому. Усі ті інтимні подробиці, тіньовий бік їхнього сімейного життя, викинутий минулого тижня: зім'яті конверти від листів, адресованих його батькам, недопалки чорних сигар «Де Нобілі», які батько любляв курити після вечері, алюмінієві пивні банки, зім'яті точно на

середині слова «пиво» - саме так завжди робив батько і навчив цього Тіма, - десять квадратних ярдів неспростовних доказів. Гровер блукав галявиною, розгортав зім'яті папірці та перевертав різні речі, виявивши, що тут є сміття і з його будинку.

- І Слотропів, і Мостлі, - доповів Етьєн, - і, напевно, ще багатьох тих, хто живе поблизу.

Під навісом для машини вони знайшли сміттеві баки та почали кидати в них сміття, але десь за п'ять хвилин двері будинку відчинились і місіс Баррінгтон почала на них кричати.

- Але ж ми прибираємо сміття, - сказав Тім. - Ми на вашому боці.

- Не треба нам ваша допомога, - сказала місіс Баррінгтон. - Нам не треба нікого на нашому боці. Я щодня дякую Отцю нашому Небесному за те, що у нас немає дітей, яких покидьки на кшталт вас могли б зіпсувати. Ідіть звідси, забирайтеся геть. - І вона заплакала.

Тім знизав плечима і викинув апельсинову шкірку, яку тримав у руці. Подумав, чи не взяти пивну банку, щоб удома викрити батька, але тут же зметукував, що це призведе хіба до того, що йому влаштують гарненьку прочуханку, тож він облишив цю думку. Вони втрюх повільно пішли геть, час від часу озираючись на жінку, яка досі стояла на порозі. Вони вже пройшли два квартали і лише тоді помітили, що Карл іде за ними.

- Вона не зла, - сказав він. - Вона просто, той, втратила розум.

- Ага, - погодилися Тім і Гровер.

- Не знаю, - махнувши рукою в бік свого будинку, сказав Карл, який майже розчинився в дощі, - чи йти мені додому, чи поки ні. Що мені робити?

Гровер, Етьєн і Тім перезирнулися. Потім Гровер як їхній речник запропонував:

- Чому б тобі не зачатися на якийсь час?

- Ага, - погодився Карл. Вони дійшли до торговельного центру і рушили по слизькому чорному асфальту автостоянки, який відбивав зеленуваті випари ртутних ліхтарів, червону вивіску супермаркету, синю вивіску автозаправки та безліч жовтих вогнів. Вони йшли серед усіх цих барв по широкому чорному тротуару, який, здавалося, тягнувся аж до гір.

- Я, мабуть, той, піду тоді до лігва, - сказав Карл, - у маєток короля Юрйо.

- Уночі? - запитав Етьєн. - А як же кавалерський офіцер?

- Кавалерійський, - виправив Гровер.

- Він мені не дошкулятиме, - сказав Карл. - Самі знаєте.

- Знаємо, - погодився Тім.

Звісно, вони знали: їм було відомо все, що може сказати Карл. Інакше й бути не могло: дорослі, якби дізналися про нього, назвали б Карла уявним товаришем по іграх. Його слова - це їхні слова, як і його жести та гримаси, те, як він плакав, кидав м'яч у кошик, усе те підсилене і гідне, яким вони Карла наділили, сподіваючись незабаром до нього дорости. Карл увібрав у себе фрази, образи, можливості, від

яких дорослі відвернулися, які відкинули, залишили за межами містечок, немовби рештки автомобілів на звалищі Етьєнового батька, - усе, з чим дорослі не могли або не хотіли примиритися, а діти, навпаки, могли грати годинами, складаючи докупы, переставляючи, підживлюючи, запрограмовуючи, вдосконалюючи. Карл належав тільки їм, був їхнім другом і роботом, про якого можна дбати - купити йому газованку, яку ніхто не вип'є, відправити на небезпечне завдання або навіть, як оце зараз, спровадити геть.

- Якщо мені сподобається, - сказав Карл, - я поки побуду там.

Інші кивнули, і Карл гайнув на волю, побіг через стоянку та, не озираючись, махнув їм рукою. Коли він зник у дощі, три хлопці засунули руки в кишені та пішли назад до будинку Гровера.

- Грові, - запитав Етьєн, - а у нас і досі інтеграція? А якщо він не повернеться? Забереться на товарняк і кудись поїде?

- Запитай у свого батька, - відказав Гровер. - Я нічого не знаю.

Етьєн схопив із землі жменю мокрого листя і запхав Гроверу за комір. Гровер вдарив ногою по калюжі, щоб влучити в Етьєна, але забризкав Тіма. Тім підстрибнув і трусонув гілку, обливши Гровера й Етьєна. Етьєн хотів штовхнути Тіма через Гровера, який впав на коліна, але Тім зачепив Гровера, і той гепнувся обличчям у багно. Отак вони минули вогні торговельного центру, відпустивши Карла Баррінгтона, залишивши його в компанії інших виснажених

привидів у сумнівному притулку. Після пустощів під нічним дощем вони нарешті розійшлися по домівках, де на кожного чекав гарячий душ, сухий рушник, телевізор перед сном, поцілунок на ніч і сновидіння, які, можливо, вже ніколи знову не будуть безпечними.

Максим Нестелеєв

**Мала проза Томаса Пінчона:
контексти та підтексти**

Томас Раглз Пінчон народився 1937 року в містечку Глен-Коув на острові Лонг-Айленд (Нью-Йорк). Коли йому було чотири, родина переїхала до Іст-Норвіча, який разом із селищем Ойстер-Бей входив до складу однієї переписної місцевості. Томас ходив у школу в Ойстер-Бей і друкував свої перші гумористичні дописи в місцевій шкільній газеті «Пьорпл енд Голд» анонімно або під псевдонімами Роско Штайн і Боз. 1953 року він вступає до Корнелльського університету на спеціальність «Інженерна фізика». Через два роки йде на службу до ВМС (імовірно, служив у Шостому флоті, що базувався в Середземному морі). 1957 року Томас повернувся у виш і закінчив його за спеціальністю «Англійська мова і література». Пінчон мав можливість відвідувати лекції Владіміра Набокова, хоча в єдиному документі, де зга-

дано Томаса (група «Література 311: Майстри європейської літератури», осінь 1957), його прізвище закреслене. У рік Томасового випуску з університету (1959) з'являються друком його перші серйозні твори: «Дрібний дощ» і «Смерть і милість у Відні». Цим же роком датовано інший цікавий документ, який довгий час вважали втраченим, - подання Пінчона на грант Фонду Форда для написання лібрето опери. Попри те, що письменник заборонив передруковувати й розмножувати цей документ, завдяки наявності кількох копій науковці мають змогу описати його зміст. На перших сторінках подання Пінчон коротко окреслив свої письменницькі набутки: писати почав у сім-вісім років; уже встиг завершити багато оповідань, де наслідую визначних прозаїків; створив чотири одноактні п'єси (одну про флот, другу науково-фантастичну, а ще психодраму і драму-вестерн білими віршами), музичну комедію, понад двадцять поем (за його словами, надто жаргонних і наукових) і майже дописав одну повноцінну п'єсу, що нагадує «Стільці» Йонеско й базується на теорії множин, зокрема «хибному математичному доказі, що всі числа рівні». Цікаво також, як він описує ідею свого першого оповідання, присвяченого Другій світовій війні: воно про те, як «залізобетонна відданість абстрактній умові призводить до таких неприємностей, як війни». Стівен Вайзенбургер, який першим описав Пінчонове подання на грант, слушно зазначає,

що це й була першоідея роману «Гравітаційна райдуга».

Його тогочасні друзі згадували, що після університету він спочатку мріяв стати диск-жокеєм, а потім кінокритиком в «Есквайері». Однак 1960 року Пінчон їде до Сієтла, де Мері Енн Таралдсен допомогла йому влаштуватися молодшим інженером у корпорацію «Боїнг». Там він переважно писав інструкції та технічну документацію для інформаційних бюлетенів: спочатку у відділі службової інформації «Бомарка», а потім у відділі польового забезпечення «Мінітмена». Адріан Вісніцький, проаналізувавши стиль цих статей, дійшов висновку, що за два з половиною роки (лютий 1960 - вересень 1962) Пінчон написав близько 25 текстів¹ (достеменно відомо, що він є автором статті «Спільність» для журналу «Аероспейс Сейфіті»). Того ж року в нього з'являються літературний агент Кандіда Донадіо, з якою він пропрацював до 1982-го, і перший контракт з видавництвом на майбутній роман «V.», який вийшов 1963 року. За «V.» Пінчон здобув нагороду Фонду Вільяма Фолкнера за найкращий дебют і став фіналістом Національної книжкової премії, однак переміг того року «Кентавр» Джона Апдайка. 1964 року Пінчон подає документи до аспірантури Каліфорнійського університету в Берклі на спеціальність

¹ Wisnicki A. A Trove of New Works by Thomas Pynchon? Bomarc Service News Rediscovered // Pynchon Notes. - 2001. - № 46-49.

«Математика», проте йому відмовляють. Після цієї події вірогідної інформації про його подальше життя стає дедалі менше, і вона здебільшого стосується його творчих звершень.

1966 року виходить друком другий роман Пінчона «Виголошення лоту 49», а в 1973-му з'являється його найвідоміший текст «Гравітаційна райдуга», за який автор здобуває Національну книжкову премію (спільно з Ісааком Башевісом Зінгером за збірку «Корона з пір'я»). У 1974 році Пінчона навіть номінували на Пулітцера, і журі вже висловило свою підтримку, проте консультативна рада премії влаштувала скандал, назвавши текст «нечитабельним, надутим, багатослівним і непристойним». Того року нагороду за художню літературу взагалі не вручили.

1983 року його літагентом, а 1990-го і дружиною стає Мелані Джексон², і 1991-го у них народжується син Джексон. 1988 року Пінчон здобув стипендію Макартура, що тоді дорівнювала 310 тисячам доларів і виплачувалась упродовж п'яти років. Нині, за неперевіреними даними, Пінчон з родиною мешкає в Нью-Йорку на Верхньому Вест-Сайді (Мангеттен).

Оскільки Томас Пінчон не дозволяє друкувати його офіційну біографію, не дає інтерв'ю й уникає

² Цікаво, що Мелані - праонука 26-го президента США, республіканця Теодора Рузвельта, із яким батько Пінчона разом ходив до церкви.

журналістів, дослідникам лишається обмаль інформації про нього самого та його родичів. Найраніша згадка про Пінчонів стосується якогось Пінко (Pinco), що прибув до Англії з Нормандії разом з Вільгельмом Завойовником у XI столітті. Надалі довгий час рід мешкав на острові й був шанованим, хоч і не дуже знатним і багатим (втім, вони мали власний герб). Відомо, наприклад, що 1533 року Ніколас Пінчон був старшим шерифом Лондона. Однак найчастіше згадують про Вільяма Пінчона (1590-1673), який прибув до США в 1630 році й разом з декількома іншими «пілігримами» заснував міста Роксбері та Спрінгфілд (зараз територія штату Массачусетс). Останнє місто Вільям назвав так через ностальгію за батьківщиною, адже народився у селищі Спрінгфілд у графстві Ессекс. Цей Пінчон також став автором першої забороненої в Америці книги, що мала назву «Достохвальна ціна нашого спокутвання...» (1650). У тексті Вільям розкритикував тодішню провідну релігійну доктрину - пуританський кальвінізм і ствердив, що не покарання і страждання є ціною спокути, а послух. Книгу спалили, Вільяма оголосили еретиком, змусивши його поквапно передати земельні володіння синові Джону й утекти до рідної Англії. Джон швидко став одним з найбагатших і найшанованіших людей Нової Англії, і всі американські Пінчони (серед яких було багато визначних осіб) ведуть своє походження саме від нього.

У специфічний спосіб Пінчони завжди були пов'язані з літературою, навіть коли самі не писали текстів. Так, Натаніель Готорн у готичному романі «Будинок із сімома фронтонами» (1851) зобразив «стару родину Пінчеонів» (Pyncheon) як типову родину батька-засновника нації. Готорн одразу ж одержав два листи від нащадків роду Пінчонів (Pynchon), які, сприйнявши роман за історичний, дорікали письменникові, що той перекрутив факти й спаплюжив ім'я їхнього пращура Вільяма, адже «серед [його] двадцяти нащадків» ніхто й не чув про описані події. А в повісті Артура Конана Дойла «Знак чотирьох» (1890) описано вигадану Пінчин-лейн (Pinchin Lane) як типовий англійський топонім ХІХ століття. Можливо, в тексті він з'явився тому, що у Великобританії в районі Вайтчапел була невеличка вулиця Пінчин (Pinchin), де у вересні 1889 року знайшли тіло жінки, імовірної жертви Джека Різника.

«Нетямущий учень» - на сьогодні єдина збірка короткої прози Пінчона, а передмова до неї - чи не єдиний офіційний авторський коментар до власного життя і творчості. Сама збірка - це перший спільний проект письменника і Мелані Джексон, колишньої асистентки Кандіди Донадіо. Після «Гравітаційної райдуги» Пінчон швидко перетворився на культового автора з армією відданих читачів, яких прийнято називати пінчонітами. Оскільки інформації про письменника бракувало і він теж не надто квапився про себе розповідати,

пінчоніти почали вишукувати бодай якісь факти, пов'язані з улюбленим автором. Виявивши, що до романів він написав декілька оповідань, у 1976–1983 роках прихильники письменника у піратський спосіб видали невеликим накладом його малу прозу (за винятком тексту «Під розою») в новоствореному лондонському видавництві «Алоес Пресс»³. Кожне оповідання – окрема брошура з оригінальним дизайном (тепер вони стали букіністичними раритетами та коштують у 10–15 разів дорожче від своєї початкової ціни). Після офіційних звернень Донадіо дала дозвіл на друк «Низовини», однак не відповіла щодо інших текстів, що, втім, не завадило публікації. У вересні 1983 року нью-йоркський розповсюджувач «Алоес Пресс» одержав листа від Джексона, яка попросила більше не поширювати піратські видання. І вже за рік у видавництві «Літл, Браун» з'явився «Нетямущий учень». Рік видання збірки до певної міри вплинув на її назву, запозичену, вочевидь, з роману Джорджа Орвелла «1984». Цікаво, що в романі Пінчона «Винокрай» (1990) дія відбувається саме орвеллівського 1984 року й у самому тексті безліч алюзій на цю видатну антиутопію. 2003 року Пінчон написав передмову до одного з перевидань «1984» – ще один доказ, що автор «Нетямущого учня» добре знав і шанував Орвел-

³ «Ентропію» надрукувало інше невеличке англійське видавництво «Трістеро» («Tristero»).

лів твір, а тому, звичайно, міг запозичити фразу «slow learner», що прозвучала в розмові протагоніста Вінстона Сміта з його катом О'Браеном наприкінці антиутопії. Літературознавці Алек Макгул і Девід Віллс навіть стверджують, що Пінчон не лише запозичив фразу, а й спародіював у передмові «голос» Сміта, додавши йому рис, притаманних говірці Рональда Рейгана.

Для тлумачення Пінчонової поетики ця передмова безцінна, і кілька зауважень у ній видаються визначальними. По-перше, Пінчон згадує Герберта Голда і Нормана Мейлера, які 1957 року написали есеї про хіпстерів: «Хіповий, крутий, бітовий і шалений» («Hip, Cool, Beat, and Frantic») та «Білий негр: побіжні роздуми про хіпстерів» («The White Negro: Superficial Reflections on the Hipster») відповідно. Це важлива згадка, адже хіпстерська культура 40-х і початку 50-х сформувала смаки й зацікавлення Пінчона⁴, зокрема його прихильність до джазу та музикантів взагалі, а з тексту Голда він навіть бере окремі образи та фрази: стереосистема, зламаний холодильник, формулювання про Керуака й ідеал хіпстера («смакувати

⁴ У підлітковому оповіданні «Голос Гемстера» Пінчон зображує вчителя тригонометрії містера Фаджадуччі, колишнього хіпстера (coolcat), боп-ударника, який мріє повернутися до часів, коли він з хлопцями грав у джаз-клубах «Бердленд» і «В Едді Кондона». Фаджадуччі гарно вдягається («крутий кардиган і бопівський берет») і постійно розповідає бібопівські жарти в класі.

сигару, вивчати "Дейлі Ньюз" під час млявого статевого акту»). Девід Сід і Лоуренс Ліптон звертають увагу на те, як Пінчон у збірці трансформує лексику хіпстерів і бітників. Зокрема, слово «goach» («косяк») стає назвою військової бази (Форт-Роуч), «benny» (розмовна назва бензедрину) стає ім'ям персонажа в «Дрібному дощі» (а згодом і у «V.»), а оксиморон «білий негр» (так Мейлер⁵ називав білих хіпстерів, які наслідували стиль чорних) буквально втілено в образі Карла в «Темній інтеграції». По-друге, визнаючи важливість творчості бітників, Пінчон від них відмежовується, називаючи себе постбітником. По-третє, наголошуючи, що «у 50-ті я був аполітичним студентом», Пінчон у притаманній йому манері вказує, що вся його подальша творчість є виразно політичною. Дослідниця сучасної культури Лінда Гатчеон слушно зазначає, що «постмодерністське мистецтво не може не бути політичним, принаймні в тому сенсі, що його уявлення - його образи й історії - є чим завгодно, але не нейтральними, хоча "естетизованими" вони виявляються, можливо, саме у своїй пародійній саморефлексії». Тобто в другій половині ХХ століття аполітична поведінка насправді стає одним із різно-

⁵ Слова, які Мейлер наводить як типово хіпстерські (man, go, put down, make, beat, cool, swing, with it, crazy, dig, flip, creep, hip, square), Пінчон часто використовує в оповіданнях і романах «V.» та «Виголошення лоту 49», описуючи американське життя 40-60-х років.

видів політичної позиції, особливо коли йдеться про письменника.

Попри авторське твердження, що «Дрібний дощ» - його «перше надруковане оповідання», приблизно в той самий час вийшов друком інший твір Пінчона, про який він чомусь не згадує в передмові до збірки «Нетямущий учень». Його оповідання «Смерть і милість у Відні» з'явилося у журналі «Епок» навесні 1959 року. Назва твору - цитата з п'єси Шекспіра «Міра за міру», а Шекспір і собі запозичив її з Євангелія від Матея 7:1-2⁶. Чому Пінчон «забув» про цей текст і не включив його до збірки своїх оповідань, український читач може спробувати здогадатися сам⁷. У «Смерті і милості» зображено вечірку, чимось подібну до тієї, що відбувається в «Ентропії» (навіть є один спільний персонаж), згадано Т. С. Еліота й усе завершується тим, що індіанець оджибва з культуральним синдромом вендіго влаштовує стрілянину. Безліч спільних тем, образів та ідей об'єднують це оповідання з іншими творами, включеними до «Нетямущого учня», про що принагідно зазначу нижче.

«Дрібний дощ» уперше з'являється в березневому номері журналу «Корнелл Райтер» (1959, № 2). Як стає

⁶ «Не судіть, щоб вас не судили; бо яким судом судите, таким і вас будуть судити, і якою мірою міряєте, такою і вам відміряють» (переклад І. Хоменка).

⁷ Пінчон Т. Смерть і милість у Відні. Оповідання // Всесвіт. - 2015. - № 11-12. Коментар: Нестелеєв М. Мор(т)альність і милість у Відні // Всесвіт. - 2016. - № 1-2.

відомо з передмови до збірки, сюжет оповідання повністю базується на реальних подіях, хоча автор змінює географічні назви та навіть місяць, коли все трапилось. Описане в тексті стихійне лихо - ураган Одрі, який 27 червня (в оповіданні - липня) 1957 року заледве не дощенту зруйнував містечко Камерон у Луїзіані, призвівши до загибелі понад трьохсот мешканців. Форт-Роуч - це Форт-Полк, військова база й об'єднаний навчальний центр бойової підготовки в окрузі Вернон за 16 км від міста Лисвіль (Луїзіана). Критик Річард Дарабанер припускає, що назву для оповідання Пінчон запозичив з біблійної історії про Мойсея, а саме з епізоду зі Второзаконня (32:2), де подано пісню пророка. У Біблії короля Якова, одному з найпоширеніших і найдавніших перекладів Святого Письма англійською, цю фразу передано так: «My doctrine shall drop as the rain, my speech shall distil as the dew, as the small rain upon the tender herb, and as the showers upon the grass»⁸. Зважаючи на безліч релігійних алюзій в оповіданні, Пінчон, звичайно, міг свідомо використати біблійне словосполучення «small rain», хай би якою пересічною не була ця фраза. А втім, Девід Сід припускає, що письменник міг запозичити заголовок з катрена доби Ренесансу⁹, який цитує Фредерік

⁸ «Нехай, як дощ, накрапає моя наука, рососою хай розіллється моє слово, як волога на травицю і як дощ рясний» (переклад І. Хоменка).

⁹ «Western wind, when will thou blow, / The small rain down can rain? / Christ, if my love were in my arms / And I in my bed again!»

Генрі в романі Гемінгвея «Прощавай, зброе». Автора «Старого і моря» згадано в «Дрібному дощі», і, як відомо з Пінчонових спогадів про коледжського друга Річарда Фаріну, 1959 року вони якось завітали на вечірку, переодягнувшись Гемінгвеєм (Фаріна) та Френсісом Скоттом Фіцджеральдом (Пінчон). До того ж у романі «Прощавай, зброе» персонаж згадує цей віршик під час сильної зливи, коли думає про кохану Кетрін, тож це цілком відповідає бажанню автора «накласти додатковий шар дощових образів». Дощить і в інших оповіданнях збірки, але тут дощ - це неприхована алюзія на Т. С. Еліота, і не тільки на очевидну «Безплідну землю», а й на «Порожніх людей» (1925). З останньою поемою оповідання Пінчона еднають не лише образна система (мерці, «чистий імпульс», очі-погляд, квіточка-кактус тощо), а й композиційна ідея апокаліптичного свята, «маленької смерті» (оргазму) під час смерті великої (урагану). Знаково, що наприкінці твору перед сексом дівчина схлипує (*whimper*), адже останній рядок поеми Т. С. Еліота якраз про те, що кінець світу настане саме зі «схлипом» («*Not with a bang but a whimper*»).

Як доводить Чарлз Голландер, «Дрібний дощ» - це локальна історія «всесвітнього потопу», де головний

(англ. «Західний вітре, як ти повіеш, / Чи дощик дрібний за-
дощить? / Боже, мати б кохану у своїх обіймах / У ліжку хай
поруч лежить!»).

персонаж виконує релігійну роль, увиразнену значущими ім'ям та прізвиськом. Левін - це, безперечно, прозора алюзія на левитів (юдейських священників), а Натан - ім'я біблійського пророка, яке часто згадується поруч з іменами Давида і Соломона, зокрема в епізоді, коли Господь через Натана передає царю Давиду наказ поставити левитів з музичними інструментами під час жертвопринесення в Єрусалимському храмі. Цікаво, що Зігель (Siegel), про якого згадує лейтенант у «Дрібному дощі», - головний герой «Смерті і милості...». Його прізвисько, вочевидь, відсилає до єврейської фрази Segan Levi (помічник левитів), та й функція у нього подібна - спаситель, що має вибирати між життям і смертю.

Фінальний епізод, де показано секс Левіна і Квіточки у своєрідному «святиніщі», дивна спроба утвердити життя серед смерті та боліт (назва порнографічної книжки своєрідно готує до подібного завершення) - це язичницький акт запліднення землі після потопу. Опис Натана Левіна як плугатаря, жартівливий обмін євангельськими цитатами з Ріццо про землю і сім'я та інші натяки вивершуються буквальною реалізацією метафори. У Книзі Левитів 21:1 Господь приписує Мойсею: «Промов до священників, Аронових синів, і скажи їм: ніхто з них нехай не осквернює себе померлими із своїх людей» (переклад І. Хоменка). Тому після того, як Левін таки себе цим «осквернює», поїхавши на рятувні роботи у містечко, він ро-

бить «ритуальне обмивання» в душі, а під час сексу «покриває голову» бейсболкою. Якщо також прийняти версію Голландера, що прізвище Капуччі в оповіданні – це алюзія на капучинів (римо-католицький чернечий орден), а Бакстер – на Річарда Бакстера (відомого англійського пуританського богослова, що жив у XVII ст.), то релігійний аспект «Дрібного дощу» стає аж надмірно виразним. Водночас Левін – це один з перших типових пінчонівських профанів і шлемілів (*євр.* «невдаха»), який унаочнює конфлікт, багаторазово висвітлений в творчості письменника, – зіткнення сакрального і профанного. Його пивне черевце – своерідна псевдовагітність, накинута йому сакральна роль, якої він намагається позбутися під час кульмінаційного статевого акту, заперечивши ним особисту смерть. Лінь Левіна у Пінчоновому світі, як переконує Джозеф Слейд, – це своерідна захисна реакція шлеміля на ентропію, а також спосіб, у який параноїк намагається привичаїтися до випадковості.

Ще один промовистий аспект оповідання – згадки жанрів масової культури, зокрема вестернів, романів про секс, детективчиків (*whodunit*¹⁰) і опереток.

¹⁰ Англ. *whodunit* або *whodunnit* – розмовне скорочення фраз «Who [has] done it?» або «Who did it?» («Хто це зробив?»). Так починаючи з 1920-х років називають детективні історії із заплутаним сюжетом, де читачу дається змога самому долучитися до процесу розслідування злочину. Українською можна перекласти як «хтозробивка».

Як зазначають дослідники, Дрібна Квіточка (little Buttercup¹¹) - це алюзія на місис Кріппс, що має таке ж прізвисько в комічній опері «Корабель Її Величності “Пінафор”» (1878) вікторіанських митців Вільяма Гілберта і Артура Саллівана. Заголовок іншої оперети Гілберта і Саллівана «Пірати Пензанса» («The Pirates of Penzance», 1879) Пінчон використав для імені важливого персонажа «Гравітаційної райдуги» - Джефрі «Пірата» Прентіса (Geoffrey «Pirate» Prentice). Загалом один з головних Пінчонових прийомів сюжетотворення - переробка різноманітних жанрів популярної літератури (найчастіше - детективу). У цьому він цілковито підтримує заклик американського критика Леслі Фідлера, який 1968 року спонукав постмодерністів заповнювати прогалину між читачем і письменником, поєднуючи жанри масової літератури з елітарною модерністською творчістю.

Пінчон продовжив поєднувати форму і зміст масліту з модерністською поетикою в оповіданні «Низовина», яке вперше з'явилося в антології «Нью Ворлд Райтінг» (1960, № 16). Пінчон знову дає головним персонажам значущі імена: Сінді - скорочено від Синтії, одного з імен Артеміди, сестри Аполлона, Денніс - варіант імені Діоніс, тож в оповіданні розі-

¹¹ Англ. buttercup - поширена в Україні рослина із жовтими квітами, яку називають «жовтець», «козелець», «жабинець», «жабник», «лютик», «дрібноцвіт».

грується специфічний ніцшеанський аполлонійсько-діонісійський конфлікт¹². У творі також протиставлено «безплідну землю» (поема Т. С. Еліота), де Денніс почувається кротом, і море, яке втілює сміттєзвалище, де живе циганка Нерісса. Вона, вочевидь, є нереїдою, морською німфою, а отже, своєрідним втіленням Деннісових мрій про море («низовину»), адже з Неріссою головний герой спускається на самісіньке дно. Навіть ім'я щурихи – Гіацинт (гіацинтовий сад і «гіацинтову дівчину», між іншим, згадано і в Т. С. Еліота) – багатозначне, адже так звали юного красеня, який змагався з Аполлоном. Така символічна зміна гендерних ролей – теж одна з рис поезики Пінчона, прийом «викривленого дзеркала».

У цьому оповіданні Пінчон уперше звертається до теми контркультури та «підземного світу» (underworld), розповідаючи про терористичну групу «Сини червоного апокаліпсису», які готувалися до революції, облаштувавши собі вигадливу базу під сміттєзвалищем. Подібні приховані спільноти є в кожному творі Пінчона, у «Нетямущому учні» – це, зокрема, Внутрішня хунта в «Таємній інтеграції» (де, між іншим, теж згадано величезний смітник). У романі «Виголошення лоту 49» автор у певний спосіб метафоризує сміття, називаючи таємну

¹² 1968 року Джек Керуак в американській телепрограмі «Лінія вогню», розмірковуючи про вплив бітників на хіпі, порівняв своє покоління зі «своєрідним діонісійським рухом у сучасній цивілізації».

поштову службу WASTE (*англ.* «відходи, брухт»), поштові скриньки якої замасковані під сміттєві баки.

Літературознавці здебільшого ставляться до цього твору як до певної пародії на «Безплідну землю» у стилі Набокова (Ч. Голландер), а Фленджа трактують як згадувану Т. С. Еліотом карту таро, на якій зображено фінікійського моряка-потопельника. Однак побутують й інші оригінальні інтерпретації. Так, наприклад, Роберт Голтон пропонує аналізувати «Низовину» в контексті головної проблеми американських 50-х - конформізму та його зворотного боку - відчуження. Флендж і Левін потрапили в замкнутий ланцюг (closed circuit) родини та роботи, де намагаються бути мужніми, як Марлон Брандо, але натомість відрощують пивне черевце і втрачають мужність, поступаючись маскулінним жінкам (цікаво, що Пінчон порівнює Квіточку і Сінді з собаками). Прагнучи розірвати цей ланцюг погодження (yesmanship) та вирватися зі світу WASP¹³, успіху й переможців (саме тому важли-

¹³ WASP (*англ.* «оса») - відома аббревіатура, що розшифровується як «White Anglo-Saxon Protestant» - «білі англосаксонські протестанти», привілейований клас США, заможна верства, «корінні американці» (до яких належав і сам Пінчон) на противагу емігрантам і прошарку чорноробів - PIGS (*англ.* «свині», Portugal, Italy, Greece and Spain - «Португалія, Італія, Греція, Іспанія») або PIIGS (Portugal, Italy, Ireland, Greece and Spain - «Португалія, Італія, Ірландія, Греція, Іспанія»). Знаково,

вою є назва юридичної фірми, де працює Флендж), вони тікають до протилежного: згори вниз, від кар'єри до безробіття, від соціуму до відлюдництва. Рішення Фленджа відростити бороду – це ще й «знак нонконформізму та мужності» (Р. Голтон). Загалом сюжет «Смерті і милості...» – це ще один варіант втечі, але вже у формі «короткого замикання» (short circuit) у ланцюгу.

Імена другорядних персонажів у «Низовині» – черговий авторський код, розшифрування якого дає змогу наблизитися до ідеї твору. Так Болінгброк – алюзія на англійського короля Генріха IV, якого згадано в Шекспірових «Річарді II» та «Генріху IV». Нерісса ж з'являється у «Венеційському купці». Навіть назва вантажного корабля «Дейдрре» не випадкова: в ірландській міфології так звали прокляту красуню, що шукала свого коханого, як і Нерісса. Бурлескна основа цих персонажів – теж один з лейтмотивів Пінчона: зниження реєстру героїчного в сучасному світі стереотипів і забобонів та надання голосу упослідженим і «спадкопозбавленим» (як відомо, король Річард II вигнав Генріха IV і конфіскував його володіння, підштовхнувши цим останнього до заколоту).

що образ свині є дуже важливим у текстах Пінчона (даруючи свої книжки близьким друзям, він часто малює кумедні свинячі мармизи), виказуючи його прихильність до всіх тих, кому немає місця в офіційній історії: забутих чи переслідуваних чорноробів-маргіналів, які й визначають культуру країни.

Важливою в оповіданні також є тема «свиней» – моряки Паць Бодін (Pig Bodine) та Посвинятто (Porcaccio) – як ще одне відлуння теми пригноблених, а також, вочевидь, автобіографічної ностальгії за морем. Невипадково, що цинік-оптиміст Паць Бодін як позитивний персонаж з'являється в романах «V.» і «Гравітаційна райдуга», а його імовірний далекий пращур, марсовий Бодін, живе у XVIII столітті, коли відбуваються події «Мейсона і Діксона». У романі «Супротивлення» так само введено родича Паця – вахтового помічника капітана Бодіна (O.I.C. Bodine, де флотське скорочення, напевно, слід читати як oink – *англ.* «рох-рох»).

«Ентропія», найвідоміше оповідання Пінчона, вперше з'явилась у журналі «Кеньйон Рев'ю» (1960, 22, № 2). Письменник визнає, що це його «найбітниківський» твір, а критики зазначають, що вечірка у Фрикаделя – це якраз безпосереднє втілення бітниківської стратегії письма. Відомо, що в січні 1950 року Джон Клеллон Хоумз і Джек Керуак замислювали зробити «десятиліття вечірок» – спонтанних заходів, що в екстравагантний спосіб суперечитимуть таким буржуазним цінностям, як ощадливість і тверезість. Зрозуміло, що Пінчон використав тему вечірок, вклавши в неї значно складніший смисл, ніж просто протест проти міщанства.

Як і в попередніх текстах, система персонажів тут інтернаціональна, що дає авторові змогу задіяти різноманітні контексти. Цьому також сприяє навала термінів, власних імен і назв, які у творі ви-

конують роль маркерів доби й характеризують тодішню молодь. Композиція «Ентропії» українському читачу має нагадати про вертеп, де на верхньому поверсі («небі») розігрується історія про народження Христа (хоч у Пінчона це скоріше сюжет про Адама і Єву в райському саду), а на нижньому поверсі («землі») – сатирично-побутова інтермедія, символічно співвіднесена з горішніми подіями. В оповіданні «Низовина» поверхи також важливі й у дечому подібні за функціями, при цьому вони ще й гендерно марковані: на горішньому наводить лад жінка, тоді як на першому поверсі п'ють і слухають музику чоловіки, які в наступних епізодах спустатимуться все нижче.

Джаз і класика, переосмислення гармонійного/дисгармонійного та музичні експерименти, на думку Роберта Редфілда і Пітера Гейса, визначають фугову структуру «Ентропії». У тексті Пінчон згадує про «фугу року», а сюжетне повторення-протиставлення подібне до протиборства двох співців, суперечки двох тем, що характерно для фуґи. На це вказує також ім'я Обад, що означає «ранкова пісня трубадура», антонімом якої є серенада («вечірня пісня»). Останній вчинок Обад – розбиття вікна – якраз буквальна інсценізація латинського слова «fuga», що походить від латинського дієслова «fugere» – «бігти, втікати».

«Ентропія» уславила письменника як «співця ентропії» і призвела до того, що саме поняття включили до низки канонічних характеристик постмодерніст-

ської поетики. У «Виголошенні лоту 49» найкраще, на думку багатьох дослідників, пояснено сутність ентропії: є два її різновиди, один пов'язаний з тепловими двигунами, інший - з комунікацією. Ентропія - це метафора, яка пов'язує світ термодинаміки зі світом інформаційних потоків. Вільяму Геддісу, який теж багато писав про ентропію (зокрема в романі 1975 року «Дж Р Мол.»), у декількох інтерв'ю навіть довелося доводити, що він не запозичив це слівце у Пінчона, а вичитав у романі Натанаела Веста «Подруга скорботних» (1933) і працях Норберта Вінера.

Епіграф з «Тропіка Рака» Міллера, як вважає критик Джуліан Геффернан, не лише прояснює тематичні аспекти твору («романтизм», лейтмотиви дощу і блукання), а й становить важливий паратекст. Також «тропик» і «ентропія» - похідні від того самого грецького слова зі значенням «поворот, зворот», від якого утворилося слово «троп», ключовий художній прийом Пінчона.

На думку Чарлза Голландера, найважливішим для ідеї оповідання є персонаж Шандор Рохас, чие прізвище може нагадати ерудованому читачеві про іспанського письменника Фернандо де Рохаса, якому приписують авторство роману «Селестина» (1499), де з'являється персонаж Калісто - закоханий у головну героїню дворянин, який помирає, впавши з драбини. Ось чому Пінчонів Калісто згадує коханку Селесту й Іспанію. Згадка про «відчуття життя» наприкінці «Ентропії» може також нагадати

назву трактату іспанського філософа Мігеля де Унамуно «Про трагічне відчуття життя» (1912). Складні стосунки вихрещеного єврея Рохаса з Інквізицією і вигнання утворюють паралель з біографією Унамуно, який перебував під домашнім арештом через те, що засудив режим Франко. Втім, звичайно, ідея «Ентропії» значно ширша, ніж історія окремої країни.

Інтернаціональна проблематика і відкритість/замкненість систем чи ланцюгів є для Пінчона лише приводом поміркувати про майбутнє західної культури і політичні режими, що відмежовуються від інших. Критик Дітер Мейндль протиставляє «культурного історика» Каллісто і «контркультурного» Фрикаделя (подібних до антитетичних постатей Герберта Стенсіла і Бенні Профана в романі «V.») як два напрями гротескного осмислення пізньомодерної західної культури.

Протиставлення раю (порядку) і карнавалу (безладу) ілюструє «ентропійне бачення» Пінчона, який виступає проти замкнених систем в останньому епізоді оповідання, коли Обад розбиває вікно. Смерть пташини підсилює апокаліптичні прозріння персонажів щодо невідвратної теплової смерті культури, яка настане, коли припиниться інтелектуальний рух. Каллісто не може передати своє тепло пташині, а ще, за іронією долі, він міг, як зазначає Девід Коварт, навіть пришвидшити її смерть, бо температура тіла у птахів вища, ніж у людей. Прізвище Mulligan англійською означає

«мішанина, рагу із залишків м'яса й овочів», а Каллісто з грецької - «найпривабливіший», тож навіть у цьому є протиставлення хаосу й гармонії (або космосу, який у грецькій мові є антонімом хаосу). Знаково, що наприкінці оповідання внизу настає лад, тоді як угорі облаштований і герметичний лад руйнується. Така зміна ролей також підкреслює неможливість цілковитої гармонії навіть у межах однієї будівлі.

Про неможливість гармонії в планетарному масштабі йдеться в оповіданні «Під розою», уперше надрукованому в журналі «Нобл Севідж» (1961, № 3). 1963 року Пінчон кардинально переробив його на третій розділ роману «V.»¹⁴. У романі події оповідання подано з точок зору семи різних персонажів, а також з восьмої, «нелюдської» позиції. Вираз «Під розою» декілька разів обігрується в самому тексті, де згадано вулицю де Розетт, рукав Нілу Розетту і квартал Розетті, тому, щоб зберегти цю ідейну співзвучність, лишаю в назві розу, а не звичнішу троянду.

На перший погляд, «Під розою» - пародія на шпигунські історії, але в контексті подальшої розробки

¹⁴ Умовно кажучи, всі оповідання Пінчона в той чи той спосіб увійшли до перших частин цього роману. У першому розділі «V.» з'являються Рейчел зі «Смерті й милості...», Паць Бодін з «Низовини» та Бенні Профан, що нагадує Фленджа з «Низовини» та Левіна з «Дрібного дощу». А у другому розділі відбуваються несамовита вечірка і джаз-виступ, подібні до того, що описано в «Ентропії».

цієї теми у «V.» стає зрозуміло, що історичний епізод, обраний Пінчоном, був знаковим у конфлікті Заходу і Сходу і заледве не призвів до початку світової війни, про яку згадано в останньому абзаці оповідання. У романі епізод битви за Фашоду стане частиною глобальної історії шпигунства, альтернативою офіційній історії людства. Саме таємна шпигунська історія виявляла підводні течії та камені, які найбільше цікавили Пінчона у світовій культурі. Окреслюючи залаштункові ігри та чинники, що вплинули на загальновідомі події, письменник вдосконалює жанр метаісторичного конспірологічного роману, що стане головним внеском Пінчона в американську літературу.

Кумедні імена персонажів, «зіткнення волохатих тваринок», про яке Пінчон згадує у передмові, підкріплюють думку, що історія насправді не пафосна битва, а зовсім не героїчне протистояння випадку й долі. Останнє найкраще ілюструють безглузді постріли Їжатця в театрі, де він мав би захищати Кроумера, а натомість сам не знає, куди стріляє. Крім як втілення нового світу, а дикобраз як втілення старого також пов'язані з переосмисленням шекспірівського контексту: «старим кротом» називає свого батька Гамлет - що уваризнює батьківсько-синівське, а отже, й психоаналітичне протистояння Кротомолда та Їжатця. Крім був і в «Низовині» - але вже не на суспільно-історичному, а на особисто-побутовому рівні. Імена інших персонажів «Під розою» символічно

підкреслюють їхню роль в оповіданні. Гожий-ферт (Goodfellow), тобто «гарний хлопець», – звабник і злий дух-бешкетник в англійській міфології. Також він з'являється в комедії Шекспіра «Сон літньої ночі», де має імена Пак і Robin Goodfellow (в українському перекладі Ю. Лісняка – Робін Паливода). Бонго-Шефтсбері (Bongo-Shaftsbury) – це пародійний англійський колоніальний образ: поєднання «бонго» (кубинський ударний інструмент, здвоєний барабан) та давнього британського прізвища Shaftsbury з виразними сексуальними конотаціями. Можливо, прізвище цього героя також натякає на англійського політика, філософа, письменника і діяча Просвітництва Ентоні Ешли Купера (1671–1713), третього графа Шефтесбері (Shaftesbury), автора тритомної «Характеристики людей, звичаїв, думок і часів». Цікаво, що Купер був знайомий із Генрі Сент-Джоном (1678–1751), першим віконтом Болінброкком, міністром при дворі королеви Анни Стюарт. Тож Болінброк, хай і опосередковано, також присутній у цьому тексті.

Дослідник Ерік Карл Лінк доводить, що в оповіданні «Під розою» Пінчон уперше порушує важливу для себе тему луддизму, яку потім розвине в есеї «Чи нормально бути луддитом?» (1984). В есеї Пінчон розмірковує про тези, висловлені англійським письменником Чарлзом Персі Сноу в лекції «Дві культури та наукова революція» (1959). Сноу вважав, що існують дві культури – наукова

та ненаукова (останню Пінчон назве «літературною»), і зазначав, що представники ненаукової культури ніколи навіть не намагалися зрозуміти індустріальну революцію¹⁵. Однак луддити для автора «Під розою» – це не агресивні невігласи, які виступають проти поступу й техніки, а провідні люди доби, які відчують, що науково-технічна революція може мати трагічні наслідки. Саме такі роздуми непокоять Їжатця, який розмірковує про старий лад і новий порядок. Як відомо, в історичній перспективі машини перемогли, луддити програли й пішли в підпілля, ставши контркультурою, яку так любить описувати Пінчон, що гордо називає себе «луддитом». Силами Поступу в оповіданні є Німеччина і представники «нового порядку» Кротомолд і Бонго-Шефтсбері зі вшитим у руку електричним перемикачем, яким намагається протистояти Англія (Їжатець і Гожийферт). Пістолет з однією кулею, що фігурує в тексті, – натяк на бажання чесною дуелі, яка завершується стратою, коли Їжатець розуміє, що «новий світ» уже не грає за старими правилами. Їжатець хоче вірити, що світ досі живе за гуманістичними законами доби Відродження, описаними Мак'явеллі. Ерік Карл Лінк, аналізуючи майстерно вибудовану мережу протиставлень

¹⁵ Історичні луддити були робітниками мануфактур наприкінці XVIII – на початку XIX століття, які виступали проти впровадження машин і позбавлення праці звичайних людей.

в оповіданні, зауважує основний конфлікт: не-людську/непридатну для життя стерильну чистоту нового («Чистота пустелі: білі кістки, кладовище загиблих культур») та людську/життєву «забрудненість» старого, адже живе не може бути ідеально чистим («Адже варто лише спуститися до рівня індивіда, і твоя висока мета стає не такою чистою»). Ключовий епізод – побиття Кротомолдом повії, яку він називає «бридкою».

У «Під розою» також наголошено на тому, що будь-яке протистояння і відчуження насправді є доволі умовним та може призвести до того, що людина захоче розчинитися в натовпі, піти в люди – go native («перейнятися місцевим духом, перейняти місцеві звички»). Саме так вчиняють Девід Лупеску зі «Смерті і милості...», Левін із «Дрібного дощу» та Їжатець і Кротомолд. Одвічна ворожнеча останніх – це не так боротьба держав за панування на африканському континенті, як протистояння спокусі відкинути всі антитези-антиномії й об'єднати Захід і Схід. Адже обидва боки чудово розуміють, що всі протиріччя базуються на давньому розмежуванні добра і зла, чистих і нечистих – суперечностях, закладених в основу людської природи.

Описавши політичні й особисті лабіринти нашого суворого світу, Пінчон також проаналізував те, як саме наївний дитячий світ перетворюється на світ дорослих, як нове покоління наслідує й заперечує цінності й істини попереднього, шукаючи шляхом спроб і помилок власний шлях. Його

«Таємна інтеграція» вперше з'явилася друком в журналі «Сатурдей Івенінг Пост» (1964, 237, № 45), і дехто з літературознавців¹⁶ помітив, що Пінчон намагався подати власну версію двох відомих «дитячих» романів Марка Твена, перенісши їхні колізії в повоєнну Америку. Наприклад, коли читач знайомиться з Тімом і Гровером, вони говорять про бородавки, як і Том з Геком на початку «Пригод Тома Соєра».

«Таємна інтеграція» - це найавтобіографічніший на сьогодні текст Пінчона, де він розповідає про рідний Лонг-Айленд 50-60-х років, поєднуючи його з Беркширами 30-х. Вигадане містечко Мушваборо, де діє «майже терористичний» гурток дітей¹⁷, зусібч оточений реальними містами, серед яких Піттсфілд, Ленокс, Стокбрідж (усі в штаті Массачусетс). Схожий прийом Пінчон використовує, коли описує містечко Сан-Нарцисо у «Виглошенні лоту 49»: воно виглядає справжнім топографічним пунктом завдяки тому, що поруч розташовано реальні населені пункти. Назва Mingeborough англomовним читачам, безперечно, має нагадати діалектне слівце *minges* (похідне від *midge* - «маленькі кусливі й набридливі комахи»)¹⁸, що

¹⁶ Наприклад, Девід Сід.

¹⁷ Дещо схоже Пінчон описував гурток своїх товаришів у математичному клубі Ойстер-Бея в підліткових оповіданнях «Голос Гемстера» і «Хлопці» (обидва - 1953), надрукованих у шкільній газеті.

¹⁸ Саме тому передаю назву міста як Мушваборо.

комічно увиразнює роль дітей як порушників громадського спокою. Однак, звичайно, саме ці дрібні створіння частіше за дорослих чинять правильно: їхня дружба з уявним темношкірим Карлом стає символом поваги до Іншого та суспільної інтеграції. Іронічний Пінчон не випадково виводить в оповіданні образ другого, вже реального Карла – джазового саксофоніста і пияка Макафі, який ображає дітей, жене від себе друзів і взагалі мало придатний до будь-якої інтеграції. Ідея письменника полягає в тому, що будь-чому хорошому доводиться долати природний спротив, адже добро роблять не завдяки чомусь, а попри щось.

- На вірогідність зображуваного в «Таємній інтеграції» вказує й те, що прізвища персонажів не комічно-гротескні, а цілком стандартні. У «Гравітаційній райдузі» (1973), де одним з головних персонажів є Тайрон Слотроп, Пінчон звертається до подій «Таємної інтеграції», розширюючи історію про родину Слотропів у прикінцевому епізоді роману під назвою «Заволодіння Мушваборо» («The Occupation of Mingeborough»). Для пінчонознавців уже доведеним фактом є те, що родина Слотропів – це охудожнений рід Пінчонів, тому важливо, як автор утворив це прізвище, вписавши реальне у вигадане.
- У «Гравітаційній райдузі» зазначено, що Тайрон Слотроп – брат Хогана (що під час Другої світової служить на флоті в Тихому океані), який у «Таємній інтеграції» є сином лікаря Слотропа (останнього,

вочевидь, теж звуть Хоган¹⁹). Також перераховано безліч Слотропів з Мушваборо (Бродерік, Констант, Елізабет, Фредерік, Наллін) і згадано їхнього пращура Вільяма Слотропа, автора релігійного трактату «Про претеритів», в образі якого легко впізнати автора «Достохвальної ціни нашого спокутування...». Прізвище Слотроп - можлива алюзія на Джона Вінтропа (John Winthrop, 1588-1649), англійського богослова-пуританина, одного із засновників Колонії Массачусетської затоки - другого за розміром (після Плімутського) поселення «батьків-пілігримів» у Новій Англії. Прізвище Слотроп письменник міг вигадати як каламбур, замінивши «перемагати» (win) на «лінь» (sloth), щоб у фразі можна було відчитати родинне життєве кредо «перемагати лінощами», пасивністю, релігійним «послухом» вірянина-кальвініста. Цікаво, що Салман Рушді вбачає в імені Тайрона Слотропа (Tyronе Slothrop) анаграму «Лінь або ентропія» (Sloth or Entropy). Лінь - найбільша цінність для письменника, про що Пінчон розмірковував в есеї «Поближче до тебе, мій диване...», однак Тайрон визначає зовсім інші цінності й умови, які сформували його рід: «Лайно, гроші та Слово - ось три американські істини, що живлять американську рухливість, саме вони утвердили Слотропів, притиснувши їх навіки до долі країни».

¹⁹ Як відомо, батька письменника Томаса Раглза Пінчона-молодшого звали Томас Раглз Пінчон-старший.

Культуролог Дж. Гіллс Міллер вважає, що «Таємна інтеграція» - всього лише заплутане оповідання про привида (так само, як відомий «Оберт гвинта» Генрі Джеймса), де привид - метафора протистояння білих і кольорових спільнот. Однак Пінчон з його метаісторичним баченням ніколи не обирає одновимірні історії, тож можемо припустити, що привид - це метафора Іншого як чужого, у якому бачать свого лише ті, хто поки не належить до жодної спільноти і натомість формує власний контркультурний гурток для боротьби з «ними» (Іншими як дорослими). Привид - це також *Zeitgeist* (нім. «дух часу») і мандрівний образ, дотичний до готичних історій. Сумне прозріння Пінчона в тому, що сподіватись у цьому світі можна лише на дітей, маленьких «спартаків» і «бунтівників без причини», тоді як світ дорослих змінить тільки диво (як він пише у «Виголошенні лоту 49», «анархістське диво, проникнення одного світу в інший»). Диво - це ієрофанія (проявлення священного, за Мірчею Еліаде), що вступає у конфлікт із історичною тяглістю, тому творчість Пінчона порушує передусім онтологічні, а не гносеологічні питання²⁰.

Оповідання Пінчона - доволі строкаті й різні, проте в них є багато спільного. Деякі дослідники відзначають, що в усіх текстах є психоаналітична лінія, щоправда, здебільшого пародійна: як-от образ

²⁰ За Браяном Макгейлом, це і є сутністю постмодернізму.

Джеронімо Діаса з «Низовини» чи символічні три поверхи в «Ентропії» - Воно (Сол), Я (Фрикадель) та Над-Я (Каллісто) тощо. Проте жоден пінчонознавець, за винятком Чарлза Голландера²¹, поки не запропонував аналізу збірки «Нетямущий учень» як цілісного висловлювання. Версія Голландера напрочуд витончено й переконливо об'єднує малу прозу Пінчона з його великими творами темою історичної несправедливості та своєрідної «художньої помсти». Він пропонує вбачати у збірці автобіографічно-політичне висловлювання про занепад старого ладу, де автор записує свій рід до тих «спадкопозбавлених» династій, що заклали основи Америки, але програли боротьбу новому, аморальному ладу панування корпорацій, машин і, зрештою, «чистої бездуховності».

Як відомо, Вільям Пінчон заснував Спрінгфілд разом з Майлзом Морганом (1616-1699), пращуром Дж. П. Моргана (1837-1913) - американського підприємця, банкіра, фінансиста і переконаного республіканця, який, зокрема, брав участь у створенні корпорації «Дженерал Електрик» (у «Низовині» не випадково згадано холодильник саме цього виробника). Чарлз Голландер також вважає, що у слові «морганатичних» в оповіданні «Таємна інтеграція» також зашифровано прізвище фінансиста (один з художніх методів Пінчона -

²¹ Hollander Ch. Pynchon's Politics: The Presence of an Absence // Pynchon Notes. - 1990. - № 26-27

опосередкований інтертекстуальний натяк). Із капіталом Морганів, вочевидь, мала зв'язок одна з найбільших американських брокерських фірм «Пінчон і Ко» (заснована родичами письменника), яка збанкрутувала в 30-х роках ХХ століття. Цікаво, що перше американське факсимільне видання «Селестини» Рохаса в 1909 році мало присвяту Дж. П. Моргану, який надав видавцям примірник 1499 року з власної бібліотеки. Дім Моргана фінансував також уряди окремих країн, зокрема румунського короля Кароля II (1893–1953), який, як вважає Голландер, став прототипом для вигаданого короля Юрйо в «Таємній інтеграції». 1940 року Кароль II втратив владу в країні, позбувшись британської підтримки, й емігрував з Румунії разом з коханкою Магдою Лупеску (у «Смерті і милості...» таке прізвище має лікар, який іде, лишаючи помешкання Зігелю). Важливо, що оджибва, каджуни, цигани, аннаміти, повстанці-махдисти та «кольорові» – це теж субкультури, які щось втратили, їх теж позбавили «спадку» – території чи влади. Тому образи споруди як лабіринту і дому, що з'являються в кожному оповіданні, – це також символи зв'язку/розірваності поколінь, пов'язаних з чужою чи власною територією.

Усі книги Томаса Пінчона – це один текст-лабіринт, метаісторичний палімпсест, де персонажі існують династіями, сюжети починають розвиватися в одному творі, а завершуються в іншому. Мова його текстів – тема для окремого дослідження, проте лі-

тературознавці та просто уважні читачі помітили, що в усіх Пінчонових романах (за винятком найновішого - «Кривава межа», 2013) трапляється морський термінологічний вислів «single up all lines» (англ. буквально «замінити подвійні швартови одним»). Як відомо, кораблі в доках прив'язують двома тросами, а коли треба відпливати, то спочатку відв'язують один швартов, а потім другий, тож цей вислів можна перекласти як «відшвартовуватися» чи «віддати кінці». У Пінчона ця багатозначна фраза фігурує, певно, як своєрідний ностальгійний спогад про молодість, а також як текстуальний сигнал до початку чогось нового, вирушання на пошуки пригод і заклик до читача «об'єднати всі рядки й теми в одне ціле» (так теж можна дослівно передати цю фразу). У збірці «Нетямущий учень» натомість двічі трапляється інший важливий вислів - військовий термін достеменно непрямого походження «up goes the balloon». Через відсутність сталого українського відповідника перекладаю його як «бити на сполох», оскільки цей британський вислів, що виник під час Першої або Другої світової війни, означає «загострення ситуації; різку зміну обставин, коли ситуація раптово стає серйозною чи навіть критичною». Є історичні свідчення, що коли англійці очікували швидкої та неминучої атаки супротивника, над місцями пересування ворожої армії випускали розвідувальні аеростати для спостереження, які маркували військові маневри, щоб їх було легко побачити.

Інша версія пояснює виникнення цього вислову тим, що над британськими містами підіймали на сталевих тросах величезні заслонні аеростати, які мали відлякати ворожі бомбардувальники, що ризикували порізати крила міцними тросами. Цей вислів дуже пасує апокаліптичному настрою кінця XIX і першої половини XX століття, про які пише Пінчон, адже тоді люди жили в постійному очікуванні війни та настійному страху перед Бомбою. Також обидві фрази показують, як письменник працює зі словом: навіть специфічні, вузько-спеціалізовані терміни стають для нього метафорами та набувають сакрального або політичного значення.

У документі-поданні 22-річного Пінчона на грант Фонду Форда, серед інших, є цікаве визнання, що на семінарах у Корнеллі його навчили вибудовувати твір довкола однієї центральної метафори (письменник порівнював це з базовими нотами джазового акорду), тобто навчили писати «літературу ідей», яку так зневажав Набоков. Водночас Пінчон визнає, що важкість літератури ідей можна компенсувати легкістю популярних жанрів. У цьому ж документі він поділяє все своє письменницьке життя на 5 етапів:

- початковий період романтизованих військових оповідань;
- атеїзм і логічний позитивізм, що призвів до наукової фантастики;
- романтична фаза, коли він наслідував Томаса Вулфа, Скотта Фіцджеральда і Байрона;

- повернення до класицизму із наслідуванням Генрі Джеймса, Нельсона Альгрена і Вільяма Фолкнера;
- остаточне розчарування у байронівському романтизмі бітників і захоплення вольтерівськими сатиричними повістями (на кшталт «Кандіда»), через що він опинився «на нічийній землі, на одній барикаді з Т. С. Еліотом».

Усі ці етапи доволі виразні в його ранніх творах, де, наприклад, провідний конфлікт сакрального з профанним майже не приховано, і, певно, саме тому Пінчону так не подобаються власні юнацькі тексти: вони занадто прості, їм ще бракує візантійської багатогранності й лабіринтності його пізніших романів. Однак саме з цієї причини оповідання зі збірки «Нетямущий учень» можуть бути для читача чудовим введенням до більших і складніших Пінчонових текстів, вступом, який обіцяє багато нових і незабутніх книжкових пригод.

-
- 1 Припливний регіон - місцевість на південному сході американського штату Вірджинія і північному сході штату Північна Кароліна, частина Приатлантичної низовини. У цьому регіоні припливи сильно впливають на місцеві річки та протоки.
 - 2 «Виття» (англ. «Howl») - поема 1956 року американського поета-бітника Аллена Гінзберга.
 - 3 Герберт Голд (нар. 1924) - американський романіст, друг Аллена Гінзберга, який 1958 року як тимчасовий наступник Набокова викладав англійську літературу в Корнелльському університеті.
 - 4 «Мандрівні спудеї» (англ. «The Wandering Scholars») - науково-популярна книжка (1927) ірландської письменниці Гелен Водделл про вагантів (голіардів).
 - 5 «Евергрін Рев'ю» (англ. «Evergreen Review») - американський літературний журнал, який виходив у 1957-1973 роках. Знаковим став його другий номер, присвячений «сан-франциській сцені», де з'явилися твори письменників-новачків, яких згодом назвали бітниками - Джека Керуака, Лоуренса Ферлінгетті, Аллена Гінзберга, Гері Снайдера, Майкла Мак-

- кюра, Філіпа Вейлена та інших. Засновник журналу - Барні Россет, власник видавництва «Гров Пресс», де в 1961-му вперше в США видали скандальний роман Генрі Міллера «Тропік Рака» (через це до 1964-го тривала судова тяганина, яка частково висвітлювалась і на сторінках «Евергрін Рев'ю»).
- 6 Дональд Берд (1932-2013) - американський джазовий і ритм-енд-блюзовий трубач.
 - 7 Кліффорд Браун (1930-1956) - американський джазмен-трубач.
 - 8 ЕСС - екстрасенсорне сприйняття.
 - 9 Арчі Банкер - персонаж американського комедійного телесеріалу «Всі в родині» (9 сезонів якого виходили на CBS у 1971-1979 роках), а потім «Будинок Арчі Банкера» (1979-1983). Арчі, роль якого зіграв Керролл О'Коннор, - обмежений і впертий невдаха, який ненавидить геть усе і живе разом із неосвіченою і наївною дружиною Едіт, донькою Глорією та її чоловіком Майклом. Арчі доволі гостро коментує тодішні актуальні та незвичні для ситкомів теми: гомосексуалізм, расизм, права жінок, зґвалтування, війну у В'єтнамі тощо.
 - 10 ОСАМ - Оксфордський словник англійської мови.
 - 11 Рудольф Клаузіус (1822-1888) - німецький фізик. У праці «Про різні зручні для використання форми другого начала математичної теорії теплоти» (1865) ввів поняття ентропії й описав її важливу властивість: в замкнутій системі ентропія або залишається незмінною (для зворотних кругових термодинамічних процесів), або зростає (для незворотних процесів). Клаузіус поширив принцип зростання ентропії на Всесвіт, який вважав замкнутою системою, а тому обстоював помилкове твердження про теплову смерть Всесвіту.
 - 12 Verwandlungsinhalt - нім. «перетворення вмісту». Пінчон натякає на знаковий твір Франца Кафки «Перетворення» (нім. «Die Verwandlung»).
 - 13 Норберт Вінер (1894-1964) - американський математик-теоретик, «батько кібернетики».

- 14 «Виховання Генрі Адамса» (1907) - автобіографічна книжка американського письменника й історика Генрі Адамса.
- 15 Діон Дімуччі (нар. 1939) - більш відомий як Діон, американський співак, популярний у 1950-60-ті роки. Пінчон натякає на його пісню «Runaround Sue» з однойменного альбому 1961 року, де, зокрема, є такі слова: «Here's my story it's sad but true / It's about a girl that I once knew / She took my love then ran around / With every single guy in town» («Оце моя історія - сумна, але правдива / Про дівчину, яку я знав / Вона прийняла мою любов і потім бігала / За кожним хлопцем у містечку»).
- 16 Джеймс Клерк Максвелл (1831-1879) - шотландський науковець, який створив, зокрема, теорію електромагнітного поля. У «Виголошенні лоту 49» Пінчон згадує про демона Максвелла - уявний експеримент, запропонований 1867 року, що мав на меті проілюструвати вдаваний парадокс другого закону термодинаміки (закон про збільшення ентропії в ізольованій системі).
- 17 Пітер Гатрі Тет (Тейт) (1831-1901) - шотландський математик і фізик, який учився разом із Максвеллом і товаришував із ним усе життя. Досліджував теорію кватерніонів, топологію, теорії функцій і ймовірностей, а також термодинаміку і механіку.
- 18 Джозая Віллард Гіббс (1839-1903) - американський математик і фізик. Його ім'ям названо парадокс Гіббса - фізичний парадокс, який описує неоднакову поведінку ентропії під час змішування однакових і неоднакових частинок. Гіббс з'являється у романі Пінчона «Супротивлення» (2006), де він навчає персонажа Кита Треверза.
- 19 Англ. tendril - «вусик рослини, пагонець». У збірці це слово є також в оповіданнях «Низовина» та «Під розою». Пінчон міг запозичити його з циклу поем Т. С. Еліота «Чотири кватети» (1943), а саме - з першої поеми «Бернт Нортон», написаної 1936 року. У Пісні IV є такі рядки: «Will the sunflower turn to us, will the clematis / Stray down, bend to us; tendril and

spray / Clutch and cling?» («Чи повернеться до нас соняшник і повитиця / Чи прийме / Галуззя тиса нас під свою тінь / Чи схоче те гілля нахилитися?» - переклад Г. Кочура. Дослівно: «Чи соняшник повернеться до нас, чи в'юнець (повитник) / Заблукає долі, нахилившись до нас; вусик і пагоніць / Схопить і вчепиться?»). Сам автор визнавав, що на нього вплинув пісенний цикл англійського поета вікторіанської доби Альфреда Теннісона «Вікно, або Пісні кропив'янок» (1871) на музику Артура Саллівана, де є такі слова: «Vine, vine and eglantine, / Clasp her window, trail and twine! / Rose, rose and clematis, / Trail and twine and clasp and kiss, / Kiss, kiss; and make her a bower / All of flowers, and drop me a flower, / Drop me a flower». Водночас ця фраза перегукується з рядками поеми «Безплідна земля»: «What are the roots that clutch, what branches grow / Out of this stony rubbish?» («Що то за корінь продовбується, що за галуззя росте / На пустирі каменистому?» - переклад І. Драча).

- 20 La grippe espagnole - *фр.* «іспанський грип», або «іспанка», найбільша за рівнем смертності пандемія грипу в історії людства, коли з січня 1918 до грудня 1920 року в усьому світі, за різними підрахунками, померло від 50 до 100 млн осіб (3-5 % населення Землі).
- 21 «L'Histoire du Soldat» - *фр.* «Історія солдата», опера-балет 1917 року композитора Ігоря Стравінського на текст швейцарського письменника Шарля Фердинанда Рамю для трьох виконавців (Оповідач, Солдат і Диявол) і семи інструментів.
- 22 Карл Бедкер (1801-1859) - німецький видавець, що 1827 року заснував видавництво, яке друкувало путівники різними містами й країнами. Через незрівнянну якість і правдивість викладу інформації в його довідниках прізвище видавця швидко стало загальною назвою для подібних видань («бедкер»).
- 23 Бакстер Гетевей (1909-1984) - професор, редактор і видавець. У 1947-1976 рр. вів програму творчих семінарів для письмен-

ників-початківців у Корнелльському університеті, яку 1959 року відвідував автор «Нетямущого учня». Гетевей також заснував журнал «Епока», де Пінчон надрукував своє оповідання «Смерть і милість у Відні» (Весна 1959, Т. 9, № 4). У 1980-х Гетевей розповідав літературознавцю Джозефу Теббі, що якось на їхньому семінарі, коли Томас прочитав одне зі своїх оповідань, студенти несподівано встали та влаштували йому овацію.

- 24 Вільям «Актор» Саттон (1901-1980) - американський злочинець, грабіжник банків, який за 45-річну кримінальну кар'єру вкрав понад 2 млн доларів і провів переважну частину життя у в'язниці.
- 25 Джон Бакен (1875-1940) - шотландський письменник, історик, політик і дипломат, автор майже 30 пригодницьких романів, зокрема «39 сходинок» (1915), екранізованого Альфредом Гічкоком.
- 26 Едвард Філіпс Оппенгайм (1866-1946) - англійський автор понад ста романів, який писав жанрову прозу, а відомий став завдяки трилерам.
- 27 Гелен Макіннес (1907-1985) - шотландсько-американська письменниця, авторка шпигунських романів.
- 28 Джеффри Гаусголд (1900-1988) - британський романіст, який спеціалізувався на трилерах.
- 29 Едмунд Вільсон (1895-1972) - американський критик, журналіст і письменник. У книзі нарисів «На Фінляндський вокзал» (1940) висвітлював історію революційної думки та народження соціалізму, від Французької революції до приїзду 1917 року Леніна на Фінляндський вокзал.
- 30 У Пінчона - Public Broadcast System, але, вочевидь, ідеться про Public Broadcasting Service (PBS) - американську некомерційну службу телемовлення, засновану 1969 року.
- 31 Джон Ле Карре (нар. 1931) - англійський письменник, автор шпигунських романів.
- 32 Дорожній Бігунець (англ. Road Runner) - персонаж короткометражного мультсеріалу про койота Вайла І. Койота та

каліфорнійську зозулю-бігунця на ім'я Дорожній Бігунець, створеного 1948 року американським мультиплікатором Чаком Джонсом.

- 33 Їжатець - *англ.* porcupine. У Шекспіра: «Like quills upon the fretful porcupine» («Немов голки від люті в дикобразі» - переклад Л. Гребінки; «Мов голки на сердитім дикобразі» - переклад М. Рудницького; «Наче голки в розлюченого їжачця» - переклад Г. Кочура; «Як голчастий ліс на спині дикобразі» - переклад Ю. Андруховича).
- 34 *Англ.* porcupine.
- 35 Кротомолд - *англ.* Moldweogr.
- 36 Спайк Джонз-молодший (нар. 1949) - американський телепродюсер і режисер. Спайк Джонз (1911-1965) - американський музикант, керівник естрадного оркестру «Spike Jones and His City Slickers», який спеціалізувався на аранжуванні популярних пісень і класичної музики. 1994 року Пінчон написав анотацію до компакт-диска Спайка Джонза «Spiked! The Music of Spike Jones».
- 37 Беркшир, або Беркшири, - округ у штаті Массачусетс (США).
- 38 УТР - Управління громадських робіт США (1935-1943) - незалежне федеральне агентство, створене за ініціативою президента Франкліна Делано Рузвельта. Сприяло працевлаштуванню мільйонів безробітних за часів «Нового курсу» (заходів з планування і стимулювання економіки США задля подолання Великої депресії у 1933-1940 роках). Федеральний письменницький проект - один із проектів УТР для залучення коштів і підтримки письменників (роботою забезпечили понад шість тисяч майстрів культури).
- 39 «Грейгаунд» (*англ.* Greyhound - «хорт») - найбільша в Північній Америці автобусна компанія, заснована 1914 року шведським іммігрантом Карлом Еріком Вікманом. Маршрути «Грейгаунд Лайнз» об'єднують понад 3 800 міст у США, Канаді та Мексиці. 2007 року цю компанію придбала Британська державна транспортна корпорація «FirstGroup».

- 40 Френк Заппа (1940-1993) - легендарний американський музикант-експериментатор, композитор і режисер.
- 41 Вантажівка для перевезення вантажу до 2,5 тонн (*англ. deuce-and-a-half*).
- 42 *Англ. specialist 3/C* - військове звання в армії США (Е-4), вище рядового (Е-1, Е-2, Е-3), але нижче сержанта (Е-5). Від 1955 року в спеціалістів існувало 6 рангів, а наступним після одержання шостого було звання капрала.
- 43 Лестер «През» Янг (1909-1959) - американський джазовий саксофоніст, віртуоз-імпровізатор, «Моцарт джазу» (Майк Зверін).
- 44 Джеррі Малліген (1927-1996) - американський джазовий саксофоніст, аранжувальник і композитор, один із засновників стилю кул-джаз.
- 45 *Англ. «Birdland Jazz Club»* - відомий нью-йоркський джаз-клуб, який відкрився 1949 року. Названий на честь Чарлі «Птаха» Паркера (Charles «Bird» Parker, 1920-1955) - американського джазового саксофоніста і композитора, який часто там виступав.
- 46 City, або CCNY, (*англ. City College of the City University of New York*) - провідний і найстаріший коледж Міського університету Нью-Йорка.
- 47 НАСПКП (Національна асоціація сприяння прогресу кольорового населення) - велика громадська організація в США, заснована 1909 року задля захисту прав чорношкірого населення.
- 48 М1 «Гаранд» - американська самозарядна гвинтівка часів Другої світової війни.
- 49 РПК - рядовий першого класу, військове звання рядового (солдатського) складу Збройних сил США.
- 50 Тобто з другої роти, роти В.
- 51 Лейк-Чарлз (*англ. Lake Charles*) - велике місто в штаті Луїзіана.
- 52 Каджуни - субетнічна група (франкоканадці), що переважно мешкає в південній частині Луїзіани.

- 53 Bebi - спотворене *англ.* baby («крихітка, мала»).
- 54 СПОР - Служба підготовки офіцерів резерву.
- 55 МТІ - Массачусетський технологічний інститут.
- 56 Бікон-Гілл (*англ.* Beacon Hill) - престижний район в Бостоні (Массачусетс).
- 57 ОКШ - Офіцерська кандидатська школа.
- 58 У місті Вест-Пойнт (Нью-Йорк) розташована найстаріша в Америці Військова академія США.
- 59 Вантажівка для перевезення вантажу до 750 кг.
- 60 «Форма і цінність у сучасній поезії» (1952) - книга літературних статей американського критика Річарда Палмера Блекмура.
- 61 Білоксі (*англ.* Biloxi) - місто в окрузі Гаррісон (Міссісіпі).
- 62 «Війна - це пекло» - відома фраза американського генерала, учасника Громадянської війни та випускника Вест-Пойнтської військової академії Вільяма Текумсе Шермана, яку він, імовірно, сказав 1879 року.
- 63 ТСС-3 (Telecommunications Center - *англ.* «центр електрозв'язку») - центр дальнього радіорелейного зв'язку.
- 64 AN/GRC-10 (Army-Navy/Ground Radio Communication - *англ.* «армія-флот/наземні засоби радіозв'язку») - тропосферна короткохвильова станція.
- 65 Ріццо і Левін цитують Євангеліє від Матея 13:4-6.
- 66 Бурбон-стріт (*англ.* Bourbon Street) - центральна вулиця в найстарішій частині Французького кварталу в Новому Орлеані (Луїзіана), де розташовано чимало барів і стрип-клубів. Саме тут виникла костюмована вулична вистава «Марді Гра» (*фр.* Mardi gras - «масний вівторок»), останній день карнавалу, аналог нашої Масляної.
- 67 «Студенточка Бетті» (*англ.* «Betty Coed») - популярна американська пісня 1930 року, яку виконував співак Руді Валле.
- 68 Сержант Білко - персонаж у ситкомі «Ти ніколи не розбагатієш», що згодом змінив назву на «Шоу Філа Сільверса» (1955-1959), якого грав заголовний американський актор. Дія трьох сезонів ситкому відбувалась у Форт-Бакстері

- у вигаданому містечку Розвіль (Канзас), а хитрий і веселий сержант переважно змушував інших працювати за нього і намагався вибити гроші завдяки різним махінаціям.
- 69 «Том Коллінз» (англ. «Tom Collins») - один з найдавніших класичних коктейлів (джин, лимонний сік, цукор, газована вода). Спочатку мав назву «Джон Коллінз», що змінилася, коли в барах почали використовувати джин «Олд Том».
- 70 «Макколлз» (англ. «McCall's») - щомісячний американський жіночий журнал для домогосподарок, мав наклад 8,4 млн і був дуже популярний на початку 1960-х.
- 71 «Посеред життя спіткає нас смерть» (лат. *Media vita in morte sumus*) - назва і перший рядок латинського антифону, написаного близько 750 року у Франції. У перекладі текст став молитвою, яку часто використовують під час англіканського обряду поховання.
- 72 Англ. *It can stir dull roots; it can rip them up, wash them away* - відсилка до початку «Безплідної землі» Т. С. Еліота: «April is the cruellest month, breeding / Lilacs out of the dead land, mixing / Memory and desire, stirring / Dull roots with spring rain» («Жорстокий місяць квітень викликає / Бузок заснулий з мертвої землі. Він змішує / Бажання і спогади. Він будить / Застиглий корінь весняним дощем» - переклад І. Драча).
- 73 Мускатель - біле десертне вино із мускатного винограду.
- 74 *Sfacim'* - італійське лайливе слово, яке можна перекласти як «мудило». Буквально означає «сперма», але найчастіше його використовують як багатозначну лайку. Це південноіталійське діалектне слово Пінчон також вживає в романі «Виглошення лоту 49». Чарлз Голландер вважає, що письменнику подобається це слівце, тому що воно є майже анаграмою слова «fascism», що додає історичних конотацій італійській тематиці у творах Пінчона.
- 75 ASPCA (англ. *American Society for the Prevention of Cruelty to Animals*) - американське некомерційне товариство із запобігання жорстокому поводженню з тваринами, створене 1866 року.

- 76 Повна назва згаданого твору Вівальді - Концерт для скрипки з оркестром до мажор «Il piacerе» (*ит.* «Задоволення»), опус 8, № 6.
- 77 Протока Лонг-Айленд (*англ.* Long Island Sound) - протока між територією штату Коннектикут на півночі й островом Лонг-Айленд на півдні.
- 78 Ноел Ковард (1899-1973) - англійський драматург, актор, композитор, режисер, співак, автор понад трьохсот пісень. Пінчон наводить рядки з його пісні «Кімната з краєвидом» (*англ.* «A Room With a View»), створеної для ревію «This Year of Grace» (1928).
- 79 Герман Еббінгауз (1850-1909) - німецький психолог-експериментатор. Займався вивченням закономірностей запам'ятовування, найвідоміша праця - «Про пам'ять» (1885). Досліджував механічну пам'ять, пропонуючи піддослідним запам'ятати безглузді послідовності складів-триграм (голосна плюс дві приголосні). Поєднуючи склади (було близько 2 300 варіантів), він стежив за тим, щоб сусідні склади не утворювали зрозумілих слів чи фраз. Досліди дали йому змогу сформувати «криву забування», яка досі лишається актуальною для сучасної науки.
- 80 Джексон-Гайтс (*англ.* Jackson Heights) - квартал на північному заході району Квінс у Нью-Йорку.
- 81 Chinga tu madre - *ісп.* «твою мати».
- 82 Натяк на одну з гіпотез ударного утворення Місяця, згідно з якою супутник Землі виник унаслідок зіткнення нашої планети з гіпотетичним об'єктом, який іноді називають Тейєю (в античній міфології Тейя - одна з сестер-титанід, мати Геліоса, Еоса та Селени) або Орфеєм.
- 83 Покер «червоний пес» (*англ.* red dog) - спрощений класичний різновид покеру (з'явився у XVIII столітті), у якому заборонено блефувати.
- 84 МГ (MG від «Morris Garage») - марка британських спортивних автомобілів (компанію MG 1924 року заснував Вільям

- Річард Морріс). Вочевидь, ідеться про двомісний MG Midget.
- 85 Сьомий флот - створений 1943 року оперативний флот ВМС США, до зони відповідальності якого входить західна частина Тихого і східна частина Індійського океанів.
- 86 ФОБ - флотська оперативна база, база передового розгортання флоту (*англ.* NOB - Navy Operating Base). У Норфолку розташована головна військово-морська база Атлантичного флоту ВМС США.
- 87 Поркпай (*англ.* pork pie hat) - капелюх з круглим пласким наголовком і загнутими догори вузькими крисами, отримав свою назву через подібність до традиційної англійської страви - холодного пирога зі свининою (*англ.* pork pie).
- 88 Перша строфа балади «Злата суєта» (*англ.* «Golden Vanity»), створеної близько 1635 року і записаної 1685-го. У ній ідеться про те, як біля шотландської низовини корабель сера Волтера Релі під назвою «Золота трійця» захопила фальшива іспанська галера. Волтер Релі (бл. 1554-1618) - англійський державний діяч, пірат, поет, мандрівник, шукач Ельдорадо, фаворит Єлизавети I.
- 89 Едуард VIII (1894-1972) - син короля Георга V, король Великобританії, Ірландії та Британських домініонів, імператор Індії. 1936 року відрікся від престолу, щоб одружитися з розлученою Волліс Сімпсон, а 1937 року отримав титул герцога Віндзорського.
- 90 Дирижабль LZ 129 «Гінденбург», побудований у Німеччині в 1936 році, був натовді найбільшим пасажирським дирижаблем. 6 травня 1937 року загорівся і зазнав аварії над базою ВМС США в Лейкгерсті. Жертвами стали 36 осіб.
- 91 Рубі Кілер (1910-1993) - американська акторка та співачка.
Джон Едгар Гувер (1895-1972) - американський державний діяч, обіймав посаду директора ФБР у 1924-1972 роках, або Герберт Кларк Гувер (1874-1964) - 31-й президент США (1929-1933).

Дуглас Макартур (1880-1964) - американський воєначальник, генерал армії США, брав участь у Першій і Другій світових війнах, а також у війні в Кореї.

Джек Шаркі (1902-1994) - американський боксер-професіонал, чемпіон світу в надважкій вазі.

Вірлевей (*англ.* Whirlaway) - відомий американський скаковий кінь, 1941 року виграв Потрійну корону чистокровних перегонів, тобто переміг у всіх трьох основних американських кінних перегонах - Кентуккійських, Прікнесс і Белмонт (у всіх трьох жокеєм був Едді Аркаро).

Лорен Беколл (1924-2014) - американська актриса театру і кіно.

92 Дев'ятиденне диво (*англ.* «nine days' wonder») - стародавній англійський вислів на позначення скороминущості будь-якої слави, сучасний відповідник - «п'ятнадцять хвилин слави» (вислів Енді Воргола 1968 року).

93 Енсін (*англ.* ensign) - перше офіцерське звання у ВМС США, в Україні його приблизний відповідник - молодший лейтенант.

94 Doppelgänger - *нім.* «двійник».

95 Bocce або bocce (*іт.* «м'яч») - стародавня гра з м'ячем, поширена ще в часи Римської імперії. Спочатку в ігрову зону закидають невелику кулю (паліно), а потім дві команди, кожна з яких має 4 великі кулі (боче), кидають їх у бік паліно. Перемагає та команда, чиї м'ячі насамкінець лежати-муть ближче до паліно.

96 Дещо скорочена цитата з роману «Тропік Рака» (1934) американського письменника Генрі Міллера. Повний варіант: «Борис щойно виклав мені свої погляди. Він передбачає погоду. Він каже, що погода надалі гіршатиме. Лиха, смерті та розпачу дедалі більшатиме.

Анінайменших ознак бодай якихось майбутніх змін... [Нас розїдає рак часу. Наші герої вже себе вбили або ж саме зараз цим займаються. Тому герой - не Час, а Безчасся.] Ми мусимо йти нарівні, нога в ногу до в'язниці смерті. Виходу немає. Погода не зміниться».

- 97 Різновид покеру, де кожен гравець має на руках чотири карти сорочкою догори, а єдина п'ята карта (*англ.* spit - «плювок») лежить відкрита на кону, і кожен учасник гри має використати її та свої карти, склавши найкращу комбінацію.
- 98 «Піпер-Едсік» (*фр.* «Champagne Piper-Heidsieck») - найбільша фірма шампанських вин дому «Едсік», заснована 1785 року в Реймсі. У Пінчона - Heidseck.
- 99 «Бензедрин» - торговельна марка ліків, що містили психоактивну речовину амфетамін. «Бензедрин» випускали від 1933 року як протинабряковий препарат. Пізніше слово «бензедрин» (або «бенні») почали використовувати як синонім амфетаміну.
- 100 «Богатирські ворота (У стольному граді у Києві)» - десята, остання п'єса у фортепіанній сюїті «Картинки з виставки» (1874) російського композитора Модеста Мусоргського.
- 101 *Лат.* Cannabis sativa - конопля звичайна або посівна. Вона ж марихуана.
- 102 Тамбу (tambú або tambu) - барабан (від *ісл.* tambor). Музичний жанр чи танцювальний елемент, поширений в острівних країнах Карибського басейну (Аруба, Бонайре, Кюрасао), а також на Нідерландських Антильських островах.
- 103 Розмір «гранд» - 10-дюймова платівка.
- 104 АНБ - Агентство національної безпеки.
- 105 *Фр.* Le Midi - неофіційна назва південної Франції, регіонів, що межують з Атлантичним океаном, Іспанією, Середземномор'ям та Італією.
- 106 Ідеться про заснований 1789 року приватний єзуїтський університет, розташований у районі Джорджтаун (Вашингтон).
- 107 Ідеться про Le Dôme Café - відомий ресторан на Монпарнасі, де від часу відкриття (1898) полюбили збиратися інтелектуали з різних країн, через що він одержав назву «англо-американська кав'ярня». Згадується у «Тропіку Рака» Генрі Міллера.

- 108 1957 року Китайський новий рік був 31 січня, ця дата залежить від місячного календаря і зазвичай припадає на кінець січня - лютий.
- 109 Сара Вон (1924-1990) - афроамериканська джазова співачка. 1950 року разом з Майлзом Девісом записала пісню «Spring Will Be a Little Late This Year» (слова і музика Френка Лоессера), яку вперше виконали в фільмі-нуарі Роберта Сьодмака «Різдвяні канікули» (1944).
- 110 «Лілі Марлен» (нім. «Lili Marleen») - пісня на слова Ганса Ляйпа та музику Норберта Шульце, яка стала популярною під час Другої світової війни і серед німців, і серед військ союзників. Уперше її виконала 1939 року німецька співачка Лале Андерсен.
- 111 «Кохання Сигми Хі» (англ. «The Sweetheart of Sigma Chi») - одна з найпопулярніших і найулюбленіших серед коледжських братств пісень, написана 1911 року (слова Байрона Стоукса, музика Ф. Дадлея Вернона).
- 112 *Lat. spiritus* («дихання, дух»), *євр. ruach* («дух, вітер»), *гр. pneuma* («дихання, дух, душа») - слова на позначення Святого Духа.
- 113 Стретта (від *ит. stretto* - «стисло») - канонічне проведення тем у фузі, коли кожен голос, що імітує тему, вступає до того, як вона закінчилася в попередньому голосі, й окремі частини теми звучать одночасно різними голосами, тобто поєднуються контрапунктом.
- 114 Анрі Руссо (1844-1910) - французький художник-примітивіст, який часто малював тропічні ліси (перше його відоме екзотичне полотно - «Буревій у джунглях», 1891). Тут, вочевидь, Пінчон натякає на відому картину Руссо «Сновидіння» (1910), де серед джунглів на канапі лежить оголена жінка, якій «наснився чарівник, що грає на дудці» (за словами художника).
- 115 Мобіль - підвісна рухома абстрактна скульптура з металу, пластику, дерева. Змінює положення залежно від вітру.

- 116 Аннаміт - мешканець Аннаму (протекторат Аннам - колоніальне володіння Франції на території В'єтнаму в 1883-1948 роках).
- 117 Цезальпінія - тропічне дерево сімейства бобових з яскравими червоними або червоно-жовтими квітками.
- 118 У «Вихованні Генрі Адамса» й інших текстах Генрі Адамс протиставляв епоху Середньовіччя і сучасність, символами яких називає Діву Марію та динамо-машину.
- 119 Прецесія - повільне зміщення осі обертання по конусу. Дію наочно можна спостерігати на прикладі дзиги, коли вона починає уповільнюватися, відхилятися від вертикалі та врешті-решт починає обертатися по конусу.
- 120 Ерл Бостік (1913-1965) - американський джазовий альт-саксофоніст і один з родоначальників повоєнного стилю ритм-енд-блюзу.
- 121 Сауер (англ. sour) - лимонний коктейль із цукровим сиропом.
- 122 Kitchi lofass a shegitbe - спотворений угорський лайливий вислів (дослівно - «конячий хер тобі в сраку»).
- 123 Purché porti la gonnella, voi sapete quel che fa - *ит.* «Що йому? Аби спідниця / Вам відомі ці діла», слова з арії Лепорелло «Люба пані, тут у мене є список» («Дон Жуан» Моцарта, Дія I, Сцена 5). Повністю уривок звучить так: «Будь-то бідна чи багата / Лагідна або пихата / Що йому? Аби спідниця / Вам відомі ці діла» (переклад Миколи Лукаша).
- 124 В оригіналі - foolscap (англ. дослівно «ковпак блазня») - формат паперу, що мав розмір 13×17 дюймів ($34,3 \times 43,2$ см).
- 125 Людвіг Больцман (1844-1906) - австрійський фізик, який зробив великий внесок у розвиток термодинаміки, а також запропонував теорему, що виражає закон зростання ентропії для ізольованих систем. Довів хибність висновку Клаузіуса, обґрунтувавши статистичний характер другого закону термодинаміки і пов'язавши ентропію замкнутої системи з числом можливих мікростанів, що реалізують даний макростан (формула цього процесу вибита на його могильному камені).

- 126 *Im. virtù* («сила, чеснота») й *im. fortuna* («доля»).
- 127 Сал (Сальваторе) Мінео (1939-1976) - американський актор кіно і театру, найвідоміша роль - складний підліток Платон з фільму «Бунтівник без причини» (1955).
- 128 Рікі Нельсон (1940-1985) - американський актор, співак і музикант, кумир підлітків 1950-х.
- 129 «Саентіфік Америкен» (англ. «Scientific American») - найстаріший американський науково-популярний журнал, виходить з 1845 року.
- 130 Назва пристрою MUFFET («Multi-Unit Factorial Field Electronic Tabulator» - англ. дослівно «багатоелементний електронний табулятор факторного поля») натякає на відому дитячу пісеньку про маленьку міс Муфту (Muffet), яка злякалася павука: «Little Miss Muffet / Sat on a tuffet, / Eating her curds and whey; / Along came a spider, / Who sat down beside her / And frightened Miss Muffet away» («Міс Муфта разочок / Сіла на горбочок, / Сиру поїсти трохи; / Аж тут павучисько / Сів до неї близько / Й нашу міс Муфту сполохав»). 1958 року Пінчон разом зі студентським товаришем Кірпатриком Сейлом збирався написати мюзикл «Острів менестрелів», де мала бути IBM під назвою MUFFET, проте вже з іншим розтлумаченням аббревіатури («Musical Unidirectional Force Field Equipped Tabulator» - англ. «табулятор, обладнаний музичним односпрямованим силовим полем»).
- 131 IBM (англ. International Business Machines Corporation) - американська електронна корпорація, один із найбільших світових виробників усіх видів комп'ютерів і програмного забезпечення. У часи, які описано в оповіданні, IBM виробляла також перфокартні табулятори. У 1944 році вона презентувала комп'ютер «Марк I», що важив 4,5 тонни, а 1959 року з'явилися перші комп'ютери на транзисторах. У романі «Виголошення лоту 49» Пінчон згадує про IBM 7094 - найновішу станом на 1964 рік модель комп'ютера завбільшки з велику кімнату.

- 132 «Спільність» (англ. «Togetherness») - таку назву мала стаття Томаса Пінчона, написана в ті часи, коли він працював на корпорацию «Боїнг» («Aerospace Safety» 16: 12 (1960), С. 6-8). У тексті Пінчон писав про важливість техніки безпеки під час обслуговування зенітного ракетного комплексу надвеликої дальності дії CIM-10 Bomarc (ракет-перехоплювача, що в період з 1959 по 1963 рік мала назву IM-99). Перша фраза статті перегукується з тим, про що йдеться в оповіданні: «Політ ракети IM-99A, як і шлюб, вимагає певної "спільності" між ВПС і підрядником».
- 133 У тексті - private E-2. Три найнижчі звання в армії США: рядовий-рекрут (PV1, PVT або E-1), рядовий другого класу або просто рядовий (PV2 або E-2) і рядовий першого класу (private first class, PFC або E-3).
- 134 У місті Ок-Рідж (штат Теннессі) розташована Ок-Ріджська національна лабораторія Міністерства енергетики США, заснована 1943 року. Тут була розташована штаб-квартира «Мангеттенського проекту», програми США з розробки ядерної зброї, розпочатої 17 вересня 1943 року. У рамках «Проекту» створили три атомні бомби: плутонієвий «Гаджет» для операції «Трійця» (підірваний під час першого у світі ядерного випробовування 16 липня 1945 року), урановий «Малюк» і плутонієвий «Товстун», скинуті в серпні 1945-го на Хіросіму і Нагасакі відповідно.
- 135 Молодший матрос (англ. seaman apprentice) - друге з трьох найнижчих звань у Військово-Морських силах США: матрос-рекрут (Seaman recruit, SR або E-1), молодший матрос (E-2) і матрос (E-3).
- 136 Повністю - старшина боцманської команди третього класу. У тексті - «3rd class boatswain's mate», звання, що у ВМС США має офіційну назву «boatswain's mate third class» (BM3) і відповідає званню спеціаліста або капрала.
- 137 Мейсонський слоїк - різновид банки з металевою кришкою, поширений у США. Запатентований Джоном Лендісом Мейсоном.

- 138 «Святилище» («Sanctuary») - роман 1931 року Вільяма Фолкнера. Роман оповідає про дівчину з гарної родини на ім'я Темпл Дрейк, яка переживає згвалтування.
- 139 «Нічний ліс» («Nightwood») - лесбійський роман 1936 року американської письменниці-модерністки Джуни Барнз. У назві роману також зашифровано відсилку до Тельми Вуд, американської скульпторки, що мала стосунки з Барнз. Цікаво, що в «Нічному лісі» також згадано картину Анрі Руссо «Сновидіння».
- 140 *Фр.* café-dansant - «кав'ярня з танцювальною залогом».
- 141 Пашендейль (Пассендале) - селище в Бельгії, місце однієї з найжорстокіших битв Першої світової війни (1917), яка тривала три з половиною місяці, де, за різними даними, загинуло 500-600 тисяч військових.
- 142 Марна - департамент на північному сході Франції, місце кількох значних битв Першої світової війни (1914-го та 1918-го), під час яких з обох сторін загинуло майже 800 тисяч солдатів.
- 143 *Фр.* saltimbanques - «мандрівні акробати, комедіанти».
- 144 Вернон та Ірен Касл (справжні імена: Вільям Вернон Касл та Ірен Фут) - відома пара виконавців аргентинського танго початку ХХ століття.
- 145 *Фр.* ma maîtresse - «моя коханка».
- 146 Натяк на популярну пісню і джазовий стандарт «Я пам'ятитиму квітень» (*англ.* «I'll Remember April») на слова Патрісії Джонстон і Дона Райє та музику Жана де Поля, уперше виконану Діком Фораном у комедії «Їдь, ковбою» (1942).
- 147 «Любов на продаж» (*англ.* «Love for Sale») - пісня американського композитора й автора текстів до власних пісень Коула Портера, яка стала джазовим стандартом. Уперше виконана 1930 року в мюзиклі «Ньюйорквіці».
- 148 Чарлз Мінгус (1922-1979) - американський джазовий контрабасист і композитор.
- 149 Джон Льюїс (1920-2001) - американський джазовий піаніст і композитор.

- 150 «Ківаніс Інтернешнл» (англ. «Kiwanis International») - міжнародна організація «клубів на службі суспільства», заснована 1915 року в Детройті (Мічиган). Головна мета - сприяння розвитку професійної та ділової етики, а також допомога дітям. Члени клубу (яких нині майже 600 тисяч по всьому світу) щотижня збираються на обіди-засідання, де вирішують поточні питання.
- 151 «Ротарі Інтернешнл» (англ. «Rotary International») - міжнародна неурядова асоціація (заснована 1905 року в Чикаго, штат Іллінойс), що об'єднує так звані Ротарі-клуби по всьому світу. Головна мета - зміцнення миру, співпраці та взаєморозуміння між країнами, пропаганда високих моральних норм у підприємницькій діяльності. Члени клубу (яких нині понад 1,22 млн) щотижня збираються на обіди-засідання.
- 152 1952 року Джеррі Малліген уперше почав виступати з джазовим квартетом без традиційного піаніно (у вищезгаданому творі Стравінського його теж немає): баритон-саксофон, тромбон, барабани та контрабас.
- 153 «Ці дурниці (нагадують мені про тебе)» (англ. «These Foolish Things (Remind Me of You)») - популярна пісня 1936 року на слова англійців Еріка Мешвітца та Джека Стречі. Перша відома виконавиця - Біллі Голідей. Існує безліч каверів і переспівів.
- 154 *Minghe morte* - спотворений південноіталійський лайливий вислів (дослівно означає «хрін із ним», але носії мови використовують його як загальний вигук, на кшталт нашого «лайно!»).
- 155 У розділі 16 роману Пінчона «V.» (1963) також згадується ця пісня, але з додатковим рядком - «Let's all go down and piss on the Forrestal / Till the damn thing floats away» (англ. «Нумо всі зійдем і насцимо на "Форрестол" / Поки ця хрінь не відпливе»). Також зазначено, що моряки співали її на мотив «The Old Gray Mare» (англ. «Стара сіра кобила») - відомої американської народної дитячої пісні, уперше надрукованої 1915 року.

«Форрестол» - американський авіаносець, спущений на воду 1954 року. Названий на честь першого міністра Військово-Морських сил США і першого міністра оборони США Джеймса Форрестола.

- 156 *It. motta* (від *лат. micatio*, від *micare digitis* - «маячити пальцями») - морра, стародавня гра, подібна до «камінь, ножиці, папір», відома ще з часів античності. Грають декілька людей, кожен показує на руці від нуля до п'яти пальців, а інші заздалегідь мають вгадати, чому дорівнюватиме сума всіх показаних гравцями пальців.
- 157 Беннінгтонський коледж - приватний коледж у передмісті Беннінгтона (штат Вермонт). Заснований 1932 року як жіночий коледж, від 1969-го навчання спільне.
- 158 *Фр. trois* - «три».
- 159 *It. sette* - «сім».
- 160 Відсилка до відомої пісні «On the Good Ship Lollipop» (*англ. «На гарному човнику "Лолліпоп"»*) - «візитівки» американської акторки Ширлі Темпл, яку вона вперше виконала в музичній комедії Девіда Батлера «Ясні оченята» (1934).
- 161 Під розою (*лат. sub rosa*) - латинський вислів, що означає «під великим секретом». Троянда (роза) - емблема єгипетського бога Гарпократа (Гора), якого за часів античності вважали богом мовчання і таємниць. тож у Давньому Римі часто малювали троянду в бенкетних залах на стелі, щоб нагадувати присутнім, що все, що тут говорять, має тут і лишитися.
- 162 Мухаммед Алі-паша (1769-1849) - османський державний і військовий діяч, самопроголошений правитель (хедив) Єгипетського еялету, один із батьків-засновників модерного Єгипту.
- 163 Ольстер - довге просторе двобортне пальто із рубого сукна з пелериною і довгими полами. Його часто вдягали персонажі вікторіанської доби у творах Чарлза Діккенса і Артура Конана Дойла.

- 164 *Fr.* haut monde - «вищий світ».
- 165 *It.* il semplice inglese - «простацький англієць».
- 166 Бріндізі - місто і морський порт в італійському регіоні Апулія.
- 167 Унаслідок антиколоніального повстання 1884-1885 років і десятимісячної облоги Хартума (столиці Судану) повстанцями-махдистами (яких очолював Мухаммад Ахмад, що оголосив себе «Махді», тобто месією) загинув семитисячний англо-египетський гарнізон на чолі з генералом Чарлзом Гордоном і європейців на 13 років витіснили із Судану, де утворилася ісламська держава. Британці на чолі з фельдмаршалом Гербертом Кітченером переможно повернулися до країни 1898 року.
- 168 Афганська криза (або ж, за висловом Редьярда Кіплінга, «Велика гра») - конфлікт між Російською і Британською імперіями через сфери впливу в Центральній Азії. «Велика гра» розпочалася битвою біля Кушки (інша назва - Інцидент біля Пендже) 1885 року, коли російська армія зайняла афганську територію. Лише 1919 року Афганістан став незалежним від Британії.
- 169 Мухаммед Шариф-паша (1826-1887) - єгипетський державний діяч, тричі був прем'єр-міністром. У Пінчона неправильно «pasha» замість «pasha».
- 170 Маргіт - курортне містечко на південному сході Англії у графстві Кент.
- 171 *Nat fingan kahwa bisukkar, ya weled* - *араб.* «Принеси мені чашку кави з цукром, хлопче».
- 172 *Lat.* videlicet - «а саме, тобто».
- 173 Ч.К.К.О. - член Королівського коледжу органістів.
- 174 Руїни столиці Верхнього Єгипту (Фіви - це грецька назва) розташовані на території теперішнього міста Луксор на лівому березі Нілу.
- 175 *It.* carissima signorina - «люба пані».
- 176 *Pazzo son! Guardate, come io piango ed imploro...* - *ит.* «Я божевільний! Дивіться, плачу я й благаю» - уривок арії з опери

- італійського композитора Джакомо Пуччіні «Манон Леско» (1890–1893) за мотивами однойменного роману абата Прево.
- 177 *It. Torino* - «Турин».
- 178 1893 року відомий оперний співак Джузеппе Кремоніні разом зі славетною Цесірою Феррані співали головні партії на світовій прем'єрі опери Пуччіні «Манон Леско» в Турині. Де Гріє - персонаж роману Антуана Франсуа Прево «Історія кавалера де Гріє і Манон Леско» (1731).
- 179 *It. Come io chiedo pietà!* - «Благаю про співчуття!».
- 180 Сардар - британський головнокомандувач єгипетською армією. Герберт Кітчнер отримав цю посаду 1892 року.
- 181 Пінчонознавець Дж. Керрі Грант уточнює, що географічно правильніше казати «вище по Білому Нілу».
- 182 Жан-Батіст Маршан (1863–1934) - французький військовий діяч, дослідник Африки. Хоча в Пінчона дещо перебільшено його військове звання. Капітан Маршан 1890 року зустрівся з Кітчнером у Фашоді (Судан) й одержав титул майора.
- 183 Теофіл Делькассе (1852–1923) - французький дипломат, міністр колоній, а пізніше міністр закордонних справ.
- 184 Ідеться про так званий Фашодський інцидент - дипломатичний конфлікт між Англією і Францією у 1898 році за вплив у Єгипті. Приводом стало захоплення невеличким (8 офіцерів і 120 солдатів) французьким загonom поселення Фашоди на Верхньому Нілі (тепер це місто Кодок у Південному Судані). Французи відмовилися на вимогу Лондона вивести війська, і країни опинилися на межі війни. П'ять місяців тривали дипломатичні перемовини, і в листопаді Франція, не готова до морської війни, вирішила вивести свій загін з Фашоди, відмовившись від претензій на вихід до Нілу. За цю поступку в 1899-му країна отримала деякі компенсації в Центральній Африці. Це була кульмінація англо-французької боротьби за колоніальне панування в Африці, яка могла б призвести до Першої світової війни, проте її дещо відтермінувало створення Антанті.

- 185 *It. virtù* - тут «звитяга».
- 186 Генрі Джон Темпл, лорд Пальмерстон (1784-1865) - видатний британський державний діяч, двічі був прем'єр-міністром Великої Британії.
- 187 Івлін Берінг, 1-й граф Кроумер (1841-1917) - англійський політичний діяч, генеральний контролер Єгипту і зони Суецького каналу. Сприяв розвитку єгипетської бавовняної індустрії й ініціював створення єгипетської релігійно-політичної організації «Брати-мусульмани». Приборкав повстання махдистів 1887 року.
- 188 Чарлз Джордж Гордон (1833-1885) - видатний британський генерал, відомий під іменами Китайський Гордон, Гордон Хартумський або Гордон-паша. Загинув від рук махдистів під час облоги Хартума.
- 189 *Fr. passé* - «минулий, старомодний».
- 190 Рядки з популярної пісні 1913 року «Hello, Hello, Who's Your Lady Friend?» (*англ.* «Привіт, привіт, хто подружка твоя?») на слова Вортона Девіда та музику Берта Лі. Стала відомою у виконанні британського співака і коміка Гаррі Фрегсона.
- 191 Вочевидь, ідеться про Ліндера Старра Джеймсона (1853-1917) - англійського колонізатора Південної Африки. 1895 року вдерся до бурської Південно-Африканської Республіки (Трансвааль) з метою скинути бурський уряд і оголосити Трансвааль територією Британії, однак зазнав поразки. 1896 року Англія, щоб приховати свої загарбницькі плани, звинуватила учасників цього так званого «рейду Джеймсона» у державній зраді. Джеймсона покарали 15-місячним ув'язненням, однак невдовзі амністували. У 1899-1902 роках він брав участь в англо-бурських війнах.
- 192 *Fr. esprit de corps* - «відчуття дружнього ліктя».
- 193 *Англ. St. George and no quarter* - два визначні бойові поклики: «St. George!» - «Святий Георгій!», святий покровитель Англії (тобто «За Англію!») та «No quarter!» - «жодної милості до ворогів» (тобто «Без пощади!»).

- 194 Тобто Кримська війна (1853–1856) між Російською імперією і союзницькими військами Османської імперії, Великої Британії, Французької імперії та Сардинського королівства за панування на Близькому Сході і Балканах; битва при Шпіхерні 1870 року під час Франко-пруської війни (1870–1871); різні протистояння між махдистами й англійцями за суданський Хартум.
- 195 Гармахіс - особлива форма давньоєгипетського бога Гора (дослівно ім'я ще можна перекласти як «Гор двох обріїв»), одна з форм бога Сонця. Його зображували або як сфінкса, або з головою кібчика чи барана та сонячним диском чи короною з квітів папірусу.
- 196 Ежен Гребо (1846–1915) - французький єгиптолог, був директором Каїрського єгипетського музею й очолював Вищу раду старожитностей у єгипетському Міністерстві культури.
- 197 Фліндерс Пітрі (1853–1942) - визначний британський археолог, один із засновників сучасної систематичної єгиптології. У 1880 році займався вимірюванням пірамід Гізи.
- 198 Генрі Чарлз Кіт Петті-Фіцморіс, лорд Нерн, 5-й маркіз Лансдаун, 6-й граф Керрі (1845–1927) - британський державний діяч, у 1895–1900 роках був військовим міністром Великої Британії.
- 199 Пінчонознавець Дж. Керрі Грант вважає, що Пінчон знайшов це прізвище, коли збирав матеріали, готуючись до написання оповідання, адже відомо, що був німецький єгиптолог Карл Річард Лепсіус.
- 200 *Фр. voisin* - тут «у сусіда».
- 201 *Фр. gare du Caire* - «Каїрський вокзал».
- 202 *Фр. pied-à-terre* - «пристановище», «притулок».
- 203 Порта - назва султанської Туреччини.
- 204 Сіді-Габер - залізнична станція на околицях Олександрії в Єгипті.
- 205 Мареотіс, або Мар'ют - мілководне солоне озеро лагунного типу в північній частині дельти Нілу (Єгипет).

- 206 Даманхур - місто на півночі Єгипту, адміністративний центр провінції (мухафази) Бухейра.
- 207 «Промислова демократія» (1897) - книга Сідні Джеймса Вебба і його дружини Беатриси Поттер-Вебб. Обидва - британські суспільні діячі, соціологи й економісти, засновники Лондонської школи економіки й політичних наук, ключові фігури у Фабіанському товаристві (організації, що мала на меті досягнути соціалізму за допомогою поступових мирних реформ, без революційної класової боротьби).
- 208 Кафр-ез-Зайт - місто і центр району в губернаторстві Гарбія в Єгипті.
- 209 *Фр.* *crème* - «вершки». *Англ chem.* - «хім.» (скорочення від «хімічний»). *Фр.* *lyonnaise* - «по-ліонськи».
- 210 *Фр.* «*Crédit Lyonnais*» - «Ліонський кредит», один з трьох найбільших комерційних банків Франції, а на початку ХХ ст. найбільший приватний банк у світі.
- 211 Лауданум - опійна настоянка на спирту.
- 212 *Фр.* *quartier Rosetti* - «квартал Розетті».
- 213 *Іт.* «*Donna non vidi mai*» - «Дівчину я більше не бачив». Арія з опери «Манон Леско».
- 214 *Іт.* «*A dirle io t'amo a nuova vita l'alma mia si desta*» - «Коли кажу я, що люблю, до нового життя душа моя прокидається». Із тієї ж арії.
- 215 *Нім.* *Wauhaus* - «пивниця».
- 216 Драгоман - офіційна посада перекладача і посередника між близькосхідними й азійськими державами та європейськими дипломатичними та торговими представництвами.
- 217 Костянтин I Великий (272-337) - римський імператор, православний святий. Згідно з римським істориком Євсевієм Кесарійським, під час битви з тодішнім правителем Італії Максенцієм Костянтину уві сні явився Христос, що наказав йому накреслити на щитах і прапорах грецькі літери ХР. Наступного дня Костянтин побачив у небі видіння хреста і почув голос, що казав «*In hoc signo vinces*» («Симь по-

- б'диши»). Цікаво, що цей вираз - девіз студентського братства «Сигма Xi».
- 218 Карл Фрідріх Гаусс (1777-1855) - німецький математик. Нормальний розподіл (розподіл Гаусса) - розподіл імовірностей випадкової величини, що в одновимірному випадку задається функцією густини ймовірності.
- 219 Від Нью-Йорка до округу Беркшир менше трьох годин їзди.
- 220 Вільямс-коледж - приватний гуманітарний коледж у Вільямстауні, штат Массачусетс. Коледж заснували 1793 року, і до 1970 року він був винятково чоловічим.
- 221 *Англ.* «Tom Swift and His Wizard Camera, or Thrilling Adventures While Taking Moving Pictures» («Том Свіфт і його чарівна камера, або Захопливі пригоди під час знімання кінокартин») - чотирнадцятий том у серії пригодницьких романів про Тома Свіфта, що вийшов друком 1912 року під колективним криптонімом «Віктор Епплтон» (*англ.* Victor Appleton), який видавництво «Синдикат Стратемайера» використовувало для цієї книжкової серії. Загалом вийшло понад 100 томів про Тома Свіфта - молодого генія, що робить винаходи, які випереджають свій час; у цьому томі, зокрема, описано ідею портативної відеокамери, яку почнуть обговорювати лише 1923 року.
- 222 Етьєн Шердлу (*англ.* Étienne Cherdlu) - в оригіналі має нагадувати про безглузде сполучення ETAOIN SHRDLU - дванадцять літер, розташованих по низхідній частотності їх використання в англійській мові. Ця фраза іноді з'являлась у пресі за часів використання лінотипів. Літери на лінотипі розміщувалися за частотністю їх вживання в мові, і якщо під час набору оператор робив друкарську помилку, то повернутися було технічно неможливо і доводилося завершити рядок, щоб його виправити, - тоді й набирали ці літери.
- 223 Гра в цифри - нелегальна щотижнева лотерея, поширена серед бідних і робочих класів в Америці, коли букмекери приймають ставки на цифри (найчастіше три) в статистичних

таблицях (або таблицях кінних перегонів), розміщених у газетах.

- 224 Альфред (Альф) Лендон (1887-1987) - американський політик, губернатор штату Канзас, а в 1936 році - кандидат у президенти від Республіканської партії (зазнав поразки від Франкліна Рузвельта).
- 225 Людвіг Міс ван дер Роє (1886-1969) - німецько-американський архітектор і дизайнер, фундатор «інтернаціонального стилю», один із класиків західної міської архітектури. У спів-авторстві розробив декілька відомих нині марок консольних стільців - «Барселона» (створений для короля і королеви Іспанії), «Брно», «Тугендхат». Вони мають мінімалістичний дизайн: хромований каркас із неіржавної сталі та форму літери С.
- 226 «Принцес» - торгова марка компактних стаціонарних телефонів з підсвіченими цифрами. Спочатку «Принцес» було розроблено як жіночий телефон, що мав стояти у спальні. Представлений компанією «Белл Сістем» у 1959-му.
- 227 Олівер Гевісайд (1850-1925) - британський науковець-самоук, інженер, математик і фізик. 1902 року передбачив наявність іоносфери (шару атмосфери на висоті 80-600 км, де багато іонів і вільних електронів).
- 228 80N - eighty N, що англійською звучить дуже подібно до імені Етьєн.
- 229 АБУ - Асоціація батьків і учителів, батьківсько-учительський комітет (англ. PTA - Parent-Teacher Association).
- 230 Сью Дангем (1777-1852) - «Божевільна Сью», місцева легенда Беркширів. Цікаво, що сама вона, за чутками, пояснила причини своєї хвороби так: «Трохи політики, трохи релігії».
- 231 Програма «Дванадцять кроків» - набір керівних принципів, план дій для відновлення після залежності, примусу чи інших поведінкових проблем. Спочатку цю програму, вперше оприлюднену 1939 року, запропонувало Товариство

анонімних алкоголіків, а потім її структуру також запозичили інші організації.

- 232 Стокбрідж (*англ.* Stockbridge) - містечко в окрузі Беркшир (Массачусетс), за двадцять кілометрів від Піттсфілда.
- 233 Кірк Даглас (нар. 1916) - американський актор, батько актора Майкла Дагласа. Зіграв головну роль у фільмі Стенлі Кубрика «Спартак» (1960).
- 234 *Фр.* Abattoir - «бійня».
- 235 «Позолочений вік» (*англ.* Gilded Age) - назва епохи швидкого розвитку економіки США у 1865-1893 роках. У цей час з'являються мультимільйонери, яких називали «баронами-розбійниками» (Рокфеллер, Карнегі, Морган, Вандербільт тощо). Назва походить від сатиричного роману Марка Твена і Чарлза Дадлі Ворнера «Позолочене століття: казка про сьогодні» (1873), у заголовку якого іронічно переосмислено поняття «золотий вік».
- 236 Юрйо (*англ.* Yrjö) - фінський варіант чоловічого імені Георгій (він же Джордж і Юрій). Чарлз Голландер вважає, що Yrjö треба читати як Your Jew, і вбачає в цьому імені натяк на Магду Лупеску (див. післямову).
- 237 Джей (Джейсон) Гульд (1836-1892) - американський фінансист, «залізничний король», один з винуватців «Чорної п'ятниці» - падіння курсу золота на американській фондовій біржі.
- 238 Джим Фіск (1835-1872) - біржовий брокер і фінансист, що мав декілька прізвиськ - Великий Джим, Діамантовий Джим, Ювілейний Джим. Разом з Джейм Гульдом намагався монополізувати ринок золота, що призвело до фатальної «Чорної п'ятниці» 25 вересня 1869 року, унаслідок якої постраждало багато інвесторів, тоді як самі Гульд і Фіск майже уникли фінансових збитків.
- 239 Джеймс Блейн (1830-1893) - американський політик-республіканець, член і спікер палати представників Сполучених Штатів, сенатор від штату Мен і двічі держсекретар США. 1884 року був кандидатом у президенти, але зазнав поразки

з невеликим відривом від демократа Стівена Гровера Клівленда. Завдяки своїм ораторським здібностям отримав прізвисько Людина-магніт.

240 Сірінга, або сопілка Пана, - багатоцівкова флейта.

241 «Моксі» (англ. «Moxie») - популярний газований безалкогольний напій, один з перших подібних масових продуктів у США (випускається з 1876 року). Вирізняється гірким присмаком. Завдяки своїй поширеності й упізнаваності ця торговельна марка в англійській мові стала загальною назвою зі значенням «мужність, сміливість».

242 Ведмежатко Йоґі (англ. Yogi Bear) - персонаж мультсеріалу студії «Ганна-Барбера», що розмовляв низьким дурнуватим голосом. Уперше з'явився 1958 року як другорядний персонаж мультфільму про собаку Геккельберрі Гаунда. Деякі дослідники вважають, що образ Йоґі має певний політичний символізм, адже в 50-60-ті роки в США расова сегрегація була саме в розквіті і біле та «кольорове» населення жило в різних районах, а порушників цього припису суворо карали. Цікаво, що ведмежаткові Йоґі заборонено виходити з парку Джеллістоун, де він мешкає під постійним наглядом білого паркового рейнджера.

243 Джек і Джил - нерозлучна пара з англійського дитячого віршика, уперше виданого 1765 року в збірнику «Пісні Матінки Гуски»: «Jack and Jill went up the hill / To fetch a pail of water. / Jack fell down and broke his crown, / And Jill came tumbling after» («Джек і Джил зійшли на схил, / Знести води цеберко. / Джек першим впав й корону зламав, / Та й Джил звалилась шпарко»).

244 Бомонт (англ. Beaumont) - місто на сході штату Техас неподалік від узбережжя Мексиканської затоки й кордону зі штатом Луїзіана. Тут у Пінчона - Beaumont, а далі вже правильно - Beaumont.

245 «Кривава алея» (англ. «Blood Alley») - пригодницький фільм 1955 року режисера Вільяма Веллмана про холодну війну, де грали Джон Вейн і Лорен Беколл.

- 246 Скет (*англ. scat singing*) - вокальний джазовий стиль. Виконуючи скет, під імпровізовану мелодію співають непослідовні й безглузді склади, що наслідують звучання музичних інструментів.
- 247 Корус (*англ. chorus*) - термін з джазової музики. Джазова мелодія складається з теми та декількох корусів (варіацій). У нас часто замість цього терміна вживають слово «квадрат».
- 248 Кемп-Полк - об'єднаний навчальний центр бойової підготовки армії США, одна з американських військових баз, розташована в окрузі Вернон біля міста Лисвіль (штат Луїзіана).
- 249 Пісня, яку наводить Пінчон («*Mine eyes have seen the misery of the coming of the draft, / And the day I got the letter was the day I got the shaft. / They said, "My son, we need you, / 'cause the army's understaffed." / And I'm in the F.T.A.*»), - це пародія на відомий «Бойовий гімн Республіки», у якому є слова «*Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord: / He is trampling out the vintage where the grapes of wrath are stored; / He hath loosed the fateful lightning of His terrible swift sword: / His truth is marching on*». Цей гімн написала Джулія Гоу в 1861 році на музику аболіціоністської пісні «Тіло Джона Брауна», яка була похідною піснею «північників» під час Громадянської війни в США.
- Абревіатура МВА (*англ. F.T.A.*), яку містер Макафі розшифровує як «Майбутні вчителі Америки» (*англ. «Future Teachers of America»*), насправді є жартівливим натяком на військове скорочення ФТА, яке розшифровується як «*Field Training Area*» - «місце польової підготовки».
- 250 Усі перелічені цікавинки для розіграшів - вигадки одного дансько-американського винахідника - Сорена Соренсена Адамса (1879-1963). Серед інших його відомих «вигадок» - чхальний і сверблячий порошок, бомба-смердючка, банка зі змією, а також «*Joy buzzer*» - пристрій, який створює подібну на електричний струм вібрацію; його ховають у долоні та вмикають, коли з кимось вітаються.

- 251 *Англ. blockbusting* - спекуляція міською нерухомістю, яка стала особливо популярною після Другої світової війни та через недоліки законодавства проіснувала до 1980-х. Суть махінації полягала в тому, що ріелтори змушували білих американців-домовласників продавати житло за зниженими цінами, лякаючи їх тим, що поблизу невдовзі оселяться афроамериканці. Потім ці куплені за безцінь помешкання продавали за завищеною ціною чорним американцям, які тікали із перенаселених гетто (до речі, в одній із серій комедійного телесеріалу «Всі в родині» 1971 року йшлося саме про це). Уперше це явище виникло у 1910-ті роки під час так званої «Великої міграції афроамериканців», коли приблизно 6 млн темношкірих переселилися із сільськогосподарських південних штатів до промислових північних. Сам термін «blockbusting», імовірно, виник у Чикаго.
- 252 «Шоу Гантлі та Брінклі» (*англ. «The Huntley-Brinkley Report»*) - найрейтинговіша вечірня програма каналу NBC, яку транслювали у 1956-1970 роках. П'ятнадцятихвилинний, а від 1963 року тридцятихвилинний випуск новин за участю дикторів Чета Гантлі (1911-1974), який перебував у Нью-Йорку, та Девіда Брінклі (1920-2003) з Вашингтона.
- 253 Ірга (коринка, бішмула) - рід рослин триби Яблуневі, листопадний кущ або невелике дерево.
- 254 «The Great Atlantic and Pacific Tea Company» (A&P) - американська мережа супермаркетів, найстаріша у світі (заснована 1859 року).

ТОМАС ПІНЧОН

НЕТЯ- МУ- ЩИЙ УЧЕНЫ

Переклад із англійської: Максим Нестелеєв

Редакторка: Богдана Романцова

Коректорка: Ніка Чулаєвська

Дизайнерка: Ірина Мамаєва

ТОВ «Темпора»

01030. Київ, вул. Б. Хмельницького, 32, оф. 4

Свідоцтво про внесення до державного реєстру:

ДК № 2406 від 13.01.2006.

Тел./факс: (044) 234-46-40

www.tempora.com.ua

Підписано до друку 15.05.2018.

Папір офсетний. Формат 840x108/32.

Гарнітура Fedra Serif.

Ум. друк. арк. 16.06. Обл.-видавн. арк. 17.67. Зам. № 263.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом

в друкарні ТОВ «Друкарня „Рута“»

(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)

м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1

тел. (038) 494-22-50, drukruta@ukr.net

Наскільки можу пригадати,
ці оповідання написані між
1958 і 1964 роками.
Чотири з них я написав,
коли був у коледжі,
п'яте, «Таємна інтеграція»
(1964), – це радше зусилля
підмайстра, а не учня.
Можливо, всім і так відомо,
яким ударом для Я може
бути перечитування будь-
чого, написаного вами
двадцять років тому,
хай навіть ідеться про
погашені чеки. Моя перша
реакція, коли я перечитав
ці оповідання, була «О Боже
мій» і супроводжувалася
фізичними симптомами,
на яких не хотілося б дуже
затримуватися.

